

FATİH SULTAN MEHEMMED'İN HOCALARI VE ALİMLERİ

01

Fatih Sultan
Mehemmed'in
Hocaları
ve Alimleri

KAPAK KONUSU

30

İlber Ortaylı'nın
Adımlarıyla
Fethin Kalbine
Yolculuk

İSTANBUL

32

Prof. Dr. Erhan Afyoncu
ile
Fatih Sultan Mehmed
ve Zamanı Üzerine...

SÖYLEŞİ

50

Saray
Koleksiyonları
Müzesi

KÜLTÜR VE SANAT

Sinan Bey's grandfather Fatih Sultan Mehmed portrait
(TSMK, Hoşme, nr. 2153, vr. 145b)

KÜTÜPHANE

Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Direktörlüğü olarak Ekim 2023 tarihi itibarıyla "**Kütüphane Bülteni**"mizi yayımlamaktayız. Elektronik olarak web sayfamızda yayımlanan bültenimiz toplam 9 başlıktan oluşmaktadır. "Kapak Konusu", "İstanbul", "Söyleşi", "Kitap Tahlili", "Yazar Köşesi", "Kültür ve Sanat", "Bilim ve Teknoloji", "Kütüphane Tanıtımı" ve "Biliyor Musunuz?" başlıkları altında her sayıda farklı içerikler ile sizlerle buluşmanın heyecanı ve mutluluğu içerisindeyiz.

14. sayımızda, Fatih Sultan Mehmed'in hocaları ve alimlerine yer vermek istedik. Fatih Sultan Mehmed dönemi, Osmanlı tarihinin yalnızca siyasî ve askerî başarılarla şekillenen bir safhası değil; aynı zamanda ilmî, fikrî ve kurumsal kimliğin olgunlaştığı bir medeniyet hamlesidir. Bu sürecin en önemli aktörlerinden biri, padişahın etrafında toplanan ve onun şahsiyetinin oluşumunda doğrudan rol oynayan seçkin ilim adamlarıdır. Molla Gürânî, Molla Hüsrev, Şeyh Akşemsetdin, Molla Yegân, Hocaâde Muslihuddin Efendi ve Sinan Paşa gibi isimler, yalnızca birer hoca veya devlet görevlisi değil; Osmanlı düşünce dünyasının kurucu sütunları olarak tarih sahnesinde yer almışlardır.

Bu sayımızda emeği geçen herkese teşekkür eder, iyi okumalar dileriz.

KÜTÜPHANE bülteni

NİSAN-MAYIS-HAZİRAN 26 | SAYI: 14

Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi
Kütüphane ve Dokümantasyon Direktörlüğü

**Fatih Sultan Mehmet
Vakıf Üniversitesi
Adına Sahibi**
Prof. Dr. Nevzat Şimşek

Editör
Tahsin Yıldırım

Metin Yazarları
Beyza Nur Ataer
Fatma Sümeyra Koray
Hacer Güleç
Kübra Ay
Şeyma Güzeldal
Tahsin Yıldırım
Tuğba Sevil

Redaksiyon
Asude Tavus
Bahar Avcı
Emrah Karabulut
Özge Ülkü Fakioğlu

Tasarım
Nektel Demir

Baskı
AICOR
Aicoor Bilgi Teknolojileri

KÜTÜPHANE ve
DOKÜMANTASYON
DİREKTÖRLÜĞÜ

kutuphane.fsm.edu.tr
library@fsm.edu.tr

fsmvu_kutuphane

Fsmvulibrary

fsmvukutuphane

01 FATİH SULTAN MEHEMMED'İN HOCALARI VE ALİMLERİ

İSTANBUL

İlber Ortaylı'nın adımlarıyla
fethin kalbine yolculuk

30

32 SÖYLEŞİ Prof. Dr. Erhan Afyoncu ile Fatih Sultan Mehmed ve Zamanı Üzerine...

YAZAR KÖŞESİ

İlber Ortaylı

44

46

KİTAP TAHLİLİ İlber Ortaylı

Fâtih Sultan Mehmed: Doğu'nun ve
Batı'nın Efendisi

KÜTÜPHANE TANITIMI AHMET HAMDİ TANPINAR EDEBİYAT MÜZE KÜTÜPHANESİ

48

50

SARAY KOLEKSİYONLARI MÜZESİ

BİLİYOR MUSUNUZ?

Prof. Dr. İlber Ortaylı'nın
Önerdiği Kitaplar

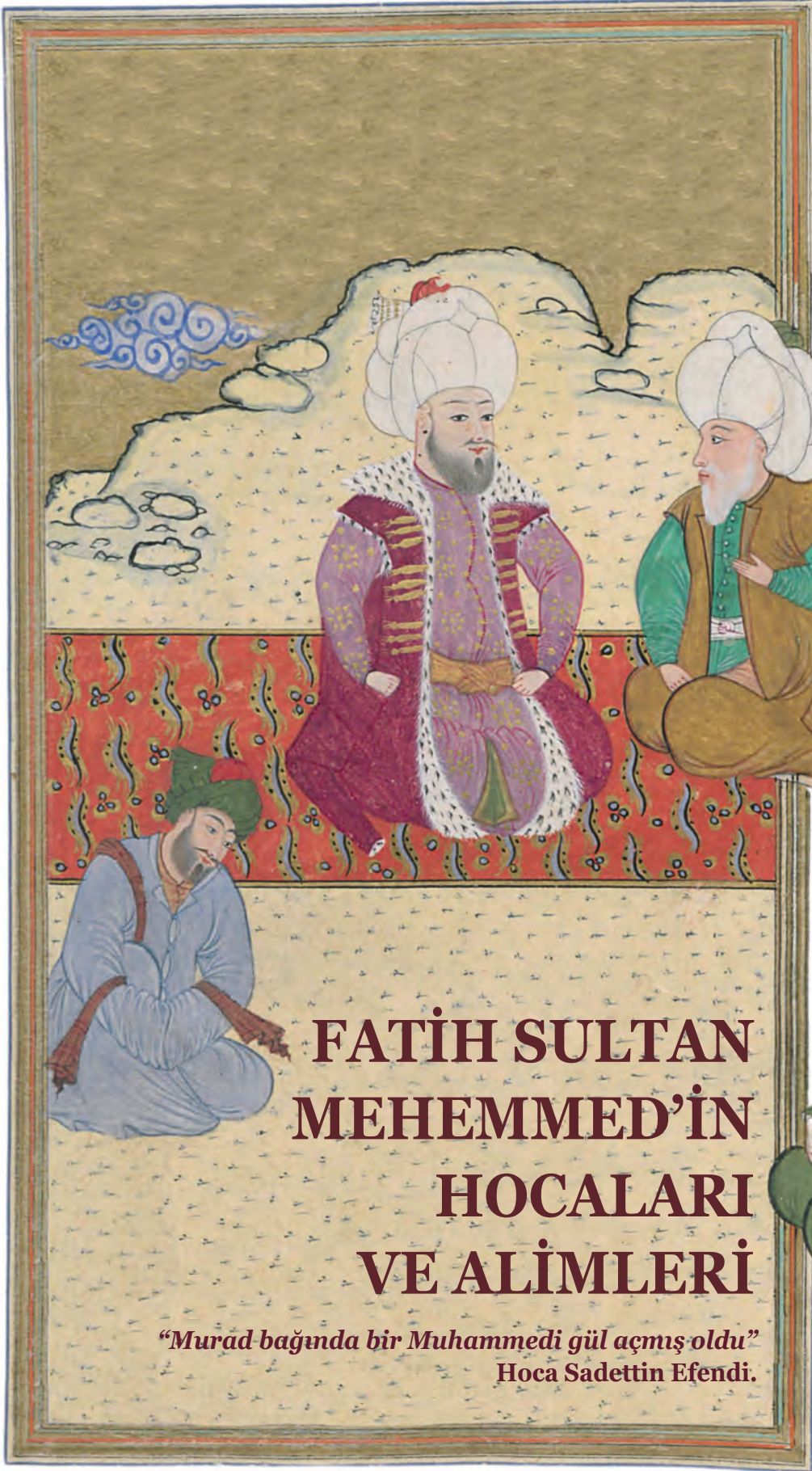
52

54

BİLİM ve TEKNOLOJİ

FATİH SULTAN MEHMED
DÖNEMİ'NDE
İLİM VE TEKNİK

Fatih Sultan Mehmed Han'ın sağında Hoca zade, solunda Molla Seyyidi Ali, karşısında Molla Zeyrek ile görüşmesini tasvir eden minyatür.
(es-Şekâikü'n-nü'mâniyye, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1263, 90b)

Tahsin Yıldırım

Osmanlı Devleti'nde şehzade eğitiminin kökenlerini İslamiyet öncesi Türk devletlerine, özellikle Göktürkler dönemine kadar götürmek mümkündür. Hanedan mensuplarının devlet yönetimi konusunda tecrübe kazanmaları amacıyla yanlarına âlim ve bürokrat niteliğinde kişiler verilerek ülkenin çeşitli yönetim bölgelerine gönderilmeleri, Türk devlet geleneğinde önemli bir uygulama olarak görülmektedir. Bu gelenek, Türklerin İslamiyet'i kabul etmelerinden sonra da devam etmiştir.

Bu sistem hakkında en kapsamlı bilgilere Büyük Selçuklu Devleti döneminde ulaşılmaktadır. Büyük Selçuklularda "melik" adı verilen genç şehzadeler, devlet idaresinde deneyim kazanmaları amacıyla yanlarına "atabey" adı verilen tecrübeli devlet adamları verilerek eyaletlere gönderilmiştir. Atabeyler, kendilerine emanet edilen meliklerin adına eyalet yönetimini yürütmenin yanı sıra onların siyasi, askerî ve ilmî eğitimlerinden de sorumlu olmuşlardır. Bu uygulamanın en bilinen örneklerinden biri, Sultan Alparslan'ın oğlu Melikşah'ın yetiştirilmesi görevini dönemin büyük devlet adamı Nizâmülmülk'e vermesidir.

Türkiye Selçukluları döneminde de devam eden bu uygulama, devletin siyasî mirasını devralan diğer Türk-İslam devletlerinde farklı isim ve biçimlerle varlığını sürdürmüştür. Osmanlılar ise atabeylik geleneğinin devamı niteliğinde olan bu kurumu "lala" kavramıyla ifade etmişlerdir. Bazı araştırmacılara göre Osmanlı Devleti'nde lalalık kurumu Sultan I. Murad döneminde ortaya çıkmış, ancak daha düzenli ve sistemli bir şehzade eğitim modeli hâline gelmesi Sultan II. Murad döneminde gerçekleşmiştir.

Şehzadelerin doğumundan itibaren ilk bakımları valide sultan, sütanne ve saray görevlileri tarafından üstlenilirdi. Şehzadeler, saray dışına yalnızca lalalarının refakatiyle eğitim ve idarî tecrübe kazanmak amacıyla

çıkarlardı. Sultan II. Murad, oğullarının yetiştirilmesi için hem Müslüman hem de gayrimüslim ilim adamlarından faydalanmış ve onları şehzadelerin eğitiminden sorumlu hocalar olarak görevlendirmiştir. II. Murad döneminde sistemleşen bu anlayış doğrultusunda şehzadelerin eğitime genellikle beş-altı yaşlarında başlanması kabul edilmiş; ilk dersin Kur'an-ı Kerîm eğitimiyle ve devlet erkânının katıldığı bir merasimle gerçekleştirilmesi gelenek hâline gelmiştir.

Osmanlı Devleti'nin bir İslam devleti ve gaza anlayışı üzerine kurulu siyasî yapıya sahip olması, yetiştirilecek şehzadelerin dönemin askerî, hukukî ve idarî ihtiyaçlarına uygun biçimde eğitilmesini zorunlu kılmıştır. Bu sebeple şehzadelerin eğitim programlarının ilk aşamasını dinî ilimler oluşturmuş; ardından okuma-yazma, matematik ve çeşitli temel bilimler öğretilmiştir. Bunun yanında şehzadelerin küçük yaşlardan itibaren ata binme, ok kullanma ve savaş teknikleri konusunda da yetiştirilmeleri sağlanmıştır.

Fatih Sultan Mehmed'in çocukluk dönemine ait olduğu düşünülen defter ve çizimler, aldığı eğitimin niteliğini göstermesi bakımından önemli bir kaynak niteliğindedir. Bu defterde insan, hayvan ve bitki tasvirlerinin yanı sıra farklı dillere yönelik çalışmaların bulunması, Şehzade Mehmed'in yalnızca askerî ve dinî alanlarda değil, sanat, dil ve gözlem kabiliyeti açısından da kapsamlı bir eğitim aldığını göstermektedir. Ayrıca sakallı kişilere ait çizimlerin bulunması, hocalarının ve çevresindeki ilim insanlarının onun zihnî dünyasında önemli bir yer tuttuğuna işaret etmektedir.

Sultan II. Murad'ın İstanbul'un fethine giden süreçte oğlu şehzade Mehmed için oluşturduğu siyasi, idari, askeri ve ilmi ortamın etkisi çok büyüktür. Sultan II. Mehmed'in lalası Zağanos Paşa ile Şahabeddin Paşa gibi pek çok devlet adamı Doğu Roma'nın fethinde önemli rol oynamışlardır. Devlet adamlarının

yanında Şehzade Mehmed'in türlü sebeplerle kuşatmaya katılamayan veya kaynaklarda haklarında bilgi tespit edemediğimiz nice hocasının bu süreçte katkısı olduğu konusunda şüphe etmemek gerektir.

MOLLA YEGÂN

Asıl adı Şemseddin Mehmed olan Molla Yegân'ın doğum tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Aslen Aydınlı olup babası, Akkoyunlu cemaatine mensup âlimlerden Armağan Halil'dir. II. Murad devrinin önde gelen ilim adamlarından biri olan Molla Yegân, gerek saray çevresi gerek ulemâ gerekse halk nezdinde büyük itibar görmüştür. Dönemin kaynaklarında "zamanının yegânesi" olarak nitelendirilen Molla Yegân, kadılık, müftülük ve şeyhülislâmlık gibi önemli görevlerde bulunmuş; ayrıca Osmanlı ilim hayatını güçlendirmek amacıyla dış bölgelerdeki seçkin âlimlerin Osmanlı ülkesine kazandırılması hususunda da görevlendirilmiştir. Molla Fenârî'den sonra Osmanlı Devleti'nde şeyhülislâmlık makamına getirilen ikinci kişi olmuş ve bu görevini yaklaşık altı yıl sürdürmüştür.

Osmanlı kroniklerinde II. Murad dönemi devlet adamları ve ulemâsının biyografileri çoğu zaman Molla Yegân ile başlatılmıştır. Müellifler onu "zamanının yegâne bilgini", "asrının yegânesi", "zamanın zâhidi", "âbidlerin yegânesi" gibi övgü dolu ifadelerle anmışlardır. Kaynaklarda fizikî özellikleri bakımından açık tenli, uzun boylu ve gür sakallı olduğu belirtilirken; şahsiyeti bakımından dost meclislerini seven, misafirlerine ikramda bulunmaktan hoşlanan, zarif ve mütevazı bir karaktere sahip olduğu ifade edilmektedir. Ayrıca zekâsıyla temayüz etmekle birlikte ezber kabiliyetinin nispeten zayıf olduğuna dair bilgiler de yer almaktadır.

İlk eğitimini Aydın'da alan Molla Yegân, devrinin birçok âliminden ders görmüş; özellikle

Osmanlı ilim geleneğinin kurucu simalarından Molla Fenârî'nin talebesi olarak kıraat başta olmak üzere çeşitli dinî ilimlerde yetiştirilmiştir. Molla Fenârî'nin vefatından sonra ilmî otoritesiyle öne çıkan Molla Yegân, döneminin en seçkin âlimleri arasında yer almıştır. Bursa'daki Manastır Medresesi ile Sultâniye Medresesi'nde müderrislik yapmış, ayrıca bir süre Bursa kadılığı görevini yürütmüştür.

Molla Yegân'ın Osmanlı ilim hayatına yaptığı en önemli katkılardan biri de dönemin seçkin âlimlerinin Osmanlı topraklarına kazandırılmasında üstlendiği roldür. Hac yolculuğu sırasında Halep'te Molla Gürânî ile tanışmış ve onu Osmanlı ülkesine davet etmiştir. Bu süreçte Molla Gürânî'nin bir süre Molla Yegân'dan ders aldığı ve onun talebeleri arasında yer aldığı da kaynaklarda belirtilmektedir. Klasik Osmanlı biyografi kaynaklarında anlatıldığına göre Molla Yegân, hac dönüşünde Molla Gürânî'yi Sultan II. Murad'a takdim etmiş; Sultan da onun ilmî yetkinliğinden memnun kalarak önce Bursa'daki Kaplıca ve Yıldırım Han Medreseleri'ne müderris, daha sonra ise Şehzade Mehmed'e hoca olarak tayin etmiştir.

Molla Yegân'ın mezar taşı

Bununla birlikte, son dönemde yapılan araştırmalar ve ortaya çıkarılan yeni belgeler, bu olayın klasik kaynaklarda anlatıldığından farklı bir şekilde gerçekleşmiş olabileceğini göstermektedir. Söz konusu belgelere göre Sultan II. Murad'ın Molla Gürânî'den daha önceden haberdar olduğu anlaşılmaktadır. Bu durumda Molla Yegân'ın görevi, Molla Gürânî'yi padişaha tanıtmak değil; onun Osmanlı ülkesine gelişinin ardından hangi görevlerde istihdam edilmesi gerektiği konusunda Sultan'ın görüşünü almak olmuştur. Nitekim II. Murad'ın, dönemin seçkin âlimlerini tespit ederek Osmanlı ülkesine davet etme görevini Molla Yegân'a vermiş olması, onun yalnızca ilmî otoritesini değil, aynı zamanda Osmanlı ilim siyasetinin şekillenmesindeki etkin rolünü de ortaya koymaktadır.

Molla Yegân, İstanbul'un fethi sırasında da Osmanlı ilmiye sınıfının önde gelen temsilcileri arasında yer almıştır. Fatih Sultan Mehmed'in hocaları arasında bulunmasının yanı sıra, nitelikli âlimlerin Osmanlı ilim ve eğitim sistemine kazandırılması hususunda önemli görevler üstlenmiştir. Ayrıca Molla Fenârî'den sonra şeyhülislâmlık makamına getirilen ikinci âlim olarak, fethin gerçekleştiği dönemde Osmanlı ilmiyesinin en üst düzey temsilcilerinden biri olmuştur.

Molla Yegân'ın vefat tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte, düzenlediği vakfiyenin 865/1461 tarihini taşıması sebebiyle bu tarihten kısa bir süre sonra vefat ettiği görüşü araştırmacılar tarafından daha kuvvetli kabul edilmektedir. Kabri hakkında farklı rivayetler bulunmakla birlikte, İznik'te Zeyniler Mahallesi'nde, Yıldırım Bayezid Camii haziresinde medfun olduğu yönündeki görüş yaygın kabul görmektedir.

XV. yüzyıl Osmanlı ilim hayatının önde gelen simalarından biri olan Molla Yegân, Osmanlı ilmiye teşkilatının kurumsallaşma sürecinde önemli bir rol üstlenmiştir. Molla

Fenârî'nin talebesi olarak yetişmesi ve onun ardından şeyhülislâmlık makamına getirilen ikinci kişi olması, Osmanlı ilim geleneğindeki seçkin konumunu göstermektedir. Bunun yanında müderrislik, kadılık ve şeyhülislâmlık görevlerinin yanı sıra, dönemin seçkin âlimlerinin Osmanlı ülkesine kazandırılması yönündeki faaliyetleriyle de devletin ilmî politikalarına katkıda bulunmuştur.

Özellikle Molla Gürânî'nin Osmanlı ilim çevrelerine dâhil edilmesi sürecindeki rolü ve Fatih Sultan Mehmed'in eğitiminde üstlendiği görev, Molla Yegân'ın yalnızca ilmî bir şahsiyet değil, aynı zamanda Osmanlı eğitim ve devlet anlayışının şekillenmesinde etkili bir ilmiye mensubu olduğunu göstermektedir. Bu yönüyle Molla Yegân, erken dönem Osmanlı ilmiye teşkilatının gelişiminde, ilmî geleneğin devamlılığının sağlanmasında ve devletin nitelikli insan kaynağının oluşturulmasında önemli katkılar sunan âlimler arasında yer almaktadır.

MOLLA GÜRÂNÎ

Asıl adı Şahâbeddin Ahmed bin İsmail el-Gürânî olan Molla Gürânî, Kara Osman Bey döneminde Akkoyunlu hâkimiyeti altında bulunan Diyarbakır'a bağlı Hilar köyünde 1410 yılında dünyaya gelmiştir. İlk eğitimini doğduğu köyde babasından alan Ahmed Gürânî, erken yaşlardan itibaren ilme yönelmiştir. Arapça ve kıraat eğitimini Diyarbakır'da aldığı bilinen Gürânî, henüz on yedi yaşında iken ilim tahsilini geliştirmek amacıyla Şam'a gitmiş ve burada Muhammed el-Buhârî gibi dönemin önemli âlimlerinden ders almıştır.

Şam'daki eğitim sürecinin ardından Kudüs'e geçen Ahmed Gürânî, burada hocası Celâleddîn el-Hulvânî'den Arap dili ve belâgat başta olmak üzere çeşitli ilimler tahsil etmiş, aynı zamanda tefsir alanında kendisini geliştirmiştir. Kudüs'te yaklaşık dört yıl süren eğitiminin ardından Memluk hâki-

Molla Gürânî
(Taşkoprûlüzade Ahmed,
Şakâ'ikü'n-Nu'mânîye fi-Ulema'id-Devletü'l-Osmaniye)

miyetindeki Kahire'ye gitmiş ve burada dönemin önde gelen ilim merkezlerinde eğitimine devam etmiştir. Kahire'de İbn Hacer el-Askalânî, Bedreddin ez-Zerkeşî, Takıyyüddin el-Makrîzî, İbnü'l-Bârîzî ve Ahmed el-Kalkaşendî gibi devrin meşhur âlimlerinden ders alarak ilmî birikimini ileri bir seviyeye taşımıştır.

Molla Gürânî'nin hocaları arasında en önemli isimlerden biri, dönemin büyük hadis âlimlerinden İbn Hacer el-Askalânî olmuştur. Ondan aldığı icazet, ilmî şahsiyetinin oluşumunda belirleyici bir yere sahiptir. Eğitimini tamamlamasının ardından henüz yirmi sekiz yaşında iken Kahire'de bulunan Berkûkiyye Medresesi'ne müderris olarak tayin edilmiştir. Buradaki görevi sırasında yalnızca eğitim faaliyetleriyle sınırlı kalmamış, aynı zamanda dönemin ilmî meclislerine ve tartışmalarına katılarak görüşlerini güçlü delillerle ortaya koymasıyla tanınmıştır.

Molla Gürânî'nin ilmî otoritesi kısa zamanda geniş bir çevrede kabul görmüş, ancak genç yaşına rağmen ulaştığı bu yüksek ilmî seviyeye karşı bazı çevrelerde rahatsızlık meydana gelmiştir. Şam kadısı Hamîdüddin en-Nu'mânî ile gerçekleştirdiği bir ilmî tartışma sırasında İmam Ebû Hanîfe hakkında kullandığı ifadelerin uygun bulunmaması

gerekçe gösterilerek suçlu ilan edilmiş; seksen değnek cezasına çarptırılarak hapsedilmiştir. Bununla birlikte bazı araştırmacılar, Gürânî'nin cezalandırılmasının yalnızca söz konusu ifadelerinden kaynaklanmadığını; genç yaşına rağmen sahip olduğu ilmî üstünlüğün ve kısa sürede Memluk ilmiye çevresinde önemli bir mevkiye ulaşmasının da bu olayda etkili olduğunu belirtmektedir.

Nitekim Memluk Sultanı Melik Zâhir Çakmak'ın takdir ettiği âlimler arasına genç yaşta girmesi, dönemin bazı uleması tarafından hoş karşılanmamıştır. Bu durum, Molla Gürânî'nin ilmî yükselişi karşısında oluşan rekabetin ve ilmiye çevrelerindeki güç dengelerinin de bir yansıması olarak değerlendirilebilir.

Kale burcunda hapsedilen Molla Gürânî'nin mahkûmiyet süresinin ne kadar devam ettiği kesin olarak bilinmemektedir. Ancak bu süreç içerisinde hapisten kurtulmak için çeşitli yollar aradığı, girişimlerinin sonuçsuz kalması üzerine özgürlüğüne kavuşmak amacıyla kaçmayı denediği bilinmektedir. İlk kaçış teşebbüsünde burçlardan inmeyi başarmış, ancak kısa süre içerisinde yakalanarak yeniden hapsedilmiştir. 1440 yılındaki ikinci kaçış girişimi ise başarılı olmuş ve Molla Gürânî, Halep'e ulaşmayı başarmıştır.

Halep'te bulunduğu sırada hac dönüşü yolculuğunda olan Osmanlı ulemasından ve aynı zamanda Şehzade Mehmed'in hocalarından Molla Yegân ile tanışmıştır. Molla Yegân ile Molla Gürânî arasında geçen bu görüşmelerde ilmî meseleler üzerine karşılıklı müzakereler yapılmış; iki âlim zaman zaman tartışarak, zaman zaman da fikir alışverişinde bulunarak birbirlerinin ilmî seviyelerini yakından tanıma fırsatı elde etmişlerdir. Molla Gürânî'nin özellikle tefsir ve hadis alanındaki derin bilgisini fark eden Molla Yegân, kendisini Osmanlı topraklarına davet etmiştir.

Molla Gürânî'nin *Gâyetü'l-emânî fi tefsiri'l-kelâmî-rabbânî* adlı eserinin ilk ve son sayfası (Süleymaniye Ktp., Damad İbrahim Paşa, nr. 146)

Molla Gürânî'nin bu daveti kabul etmesi üzerine birlikte Bursa'ya doğru yola çıkmışlardır. Molla Yegân, Sultan II. Murad'ın huzuruna çıkarak seyahatinden bahsetmiş ve padişahın "Gezip gördüğünüz yerlerden bize ne armağan getirdiniz?" şeklindeki sorusuna, "Tefsir ve hadiste yetişmiş bir bilgin getirdim." cevabını vermiştir. Sultan II. Murad'ın bu kişinin nerede olduğunu sorması üzerine Molla Yegân, "Bâbüssaâde'de beklemektedir." karşılığını vermiştir. Bunun üzerine Sultan II. Murad, Molla Gürânî'nin huzura kabul edilmesini emretmiştir. Molla Gürânî, Osmanlı saray âdâbına uygun şekilde selam verip padişahın elini öptükten sonra kendisine gösterilen yere oturmuştur. Sultan II. Murad'ın yönelttiği sorulara verdiği cevaplar, ilmî birikimi ve ifade tarzı padişah üzerinde olumlu bir etki bırakmıştır. Bunun üzerine Sultan II. Murad, Molla Gürânî'yi önce Sultan I. Murad tarafından yaptırılan Kaplıca Medresesi'ne, ardından Yıldırım Bayezid tarafından inşa ettirilen Yıldırım Medresesi'ne müderris olarak tayin etmiştir.

Şehzade Mehmed'in çocukluk döneminde ilme karşı yeterli ilgiyi göstermediği, hatta bu konuda sahip olduğu şöhretin ve çevresindeki beklentilerin onun eğitim sürecini zorlaştırdığı kaynaklarda ifade edilmektedir. İlk dönemlerinde Kur'an-ı Kerim eğitiminde dahi istenilen seviyeye ulaşamadığı belirtilen Şehzade Mehmed'in, Molla Gürânî'nin medresedeki öğrenciler üzerin-

deki başarılı eğitiminden haberdar olan Sultan II. Murad tarafından onun terbiyesi-ne verilmesi uygun görülmüştür.

Henüz otuz üç yaşında olan Molla Gürânî, on bir yaşındaki Şehzade Mehmed'in lalası ve hocası olarak Manisa'ya gönderilmiştir. Sultan II. Murad'ın, Molla Gürânî'ye şehzadenin eğitimi konusunda geniş yetki verdiği; hatta bu amaçla kendisine bir sopa teslim ettiği rivayet edilmektedir. Bu anlatımdaki sopa, yalnızca fiziksel bir müdahale aracı-ndan ziyade, padişahın hocaya duyduğu güveni ve şehzadenin yetiştirilmesi konusunda ona tanınan geniş yetkiyi sembolize eden bir unsur olarak değerlendirilmelidir.

Bu süreç, Şehzade Mehmed'in ilerleyen yıllarda disiplinli, çok yönlü ve güçlü bir ilmî altyapıya sahip bir hükümdar olarak yetişmesinde belirleyici bir aşama olmuştur. Molla Gürânî'nin eğitim anlayışı, yalnızca teorik bilgi aktarımına değil; disiplin, çalışma ahlakı ve ilmî merakın geliştirilmesine dayanan bir model ortaya koymuştur.

Manisa'da Şehzade Mehmed'in ilk dersine giren Molla Gürânî, şehzadenin derslere ve okumaya karşı yeterli ilgiyi göstermediğini fark etmiştir. Bunun üzerine bir hoca olarak gerektiğinde disiplin uygulayabileceğini ifade ederek onu uyarmaya çalışmış; ancak bu sözlerin istenilen etkiyi göstermediğini görünce, Sultan II. Murad'ın kendisine verdiği söğüt dalından yapılmış değneği cübbesinden çıkararak "darabtuhu tedîben (onu terbiye etmek amacıyla vurdum)" ifadesini açıklamasını istemiştir. Daha önce karşılaşmadığı bu kararlı tutum karşısında Şehzade Mehmed, eğitim sürecine yaklaşımını değiştirmiş ve yaramazlık ile itaatsizlikten uzaklaşarak derslerine daha fazla yönelmiştir.

Molla Ayas gibi önceki hocalarının istenilen sonucu alamadığı Şehzade Mehmed'in eğitiminde Molla Gürânî'nin etkisi belirleyici olmuştur. Onun disiplinli ve sistemli eğitim anlayışı sayesinde Şehzade Mehmed kısa

süre içerisinde Kur'an-ı Kerîm'i hatmetmiş; bunun yanında kıraat, temel İslâmî ilimler ve devlet idaresi için gerekli olan çeşitli bilgiler konusunda da önemli bir birikim kazanmıştır. Böylece ilerleyen yıllarda güçlü bir hükümdar olarak ortaya çıkacak olan Sultan Mehmed'in ilmî ve fikrî altyapısının temelleri bu dönemde atılmıştır. Oğlunun Kur'an-ı Kerîm'i hatmettiğini ve çeşitli ilim alanlarında ilerleme kaydettiğini öğrenen Sultan II. Murad, Molla Gürânî'ye değerli hediyeler göndererek memnuniyetini göstermiştir.

Dürüstlüğü, vakarı ve ilmî otoritesiyle tanınan Molla Gürânî, maddî menfaat veya makam beklentisiyle hareket etmeyen bir âlim olarak öne çıkmıştır. Öğrencisi Şehzade Mehmed'i yalnızca ilmî açıdan değil; ahlâkî, manevî ve zihnî bakımdan da yetiştirmiştir. Şehzade Mehmed'in 1444 yılında ilk defa tahta çıkışı sırasında kendisine vezirlik makamı teklif ettiği, ancak Molla Gürânî'nin bu teklifi kabul etmediği rivayet edilmektedir. Bu teklifi, "Bunca beyler vezirlik için çalışırlar; onların ümitlerini kırmak uygun olmaz." sözleriyle geri çevirdiği aktarılmaktadır.

Molla Gürânî'nin, Fatih Sultan Mehmed hükümdar olduktan sonra da ona karşı tutumunu değiştirmemesi dikkat çekicidir. Rivayetlere göre Sultan Mehmed'e resmî unvanlarla değil, önceki öğrencilik dönemindeki yakınlığı yansıtan şekilde "Mehmed" diye hitap etmeye devam etmiştir. Bu durum, aralarındaki hoca-talebe ilişkisinin sıradan bir siyasî bağın ötesinde, derin bir güven ve manevi yakınlığa dayandığını göstermektedir.

Sultan II. Mehmed'in 1446-1451 yılları arasındaki ikinci şehzadelik döneminde de Molla Gürânî onun yanında bulunmuş ve ilmî-manevî desteğini sürdürmüştür. 1451 yılında Sultan II. Mehmed'in yeniden tahta çıkmasıyla birlikte Molla Gürânî, Rumeli Kazaskerliği görevine getirilmiştir. Böyle-

ce yıllarca sürdürdüğü hocalık vazifesinin ardından, padişahın en yakınındaki devlet adamlarından biri olarak görev yapmaya başlamıştır.

İstanbul'un fethi sürecinde Molla Gürânî yalnızca Rumeli Kazaskeri olarak değil, aynı zamanda Sultan Mehmed'in en güvendiği ilmî ve manevî rehberlerinden biri olarak hareket etmiştir. Kuşatmanın ilk günlerinden itibaren padişahın yanında bulunmuş, ordunun moral ve motivasyonunun yükseltilmesinde rol oynamış, fetih hazırlıklarında ilmî ve hukukî görüşleriyle katkı sağlamıştır. Bu yönüyle Molla Gürânî, İstanbul'un fethinde askerî kadronun yanında yer alan ulema sınıfının en önemli temsilcilerinden biri olmuştur.

Osmanlı donanmasının başarısızlığa uğradığı 20 Nisan 1453 tarihindeki deniz muharebesinin akabinde toplanan divanda Veziriazam Halil Paşa ve ekibinin kuşatmanın kaldırılması ve sulh görüşmelerine başlanması fikrini savunurken Molla Gürânî kuşatmanın devam etmesini isteyen Zağanos Paşa gibi devlet adamlarının safında yer almış ve Sultan II. Mehmed'e olan desteğini vurgulamıştır. Yine fetihten iki gün önce genel hücum için alınacak kararlar için toplanan divanda Çandarlı Halil Paşa ve ekibi kuşatmanın kaldırılmasının gerekliliğini savunmaya devam etmiş Molla Gürânî, Şeyh Akşemseddin ve Zağanos Paşalar kuşatmaya devam edilmesini şiddetle savunmuşlardır. Sultan II. Mehmed bu divandan sonra genel hücum emri vermiş ve Doğu Roma 29 Mayıs 1453'te fethedilmiştir.

Doğu Roma'nın fethinin ardından Memluk Sultanı Melik İnal'a gönderilen fetihnâme, Molla Gürânî tarafından kaleme alınmıştır. Eserine Allah'a hamd ve senâ ile başlayan Molla Gürânî, fethin en büyük mimarı olarak gördüğü talebesi Fatih Sultan Mehmed için, "Yüce Allah ülke ve hükümdarlığını iki kat etsin." duasında bulunmuştur.

Molla Gürânî, fetihnâmesinde İstanbul'un kuşatılmasının dinî gerekçelerini ön plana çıkarmış ve Yüce Allah'ın, "Kâfirlerden size komşu olanlarla savaşınız" (et-Tevbe 9/123) emrine atıfta bulunarak şu ifadeleri kullanmıştır: "İslâm'daki gazâ farizasını yerine getirmeye çalıştık. Denizden ve karadan gazileri ve mücahitleri, küfrüyle övünen, kötülük ve inkârla dolu, İslâm beldelerinin ortasında kalmış bir şehrin fethi için teçhiz ettik." Böylece İstanbul'un fethini, cihad anlayışı ve gazâ ideali çerçevesinde temellendirmiştir. Fetihnâmede ayrıca, "Onlar kılıçlarını zeytin ağaçlarına asmış oldukları hâlde ganimetleri bölüşürlerken Konstantiniyye'yi fethederler." hadisine yer verilmiş; bunun yanı sıra diğer sahih hadislerde geçen müjdelerin de fethedilen şehrin Konstantiniyye olduğuna işaret ettiği belirtilmiştir. Molla Gürânî bu bağlamda, "Muhammed Mustafa'nın ona ve âline en mükemmel salât ve selâm olsun- haber verdiği şehrin burası olması imkânsız değildir." ifadeleriyle, yakın zamanda fethedilen Konstantiniyye'nin hadislerde müjdelenen şehir olduğu değerlendirmesinde bulunmuştur.

Molla Gürânî, fetihnâmesinde kuşatma hazırlıkları ile fethin icrasını da ayrıntılı biçimde anlatmıştır. Bu çerçevede, Enfâl sûresinin 60. ayetine atıf yaparak, "Allah'ın, 'Gücünüz yettiği kadar onlara karşı kuvvet hazırlayınız' emri gereğince, o şehri fethetmek için kara tarafından top, tüfek, mancınık, lağım ve taşlar gibi; deniz tarafından ise dağlara benzeyen gemiler (eş-Şûrâ 42/32) ve dolu kayıklar dâhil insanların güven duyduğu her türlü silah ve teçhizatı hazırladık." ifadelerini kullanmıştır. Ardından kuşatmanın başlangıcını ve fetih sürecini şu sözlerle aktarmıştır: "857 senesi Rebülevvel ayının 26'sında şehrin üzerine indik. Aramızda elli dört gün ve gece savaş ve çarpışma oldu. Güneş doğmadan önce Yüce Allah fetih lüt-fetti."

Fetihnâmenin dikkat çeken özelliklerinden biri, metnin yoğun biçimde ayet ve hadislerle örülmüş olmasıdır. Molla Gürânî'nin bu üslubunda, dönemin önde gelen muhad-dislerinden İbn Hacer el-Askalânî'den hadis tahsil etmiş ve kendisinden icâzet almış olmasının önemli bir etkisi olduğu değerlendirilebilir.

Molla Gürânî talebesi Sultan II. Mehmed'i, İstanbul'u fethinden sonrada da uyarmaktan ve tavsiyelerde bulunmaktan çekinmemiştir. Zira rivayete göre: Molla Gürânî, Sultan Mehmed Han Gazi'ye öteden beri sert söyler, doğru öğütlerde bulunurdu. *"Yediklerin ve giydiklerin haramdır. Haramdan kaçın" diye salık verirdi. Bir gün Padişah hazretleriyle birlikte yemek yemek olanağı çıkmıştı. Yemek sırasında Padişah demişti ki, "işte siz de haramdan yemiş oldunuz". Molla, "sizin yanınızda olan haramdır. Benden yana helaldir". Padişah da tabağı çevirip önünde olanı Molla'dan yana koymuş. Molla yemeğe devam etmiş. Padişah, bu kez "haram olduğu kesinlikle bilinenden aldınız deyince", Molla, "sizin yanınızda haramı tüketmiş helali kalmış, benden yana olsaydısa helali bitmiş haramı kalmış, onun için siz tabağı çevirdiniz yanıtını vermiştir".* Bu rivayet aynı zamanda Fatih Sultan Mehmed ile Molla Gürânî arasındaki muhabbetin bir hoca talebe muhabbetinde daha fazlası olduğunu göstermektedir.

Rumeli Kazaskerliği görevine 1451'de başlayan Molla Gürânî'nin 1455'teki Bursa vakıflarının düzenlenmesi ve Bursa kadılığı görevini kabul etmesiyle bu görevi son bulmuştur. Bursa kadılığı sırasında Fatih Sultan Mehmed'in yolladığı buyruğu *"şer'i şerife uygun değildir"* diyerek yırtması ikisinin arasını açmış ve Sultan II. Mehmed Molla Gürânî'yi 1455 yılında Bursa kadılığından azletmiştir. İçinde bulunduğu duruma üzülen Molla Gürânî Osmanlı topraklarını terk ederek Mısır'a gitmiştir. Molla Gürânî, Memluk Sultanı Eşref İnal'ın yönettiği Mı-

sır'da çeşitli hediye ve iltifatlarla karşılanmış ve en az Fatih Sultan Mehmed kadar saygı görmüştür.

Fatih Sultan Mehmed hocası Molla Gürânî'nin eksikliğini hissetmiş belki de onu özlemiş ve ona yaptığı haksızlığın farkına varmış olmalı ki hocasının dönmesi için Sultan Eşref İnal'a mektup yazmak gibi çeşitli girişimlerde bulunmuştur. Sultan Eşref İnal, anber ile yazılmış mektubu Molla Gürânî'ye okutmuş fakat gönlünün Mısır'da kalmasını istediğini de Molla Gürânî'ye söylemiştir. Bunun üzerine Molla Gürânî, Eşref İnal'a hitaben: *"Yanına dönmekten kaçınısam suç size yıkar, sizin engel olduğunuz kanısına kapılır. Aslında onu bırakıp buraya gelmem sırf gösteriş ve nazdır. Aramızdaki dostluk kapısı her zaman açıktır. Gitmezsem ikimizin arasında gücenklik doğması bir gerçektir. Gerçi sizin uzattığınız yardım eline teşekkür etmeye dilimin gücü yetmez. Ama sevgiden oluşan yapıyı çökertmektense aranızdan dua ededursam daha iyi olmaz mı?"* demiştir. Bu sözler Sultan Eşref İnal'ın gönlünü almış ve Molla Gürânî'nin, Sultan II. Mehmed'in ülkesine gitmesi için yolculuk gereklerini hazırlatmıştır. Böylece Fatih Sultan Mehmed'in girişimleri netice vermiş ve Molla Gürânî, Osmanlı topraklarına 1457-1458'de tekrar geri dönmüştür. Sultan II. Mehmed hatasını telafi için olmalı hocasını yıllığı elli bin akçe olan Bursa Kadılığına tekrar atamıştır.

Molla Gürânî'nin Fatih Sultan Mehmed'e âlimlerin değeri ve korunmasına dair aktardığı anekdot, onun devlet idaresinde ilim ehlinin konumuna ilişkin yaklaşımını ortaya koyması bakımından dikkat çekicidir. Molla Gürânî, bu hususu Sultan'a daha etkili bir şekilde kavratılabilmek amacıyla Emir Timur'un âlimlere gösterdiği hoşgörüyü dair şu rivayeti nakletmiştir:

Rivayete göre Emir Timur, son derece acil bir iş için bir ulağı görevlendirir ve vakit kaybedilmemesi amacıyla ona, *"Yolda kimin*

atını bulursan ona binesin." diyerek geniş yetki verir. Ulak yolculuğu sırasında bir otlağa rastlar ve burada bulunan atlardan birini almak ister. Ancak atları korumakla görevli hizmetkârlar tarafından darbedilir ve görevini yerine getiremeden başı yaralı bir hâlde Timur'un huzuruna döner. Olay üzerine büyük öfkeye kapılan Timur, atların sahibinin idam edilmesini, hizmetkârlarının ise cezalandırılmasını emreder. Yapılan tahkikat sonucunda atların dönemin meşhur âlimlerinden Molla Sa'deddin et-Teftâzânî'ye ait olduğu, ulağa kötü muamelede bulunan kişilerin de onun hizmetkârları olduğu anlaşılır.

Bunun üzerine Timur, *"Eğer bu işi oğlum Şâhruh yapmış olsaydı ona dahi aman vermez, idam ettirirdim. Fakat benzeri bulunmayan böyle bir kişiyi nasıl cezalandırabilirim? Onun kalemiyle hükmü benim ülkemin sınırlarını aşar; eserleri ise kılıcımın ulaşmadığı diyarlara kadar ulaşır."* diyerek öfkesini yatıştırır. Ardından olayı büyütmeyp ulağa hil'at ve çeşitli ihsanlarda bulunarak meseleyi kapatır.

Molla Gürânî, bu rivayeti aktardıktan sonra Fatih Sultan Mehmed'e doğrudan hitap ederek önemli bir nasihatte bulunmuştur. Timur gibi ilim ve sanat erbabının kıymetini tam anlamıyla takdir edememiş bir hükümdarın bile üstün vasıflara sahip bir âlime bu derece hürmet göstermesi karşısında, ilim ve sanat hamiliğiyle tanınan bir padişah olan Fatih Sultan Mehmed'in âlimlere çok daha fazla değer vermesi ve onlara karşı daha geniş bir müsamaha göstermesi gerektiğini ifade etmiştir. Böylece Molla Gürânî, devletin güç ve itibarı ile ilim ehline gösterilen hürmet arasında doğrudan bir ilişki kurarak, hükümdara âlimlerin korunması ve desteklenmesi yönünde öğütte bulunmuştur.

Fatih Sultan Mehmed döneminde Bursa Kadılığından sonra 1463'te İstanbul Müftü-

lügü ve 1480'de Şeyhüsilamlık yapan Molla Gürânî, Fatih Sultan Mehmed'in 1481'de vefatının ardından yedi yıl gibi bir süre daha yaşamış ve 1488'de İstanbul'da hastalanarak vefat etmiştir. Molla Gürânî'nin vasiyeti üzerine 180 bin akçelik borcunu ödeyen Sultan II. Bayezid, Molla Gürânî'nin cenaze namazını da kıldırmıştır. Cenazesi ise bugün İstanbul'un Fatih ilçesinde bulunan Taşkasap semtinde kendi adına yaptırmış olduğu caminin haziresindedir.

Molla Gürânî uzun boylu, gür sakallı, gösterişliydi. Sakalını kına ile boyardı. Doğru ve açık konuşurdu. Mahmud Paşa ve Davud Paşa gibi ünlü vezirlere Mahmud, Davud diye seslenirdi. Sultanın katına girdiğinde selamı yüksek sesle söyleyip, asla eğilir gibi bir davranışta bulunmazdı. El sıkışmaktan öte de bir saygı biçimi almazdı. Çağrılmadıkça ve bayram günlerinden başka zamanlarda Saray'a varmazdı. Hatta bir bayram kutlaması dolayısıyla Sultanın davetlisi olarak geldiği İstanbul'da, kurulan Sultan otağının önünde atından inmesine izin verilmesi ona Osmanlı yönetimi tarafından ne derece saygı duyulduğunu göstermektedir. Molla Gürânî, Sultan II. Bayezid'e yazdığı mektup ile Sultan II. Murad ile üç sefere ve Sultan II. Mehmed'in katıldığı seferlerin hemen hemen hepsine katıldığını söylemiştir. Bu onun Osmanlı topraklarına geldiği andan itibaren sadece ilim öğretene bir âlim değil meydanlarda at koşturan bir savaşçı da olduğunu göstermektedir.

Molla Gürânî, cephede kılıç sallayan bir gazi, divanda devlet kararlarını etkileyen bir kazasker, kürsüde dinî hükümleri eğip bükmeden söyleyen bir şeyhülislam ve tahtın sahibini eğiten bir başmuallimdir. Onun şahsiyeti, Osmanlı Devleti'nin "*cihan şümül*" bir imparatorluğa dönüşürken sahip olduğu ahlaki, hukuki ve fikrî temellerin ne kadar sağlam ve bağımsız sütunlar üzerine inşa edildiğinin en somut kanıtıdır.

MOLLA HÜSREV

Asıl adı Mehmed bin Ferâmurz (Ferâmuz) Ali olan Molla Hüsrev 1400 yılında Yozgat yakınlarındaki Yerköy'e bağlı Kargın köyünde dünyaya gelmiştir. Ailesi hakkında yeterli kadar bilgi bulunmayan Mehmed bin Feramuz, Hüsrev adında bir kişinin kızıyla evlenip ondan eğitim almasından dolayı kendisine *Hüsrev kayını* adı verildiği, daha sonrada halk tarafından iyice sadeleştirilerek kendisi için sadece Hüsrev isminin kullanıldığı rivayet edilmiştir.

Orta Anadolu'daki Varsak Türkmen aşiretine mensup olan Molla Hüsrev, Sadeddin Taftazani, Haydar-ı Herevi, Molla Yegan ve Şeyh Hamza gibi döneminin tanınmış ve büyük alimlerinden eğitim alıp fetva makamına yükselerek ilk müderrislik görevini Bursa'daki Sultaniye medresesinde yapmıştır. Daha sonra Edirne'deki Şah Melek medresesine müderris olarak atanmıştır. Şah Melek medresesinin yanında Halebiye medresesinde müderris olan kardeşi Ali bin Feramuz'un vefatı üzerine Edirne'deki Halebiye medresesinde de müderrislik görevini devralmıştır.

Molla Hüsrev 1428'de ilk olarak Edirne kadılığına daha sonra da Rumeli kazaskerliğine getirilmiştir. Sultan II. Murad 1444 tarihinde oğlu Şehzade Mehmed lehine tahttan feragat edince oğlunu tecrübeli veziri Çandarlı Halil Paşa'nın gözetimine bırakmıştır. Şehzade Mehmed tahta çıktığında Rumeli kazaskerliği görevini Molla Hüsrev yürütmekteydi. Sultan II. Mehmed ile Molla Hüsrev arasındaki samimiyet bu dönemde gelişmiştir. Sultan II. Murad'ın öğütleriyle Sultan II. Mehmed, Molla Hüsrev'i kazaskerlik makamında tutmuş ve ondan ilmi dersler almıştır.

Şehzade Mehmed'in ilminin artmasında ve manevi gelişiminde büyük etkisi olan Molla Hüseyin, Sultan II. Mehmed'in ilk taht tecrübesi sonrası sancağı Manisa'ya dönü-

şünde kazaskerlik görevini bırakarak öğrencisiyle birlikte eğitimine devam etmek için Manisa'ya gitmiştir. Çoğu devlet erkânının kendisini bıraktığı Şehzade Mehmed, Molla Hüsrev'e: *"Sen de diğerleriyle birlikte git"* demiştir. Bunun üzerine Molla Hüsrev: *"Hayır gitmeyeceğim. İnsanlık, Sultan'ı görevdeyken de azledildiğinde de onunla olmayı gerektirir"* diyerek şehzadenin yanında olacağını belirtmiştir. Şehzade Mehmed, ikinci hükümdarlığı sırasında geçmişteki sadakat ve emeğinden dolayı olsa gerek hocası Molla Hüsrev'e çeşitli payelerle taltif etmesinin yanında kendisine günlük yüz akçe yevmiye de bağlamıştır.

Molla Hüsrev, Fatih Sultan Mehmed'in önünde yapılan ilmî toplantılara da hakemlik yapardı. Fatih Sultan Mehmed; dinî, ilmî ve felsefi tartışmaları çok beğenir hatta Sultan II. Mehmed'in huzurunda günlerce süren ilmi tartışmalar meydana gelirdi. II. Mehmed'in hocalarından Molla Zeyrek ile Hocazade arasındaki dini tartışma altı gün sürmüştür. Tartışmanın hakemliğini ise Molla Hüsrev yapmıştır. Bunun gibi Sultan huzurunda yapılan tartışmalar sırasında göstermiş olduğu tarafsızlığıyla Molla Hüsrev şöhretini daha da artırmıştır.

Fatih Sultan Mehmed'in Doğu Romalı tarihçisi Kritovulos'un aktardığına göre: Sultan Mehmed Han gayıptan haber veren kişilerin ve keramet sahiplerinin bu konudaki (Konstantinopolis'in fethi) müjdelerinden etkilenmekle birlikte tarihsel birikimle de İstanbul'u alma istediği iyice yerleşmişti. Onun için Doğu Roma İmparatoru ile savaş kapısı açmaya istekliydi. Kritovulos'un, keramet sahibi olarak bahsettiği zatlar muhtemelen Akşemsetdin, Molla Gürânî ve Molla Hüsrev gibi kişilerdir ki bu zatlar İstanbul'un fethedileceğine dair Hz. Muhammed tarafından bildirilen hadisleri Sultan II. Mehmed'e hatırlatarak onu fethete teşvik etmişlerdir.

İstanbul'un fethine desteği bilinen fakat fethete desteği detaylı bir şekilde tespit edilemeyen Molla Hüsrev, İstanbul fethe dildikten kısa bir süre sonra Fatih Sultan Mehmed'in emriyle Ayasofya Medresesi müderrisliğine atanmıştır. İstanbul'un ilk kadısı olan Hızır Bey'i Sultan II. Mehmed'in onayıyla Molla Hüsrev göreve atamıştır. Fakat Hızır Bey'in 1458'de vefatı üzerine Galata ve Üsküdar kadılıkları da Molla Hüsrev'e verilmiştir.

Molla Hüsrev'in Ayasofya müderrisliği döneminde talebeleri onun evinde toplanıp daha sonra hocasının atı önünde medreseye gider yine aynı şekilde hocasını evine bırakırlardı. Molla Hüsrev, Ayasofya'da müderrislik yaparken Ayasofya'daki Cuma namazlarına da katılmıştır. Ayasofya'ya Cuma namazı için girdiğinde ise camii ce-

Molla Hüsrev (FSMVÜ İSM Nakkaşane'sinde Efnan Yüce tarafından yapılmıştır, 2023)

maati ona duyduğu saygıdan dolayı ayağa kalkarmış. Cuma günleri Ayasofya'nın mihrap kısmında namazlarını kılan Molla Hüsrev'i, *bulunduğu yerden* izleyen Fatih Sultan Mehmed, hocasıyla iftihar ederek vezirlerine *"o devrinin Ebu Hanife'sidir"* diyerek iltifat etmiştir.

Molla Hüsrev, 1462 yılında Fatih Sultan Mehmed'in düzenlediği bir sünnet töreninde Sultan Fatih'in sağında Molla Gürânî'nin solunda ise kendisinin oturacağını öğrenince: *"Benim ilmi ve dini mertebem nazarı itibare alınmadan bana münasip görülen yerde oturarak bu ziyafete iştirak etmek, gayret-i ilmiyemi rencide eder"* diyerek sünnet törenine katılmayacağını belirtmiş ve İstanbul'dan ayrılarak Bursa'ya gitmiştir. Bursa'da bir medrese yaptırarak talebeler yetiştirmeye başlamıştır. Buradan Molla Hüsrev ile Molla Gürânî arasında ilmî tenkidlerin yanında Sultan Fatih'in en yakınında olmak için böyle bir polemğin yaşandığını söylemek mümkündür. Zira hem Molla Gürânî'nin hem de Molla Hüsrev'in Sultan Fatih'e olan muhabbetleri bunu gerektirmiş olmalıdır. Daha sonra Fatih Sultan Mehmed ilmi protokolü bozmasında dolayı kırılmış olan hocası Molla Hüsrev'in gönlünü almak için 1469'da kendisini İstanbul'a davet ederek Şeyhülislam olarak atamıştır.

Taşköprülüzade ve Hoca Sadeddin'in verdiği bilgiye göre: Orta boylu ve sakalı gür olan Molla Hüsrev, çok zengin olmasına rağmen adi giysiler giyip fakir kılığında dolaşırdı. Övülecek ahlak ve beğenilecek davranışlar sahibi idi. Zira köle ve cariyeleri sayısız iken oturduğu ve çalıştığı odanın temizliğini kendisi yapar, kimseye hizmet ettirmezdi. Öyle ki kitap yazma konusunda da kendi işini kendi gören bir yapıya sahip olan Molla Hüsrev, her gün adet edindiği üzere önceki dönemlerde yazılmış olan eserlerden her gün iki sayfa temize çekerdı. Eski eserleri temize çekmesinin yanında çok sayı da kipta kaleme alan Molla Hüsrev, 1480'de

İstanbul'da vefat etmiştir. Cenaze namazı Fatih Camii'nde kılınarak Bursa'ya götürülmüştür. Vasiyeti üzere vefat eder etmez kendisine 20 şer akçe verilen 14 kişi 75.000 defa *"La İlahe İllallâh Muhammedurresul-lah"* diyerek sevabını Molla Hüsrev'e bağışlamıştır. Vasiyetine göre defnedilen Molla Hüsrev'in naaşı ise kendi medresesinin yanına defnedilmiştir.

Molla Hüsrev, Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluş felsefesini hukuki ve ilmî olarak tahkim eden, Fatih Sultan Mehmed'in zihnî inşasında sarsılmaz sadakatiyle yer alan bir "adalet ve ilim" abidesidir. Onun Bursa ve İstanbul arasında mekik dokuyan yaşamı, Osmanlı ilmiye sınıfının devlet aygıtı içindeki özerk, vakur ve yönlendirici gücünü en iyi yansıtan tarihsel vesikalardan biridir.

ŞEYH AKŞEMSEDDİN

Asıl adı Şeyh Şemseddin Mehmed b. Hamza olan Akşemseddin, 1389'da Şam'da dünyaya gelmiştir. Akşemseddin yedi yaşlarında dayken ailesiyle beraber Şam'dan Amasya Sancağına bağlı Kavak kazasına yerleşmiştir. Akşemseddin'in Babası Şeyh Hamza ki Kurt Boğan Şeyh lakabıyla maruftur. Şeyh Hamza, Amasya şehrinde metfundur ve soyu büyük İslâm âlimi Şehabeddin Sühreverdî'den Hz. Ebubekir'e ulaşmaktadır.

İlk eğitimini babası Şeyh Hamza'dan alan Akşemseddin eğitimi için Osmaniye'ye gitmiş oradaki eğitimini tamamladıktan sonra Amasya'ya geçerek medrese eğitimini tamamlamıştır. Bu iki şehirdeki medreselerde tıp ve din ilminde eğitim alarak kendini geliştirmiş ve şöhret sahibi olmuştur. Yedi yaşında hafız olduğu bilinen Şeyh Akşemseddin Osmaniye medresesinde müderris olmadan önce Sarf, Nahiv, Mantık, Meani, Belâgat, İlm-i Usul-i Fıkıh, Akaid ve Hikmet gibi dini dersler almıştır. Şeyh Akşemseddin'in tıpla ilgili kitabında Pasteur'dan yüz

yıl önce ve tıp tarihinde ilk defa mikrop meselesine değinmesi onun tıp ilminde ne derece kabiliyetli olduğunu göstermektedir.

Şöhretine rağmen kalbinde "muhabbetu'l-lah galebe eylemesinden" dolayı tasavvufa merak salmıştır. Osmancık medresesinde müderrislik yaparken tahminen 25 yaşlarındayken tasavvufa karşı ilgisi artan Akşemseddin, İran ve Maverâünnehir bölgesine müşrid bulmak için gitmiş fakat istediği müşridi bulamayarak geri dönmüştür. Bunun üzerine Yıldırım Bayezid Han devrinde kazasker olan İmam Ali Efendi onu Hacı Bayram-ı Veli'ye yönlendirmiştir. Molla Akşemseddin, nefis terbiyesi için kapı kapı dolanıp dilenen sufilerin bulunduğu Hacı Bayram-ı Veli dergâhına ilk başlarda sıcak bakmadığından müderrisliği bırakarak meşhur tasavvufçulardan olan Şeyh Zeynuddin Hafi'nin dergâhına intisap etmek için Arap diyarına gitmiştir. Burada iken rüyasında "boynunda zincirin olduğu ve bu zincirin Ankara şehrindeki Hacı Bayram'ın elinde" olduğunu görmesi sonucu bunun bir işaret olduğuna inanıp Arap diyarından ayrılarak Ankara'daki Hacı Bayram-ı Veli'ye intisap etmek için Anadolu'ya geri dönmüştür. Bu olayın devamını Emir Hüseyin Enîsî şu şekilde rivayet etmektedir:

"İttifak Hacı Bayram'ın burçak imecesi var imiş. Sûfîler tarlada burçak yolarlarmış. Akşemseddin ol esnada geldi. Hacı Bayram iltifat eylemedi. Akşemseddin hizmete başladı. Ta'âm vakti geldi. Teneler ile yoğurt ve buğday şorbası getürdiler. Bölük bölük üleştürdiler ve ol cemâ'atun kelbceğizleri dahi aş ve etmek virdiler. Akşemseddin'e iltifat eylemediler. Akşemseddin vardı, ol kelbceğizlere virilen ta'âmın yanına oturdu, yemeğe başladı. Hacı Bayram, 'Bi-ihdiyâr, ya Köse beni yakdun.' didi. Kendü sofrasına da'vet eyleyüp, 'Zencir ile cebren gelen konuk bu vech ile konuklarlar.' dedi. Akşemseddin Hazretlerine irâdet-i sâdika hâsıl oldu. Pes Hacı Bayram, Akşemseddin'e envâ'-ı

ibâdât-ı şâkka ve riyâzât, halvet ve mücâhede itdürdi. Hacı Bayram'ın eğitimlerinden sonra Akşemseddin tezkiye-i nefis ve tasfiye-i bâtın idüp mükâşefe, müşâhede, tecellî, fenâfillâh, bekâbillâh, ilm-i ledünnî ve ma'rifet-i Hakkânî'ye müyesser oldu."

Emir Hüseyin Enîsî'nin aktardığı bu rivayet, Hacı Bayram-ı Veli'nin müridlerini kabul ve terbiye yöntemini göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Rivayette, Akşemseddin'in şeyhine tam bir teslimiyet göstermesi, nefisini kırması ve hizmet yoluyla tasavvufî eğitime hazırlanması sembolik bir anlatımla tasvir edilmektedir. Hacı Bayram-ı Veli'nin başlangıçta ona iltifat etmemesi, ardından ise olgunluğunu sınavarak kendi sofrasına davet etmesi, tasavvuf geleneğinde müridin samimiyetini ve iradesini imtihan etmeye yönelik uygulamaların bir örneği olarak değerlendirilebilir.

Hacı Bayram-ı Veli'nin terbiyesinde ağır ibadetler, riyâzet, halvet ve mücâhede sü-

Seyh Akşemseddin

Akşemseddin'in İstanbul kuşatması sırasında Fatih Sultan Mehmed'e yazdığı mektup (TSMİA, nr. 5584)

reçlerinden geçen Akşemseddin; nefsin teziyesi, bâtının tasfiyesi ve tasavvufî seyrü sülûkün temel mahaleleri olan mükâsefe, müşâhede, tecellî, fenâfillâh ve bekâbillâh makamlarına ulaştığı şeklinde tasvir edilmektedir. Rivayete göre bu eğitim neticesinde ledünnî ilim ve marifetullah sahasında da yetkinlik kazanmıştır.

Tasavvufî eğitimini başarıyla tamamlayan Akşemseddin'e Hacı Bayram-ı Velî tarafından hilâfet verilmiş, böylece irşad faaliyetlerinde bulunma yetkisi tanınmıştır. Bu tarihten sonra "Ak Şeyh" lakabıyla da tanınan Akşemseddin, sırasıyla Beypazarı, İskilip'in Evlek nahiyesi ve Göynük'te irşad faaliyetleri yürütmüş; kısa sürede Bayramiyye tarikatının önde gelen temsilcilerinden biri hâline gelmiştir.

Şeyh Akşemseddin'in Osmanlı sarayıyla ilişkisi Sultan II. Murad döneminde başlamış-

tır. Bu dönemde Sadrazam Çandarlı Halil Paşa'nın kazaskerlik görevinde bulunan oğlu Süleyman Çelebi ağır bir hastalığa yakalanmıştır. Bunun üzerine Çandarlı Halil Paşa, Edirne'de bulunan Akşemseddin'i oğlunun iyileşmesi için dua etmesi amacıyla davet etmiştir.

Rivayete göre Akşemseddin, Süleyman Çelebi'nin yanına geldiğinde dönemin hekimlerinin hastalığı yanlış teşhis ettiklerini fark etmiş; kendi değerlendirmesini ortaya koyarak uygulanması gereken tedavi yöntemini ve kullanılacak ilaçları yazmıştır. Hastanın yanından ayrıldıktan sonra kendisine refakat eden müridi Mısırioğlu'na, "Eğer susup bir şey söylemeseydim tabipler hastanın ölümüne sebep olacaktı." dediği nakledilmektedir. Bu rivayet, Akşemseddin'in yalnızca tasavvuf alanındaki yetkinliğiyle değil, tıp sahasındaki bilgi ve tecrübesiyle de temayüz ettiğini göstermesi bakımından önem taşımaktadır.

Akşemseddin'in bu olay sırasında Edirne'de bulunması ve devletin en üst düzey yöneticilerinden biri olan Çandarlı Halil Paşa tarafından yardımına başvurulmuş saygın bir şahsiyet olarak kabul edilmesi, onun Sultan II. Murad devrinde Osmanlı sarayı ve devlet erkânıyla yakın ilişki içerisinde bulunduğunu göstermektedir. Dolayısıyla Fatih Sultan Mehmed döneminde daha da güçlenecek olan sarayla münasebetlerinin temellerinin, henüz II. Murad döneminde atıldığı anlaşılmaktadır.

Şehzade Mehmed ile Şeyh Akşemseddin'in ilk ne zaman tanıştıkları kesin olarak bilinmemektedir. Bununla birlikte bazı kaynaklar, bu ilişkinin Şehzade Mehmed'in Manisa sancakbeyliği dönemine kadar uzandığını göstermektedir. Nitekim Evliya Çelebi, Seyahatnâme'sinde Şehzade Mehmed'in Manisa'da bulunduğu sırada Akşemseddin'in sohbetlerine katıldığını ve ondan ilim tahsil ettiğini kaydetmektedir. Aynı rivayete göre,

Manisa Sarayı'nda düzenlenen bir ilim meclisinde Akşemseddin, Fransızların İslâm belgelerine yönelik saldırılarından dolayı büyük üzüntü duyan Şehzade Mehmed'i İstanbul'un fethedileceğini müjdeleyerek teselli etmiştir.

Emir Hüseyin Enîsî'nin naklettiği rivayete göre ise Sultan II. Mehmed, tahta çıktıktan yaklaşık bir yıl sonra İstanbul'un fethini görüşmek üzere bir istişare meclisi toplamıştır. Kuşatma öncesinde gerçekleştirilen bu toplantıda bazı devlet adamları ve ileri gelenler, Hulefâ-yi Râşidîn döneminden itibaren birçok büyük kumandan ve âlimin Konstantiniyye'yi kuşattıkları hâlde fethi muvaffak olamadıklarını hatırlatmış; naklettikleri bir hadise dayanarak "*Feth-i Konstantiniyye Mehdi'nindir.*" diyerek Sultan'ı bu teşebbüsten vazgeçirmeye çalışmışlardır.

Bunun üzerine Sultan II. Mehmed, hocası Akşemseddin'den söz konusu hadisi yorumlamasını istemiştir. Akşemseddin ise hadisi, "*Evvelâ Konstantiniyye'yi Sultan Muhammed Han fetheder; sonra Benî Asfar alır. Benî Asfar'ın elinden ise Mehdi yeniden fetheder.*" şeklinde tevil etmiştir. Emir Hüseyin Enîsî'nin ifadesiyle Sultan Mehmed, "şeyhün sözüne i'tibâr ve i'tikâd eyleyüp" fetih hazırlıklarını sürdürme kararı almıştır. Bu rivayet, Akşemseddin'in yalnızca bir müşrid değil, aynı zamanda fetih kararının dinî meşruiyetini güçlendiren ve hükümdarın kararlılığını pekiştiren önemli bir manevî rehber olarak görüldüğünü göstermektedir.

Sultan II. Mehmed'in bu kararlılığı, yalnızca askerî ve siyasî hesaplara değil, aynı zamanda güçlü bir manevî inanca da dayanmaktaydı. Bu hususu vurgulayan Samiha Ayverdi, Fatih'in şahsiyetini şu ifadelerle değerlendirmektedir: "Zihin hududunda toslayıp geri püskürenler zümresinden olmayan Sultan II. Mehmed, dünya planında ruhî faaliyetin müdahalesini tanıyarak ona yer ve yol veren, cihanı kendinde, kendini

cihanda görenler kafilesindendi. Akşemseddin ona çok bir şey yapmadı. Kendinde meknuz olan kudretten kendini haberdar etti; bu kudreti dürtüp harekete getirdi." (Ayverdi, 1953, s. 21).

Gerçekten de II. Mehmed'in sahip olduğu bu inanç ve kararlılık, Konstantiniyye kuşatmasının en kritik safhalarında açık biçimde görülmektedir. Kuşatmanın ilk günlerinde Bizans İmparatoru'nun kuşatmanın kaldırılması yönündeki teklifine karşı Sultan II. Mehmed'in, "*Ya ben şehri zaptederim veya şehir beni ölü veya sağ zapteder.*" (Dukas, 1956, s. 169) şeklindeki cevabı, onun fetih hedefinden hiçbir şart altında vazgeçmeyeceğini ortaya koymaktadır. Bu yönüyle Akşemseddin'in telkin ettiği manevî motivasyon ile Sultan'ın siyasî iradesi birbirini tamamlayan iki unsur olarak İstanbul'un fethi sürecinde belirleyici bir rol oynamıştır.

Sultan II. Mehmed, İstanbul'un fethine hazırlanmış bir dönemde Velîüddin Oğlu Ahmed Paşa aracılığıyla Şeyh Akşemseddin ile Ak Bıyık Sultan'ı İstanbul kuşatmasına bizzat davet etmiştir. Evliya Çelebi; Sultan Mehmed önderliğindeki İstanbul kuşatmasına evliyaullahtan yetmiş yedi kişinin katıldığını içlerinde Şeyh Akşemseddin'in de olduğunu ve Sultanın, İstanbul'u feth ettiği takdirde velilere İstanbul'da tekke, zaviye, medrese ve imaret yerleri yapacağına dair söz verdiğini bildirmiştir.

İstanbul'un kuşatması sırasında Fatih Sultan Mehmed, askerî ve siyasî gelişmelerin etkisiyle zaman zaman karamsarlığa kapılmıştır. Bu kritik süreçte, başta hocası Şeyh Akşemseddin olmak üzere çevresindeki dinî ve ilmî şahsiyetlerden hem manevî hem de fikrî destek görmüştür. Özellikle 20 Nisan 1453'te Osmanlı donanmasının denizde uğradığı başarısızlığın ardından Sultan II. Mehmed'in büyük bir üzüntü ve hayal kırıklığı yaşadığı bilinmektedir. Bu gelişme üzerine Şeyh Akşemseddin, Sultan'a moral

vermek ve yeniden mücadele azmini güçlendirmek amacıyla bir mektup kaleme almıştır.

Akşemseddin'in bu mektubu, yalnızca bir teselli metni olmayıp aynı zamanda hükümdara yönelik samimi bir nasihat niteliği taşımaktadır. Mektupta, yaşanan başarısızlığın orduda ve devlet erkânında hayal kırıklığına yol açtığı ifade edilmekte; Sultan II. Mehmed'in kuşatmanın sevk ve idaresinde yeterince kararlı davranmadığı belirtilerek bu hususta eleştirilerde bulunulmaktadır. Ayrıca düşmana karşı daha kararlı ve sert bir tutum sergileyebilecek kimselerin görevlendirilmesi tavsiye edilmektedir. Akşemseddin'in, "Benim dua ve tebşirim te-melsiz olduğu kanaatleri de buna katılabilir." şeklindeki ifadesi ise dikkat çekicidir. Bu sözleriyle o, yalnızca hükümdarı eleştirmekle yetinmemiş; kendi müjdelerinin gerçekleşmediği yönündeki kanaatleri de dikkate alarak öz eleştiride bulunmuştur.

Söz konusu mektup, Akşemseddin'in Fatih Sultan Mehmed üzerindeki ilmî ve manevî rehberliğinin kuşatma boyunca devam ettiğini göstermesi bakımından önemlidir. Nitekim Akşemseddin, kuşatmanın en buhranlı günlerinde hükümdara yalnızca moral vermemiş; aynı zamanda askerî ve idarî tedbirlere ilişkin tavsiyelerde bulunarak çözüm önerileri sunmuştur. Bu yönüyle onun rehberliği, klasik anlamda bir müşvidin manevî desteğinin ötesine geçmiş; hükümdarın karar alma sürecini etkileyen önemli bir danışmanlık fonksiyonu da üstlenmiştir. Dolayısıyla Akşemseddin'in telkin ve tavsiyeleri, Sultan II. Mehmed'in fethe olan inancını ve kararlılığını canlı tutan başlıca unsurlardan biri olarak değerlendirilebilir.

İbn Kemal'in naklettiğine göre Sultan II. Mehmed, Veliyyüddin oğlu Ahmed Paşa'yı Akşemseddin'e göndererek İstanbul'un fethinin yakın olduğuna dair manevî bir işaret bulunup bulunmadığını sormuştur. Akşem-

seddin ilk olarak, "Kalabalık mücahit topluluğu elbette muradına erecektir." cevabını vermiştir. Ancak bu genel ifade Sultan'ı tam anlamıyla tatmin etmemiş olacak ki Ahmed Paşa ikinci defa gönderilerek daha açık bir cevap istenmiştir. Bunun üzerine murakabeye dalan Akşemseddin, bir süre sonra yüzü kızarmış bir hâlde şöyle demiştir: "Yarın sabah vakti gayretle falan yerden hisara yürüyüş ola; gün doğmadan müjdeli durum ortaya çıkar. Gaziler sabah namazını şehir içinde kırlar ve cihad kılıcı küffarı ateş içinde yakar." Bu haber Sultan II. Mehmed'e ulaştırılınca onun büyük bir ferahlık duyduğu, aynı gece vezirlerini ve beylerini toplayarak son hücum hazırlıklarını tamamladığı ve askere yağma izni verilmesini emrettiği rivayet edilmektedir (İbn Kemal, 1991, VII, 60-62).

Fethin gerçekleştiği ana ilişkin dikkat çekici bir rivayet de Akşemseddin'in oğullarından biri tarafından nakledilmektedir. Buna göre, Akşemseddin'in fetih için belirttiği vakit yaklaşmasına rağmen surlar henüz aşılamamış, bu durum çevresindekilerde Sultan'ın öfkesinden endişe duyulmasına yol açmıştır. Rivayetin devamında şu ifadeler yer almaktadır: "Sultan'ın otağına gittim. Otağın kapısında bir hizmetçi duruyordu. İçeri girmeme izin vermedi. Çünkü Sultan kimsenin içeri alınmamasını emretmişti. Otağın eteğini biraz kaldırıp içeri baktım. Sultan Mehmed toprağa kapanmış secde ediyordu. Yalvarıp niyaz ediyor, ağlıyordu. Sonra ayağa kalktı ve tekbir getirerek: 'Allah'a hamd olsun! Rabbim kalenin fethini müyesser kıldı.' dedi. Kale tarafına baktığımda askerlerin surlardan içeri girdiğini gördüm. Yüce Allah, Sultan'ın bu duasının bereketine fethi nasip etmişti." (Taşköprü-lüzâde, 2007, s. 195).

Akşemseddin'in fetih vaktini nasıl bildiği sorulduğunda verdiği cevap da: "Karındaşum Hızır ile ilm-i ledünnîde Kostantiniyye'nin fethini istihrac eylemişdük. Kal'a feth olun-

diği gün karındaşum Hızır aba-pûş velîler ile askerînin önünce hisara girdiler. Kal'a feth olunduktan sonra karındaşum Hızır'ı gördüm. Kal'a divarı üzerinde oturmuş, ayaklarını salmışdı."

Bununla birlikte, Osmanlı tarih yazıcılığında Akşemseddin'in İstanbul'un fethindeki manevî rehberliği ve Sultan II. Mehmed üzerindeki etkisini göstermesi bakımından büyük önem taşımaktadır. Özellikle fetih anlatılarında Akşemseddin'in yalnızca bir mutasavvıf değil, aynı zamanda fethin dair manevî güveni pekiştiren ve hükümdarın kararlılığını destekleyen dinî bir otorite olarak tasvir edildiği görülmektedir.

İstanbul'un fethinin ardından Sultan II. Mehmed şehre girerken yanında bulunan Veliyyüddin oğlu Ahmed Paşa, Akşemseddin'in daha önce fethin dair verdiği müjdenin gerçekleştiğini hatırlatarak, "Şeyh Hazretleri'nin haberi çıktı." demiştir. Bunun üzerine Sultan II. Mehmed'in, "Sevincim bu fetihden dolayı değil, böyle bir insanın benim devrimde yaşıyor olmasındandır." şeklinde karşılık verdiği rivayet edilmektedir (Taşköprülüzâde, 2007, s. 195). Bu ifade, Sultan'ın fetih sevincinin yanı sıra hocası Akşemseddin'e duyduğu derin hürmet ve bağlılığı göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

Fatih Sultan Mehmed'in Akşemseddin'e duyduğu saygıyı ortaya koyan bir başka rivayete göre Sultan, Mahmud Paşa'ya hitaben Şeyh Akşemseddin'i kastederek şöyle demiştir: "Bu pîre hürmetim ihtiyarsızdır. Yanında heyecanlanırım ve ellerim titrer. Diğer şeyhler yanıma gelince heyecandan onların elleri titrer." Bu sözler, Akşemseddin'in Sultan nezdindeki ilmî ve manevî otoritesini yansıtan önemli örneklerden biri olarak değerlendirilmektedir.

Gelibolulu Mustafa Âlî'nin aktardığı bilgiye göre, fethin ardından ilk cuma namazı Ayaşofya'da kılınmış, hutbeyi ise fethin manevî önderlerinden kabul edilen Akşemseddin

okumuştur. Böylece Akşemseddin, İstanbul'un İslâm şehri kimliğini kazanmasının ilk sembolik merasimlerinden birinde önemli bir görev üstlenmiştir.

Fethin ardından Okmeydanı'nda düzenlenen zafer alayında da Akşemseddin'in askerlere ve Sultan'a hitaben konuşma yaptığı rivayet edilmektedir. Ganimetlerin taksiminin tamamlanmasının ardından gazilere şu nasihatle bulunmuştur:

"Ey gaziler! Bilin ve âgâh olun ki cümleiniz hakkında âhir zaman Peygamberi, Server-i Kâinât, 'Ne güzel askerdir onlar.' buyurmuştur. Allah'ın izniyle cümlemiz mağfuruz. Fakat gazâ malını israf etmeyip İstanbul içinde hayr u hasenata sarf edin ve padişahınıza itaat ve muhabbet gösterin."

Ardından Sultan II. Mehmed'e dönerek şu sözlerle hitap ettiği nakledilmektedir:

"Padişahım! Bütün Âl-i Osman'ın âb-ı rûyu oldun. Hemen mücâhid fî sebîlillâh ol!" (Evliya Çelebi).

Bu rivayetler, İstanbul'un fethinin ardından Akşemseddin'in yalnızca Sultan'ın hocası ve mürşidi olarak değil, aynı zamanda fethin dinî ve manevî anlamını yorumlayan bir otorite olarak da ön plana çıktığını göstermektedir. Osmanlı tarih geleneğinde Akşemseddin'in fetih sonrasında üstlendiği bu rol, İstanbul'un yalnızca askerî bir zafer olarak değil, aynı zamanda dinî ve medeniyet tasavvurunun bir tezahürü olarak algılanmasına katkı sağlayan önemli unsurlardan biri olarak değerlendirilmiştir.

İstanbul'un fethinden sonra gerçekleştiği kabul edilen en önemli hadiselerden biri, Hz. Ebû Eyyûb el-Ensârî'nin kabrinin tespit edilmesidir. Osmanlı tarih ve menâkıbnâme geleneğinde bu hadise, Şeyh Akşemseddin'in manevî keşfiyle ilişkilendirilmekte ve onun kerametlerinden biri olarak aktarılmaktadır.

Rivayete göre Şeyh Akşemseddin, fethin ardından gecenin son üçte birinde Sultan II. Mehmed'i çadırına davet etmiştir. Hz. Ebû Eyyüb el-Ensârî'nin kabrinin İstanbul surları civarında bulunduğu inanan Sultan, hocasından kabrin yerinin tespit edilmesini istemiştir. Bunun üzerine Akşemseddin, *"Şuracıkta bir nur görüyorum; kabri kesinlikle oradadır."* diyerek bir yeri işaret etmiştir. Sultan Mehmed ise, *"Sana inanıyorum. Ancak kalbimin tatmin olması için bana bir alâmet göster ki gözlerimle de göreyim."* şeklinde karşılık vermiştir.

Akşemseddin bunun üzerine işaret ettiği yeri göstererek, *"Burayı kabrin baş tarafından iki arşın derinliğinde kazın. O zaman üzerinde İbrânîce yazılar bulunan bir mermer bulacaksınız. Bu mermerde kabrin kime ait olduğu yazılıdır."* demiştir. Rivayete göre belirtilen yerde yapılan kazıda gerçekten de İbrânîce kitabeli bir mermer ortaya çıkarılmıştır. Bu gelişme karşısında Sultan II. Mehmed'in büyük bir hayret yaşadığı, hatta heyecanından bir süre kendinden geçtiği nakledilmektedir. Kendine geldikten sonra ise kabrin üzerine bir türbe inşa edilmesini emretmiştir.

Rivayetin devamında, kazı sırasında oradan geçen bir çobanın da olayı doğruladığı anlatılmaktadır. Çobanın şu sözleri söylediği nakledilmektedir: *"Ol kabr-i şerif budur. Zira ben hayvanat güderdim. Buraya geldiğimde koyunlar bu mezâr-ı şerifin üzerinden geçmez, oraya varınca ikiye ayrılır, sonra yine birleşirlerdi."* Bununla birlikte, Osmanlı fetih geleneğinde büyük bir sembolik değer kazanmış; İstanbul'un fethinin dinî meşruiyetini ve manevî boyutunu güçlendiren anlatılar arasında önemli bir yer edinmiştir. Ayrıca Akşemseddin'in fetih sonrasında da Sultan II. Mehmed nezdindeki manevî otoritesini sürdürdüğünü ve keramet sahibi bir mutasavvıf olarak algılandığını göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

Şeyh Akşemseddin, İstanbul'un fethi sırasında üstlendiği manevî görevi tamamladıktan sonra Fatih Sultan Mehmed ile olan muhabbetine ve İstanbul'un fethinde gösterdiği maddi manevi gayrete rağmen sultanın teklif ettiği mal ve mülkü geri çeviren Şeyh Akşemseddin memleketi Göynük'e gitmiştir. Şeyh Akşemseddin, XV. yüzyıl Osmanlı ilim ve tasavvuf hayatının en önemli simalarından biri olarak, mutasavvıf, âlim ve tabip kimliklerini şahsında birleştirmiş müstesna bir şahsiyettir. Hacı Bayram-ı Velî'nin terbiyesinde yetişen Akşemseddin, Bayramiyye tarikatının önde gelen temsilcilerinden biri olmasının yanı sıra, ilmî birikimi ve manevî otoritesiyle Osmanlı devlet adamları üzerinde de etkili olmuştur. Özellikle Fatih Sultan Mehmed ile kurduğu hoca-talebe ilişkisi, İstanbul'un fethi sürecinde üstlendiği manevî rehberlik görevi ve fetih sonrasında sergilediği zâhidâne tavır, onun Osmanlı düşünce ve devlet geleneğindeki seçkin konumunu ortaya koymaktadır.

Akşemseddin'in yalnızca tasavvuf alanındaki faaliyetleri değil, tıp sahasında kaleme aldığı eserler ve ilmî çalışmaları da Osmanlı ilim tarihinin önemli bir parçasını teşkil etmektedir. Bu yönüyle o, dinî ilimler, tasavvuf ve tıp gibi farklı disiplinleri bir araya getiren çok yönlü bir âlim profili sergilemiştir. Osmanlı fetih anlayışında gazâ ideali ile tasavvufî terbiyeyi birleştiren yaklaşımı, Fatih Sultan Mehmed'in şahsiyetinin şekillenmesinde ve fetih sürecinin manevî zemininin güçlenmesinde etkili olmuştur.

Nitekim Fatih Sultan Mehmed'e atfedilen, *"Sevincim bu fetihden dolayı değil, böyle bir insanın benim devrimde yaşıyor olmasındandır."* sözü, Osmanlı tarih geleneğinde Akşemseddin'e atfedilen ilmî ve manevî itibarı yansıtan en dikkat çekici rivayetlerden biridir. Bu çerçevede Akşemseddin, yalnızca İstanbul'un fethiyle özdeşleşen bir mutasavvıf değil; ilmî eserleri, tasavvufî mirası ve yetiştirdiği talebeler vasıtasıyla Osmanlı

ilim ve düşünce tarihine kalıcı katkılar sunmuş çok yönlü bir ilim adamı olarak değerlendirilmelidir.

HOCAZADE MUSLİHUDDİN EFENDİ

Hocazâde Muslihuddin Efendi, 838/1434 yılında Bursa'da doğmuştur. Babası, Bursa'nın tanınmış tüccarlarından Yusuf Efendi'dir. Dönemin ticaret erbabı arasında "hoca" lakabıyla tanınan babasına nispetle Muslihuddin Efendi, kaynaklarda "Hocazâde" unvanıyla şöhret bulmuştur.

Hocazâde'nin tahsil hayatı maddî sıkıntılar ve çeşitli mahrumiyetler içinde geçmiştir. Henüz çocuk yaşlarda ilim tahsiline yönelmek istemesi, babasıyla arasında önemli bir görüş ayrılığına yol açmıştır. Babası Yusuf Efendi, oğlunun aile mesleği olan ticaretle meşgul olmasını arzu ederken, Hocazâde ilim yolunu tercih etmiştir. Bu tercihi sebebiyle babasının desteğini büyük ölçüde kaybetmiş; kendisine yalnızca günlük bir akçe harçlık verilmesine karşılık ticaretle uğraşan kardeşleri daha müreffeh bir hayat sürmüştür.

Kaynaklarda yer alan rivayete göre, Emir Sultan'ın talebelerinden Şeyh Velî Şemseddin, Yusuf Efendi'yi oğlunun ilim tahsiline izin vermesi konusunda ikna etmeye çalışmış, ancak bu girişim sonuçsuz kalmıştır. Rivayete göre bir gün Yusuf Efendi çocuklarıyla birlikte Şeyh Velî Şemseddin'i ziyarete gitmiştir. Hocazâde'nin kardeşlerinin gösterişli kıyafetleri karşısında onun mütevazı görünümü Şeyh'in dikkatini çekmiş; bunun üzerine Yusuf Efendi'ye önce kardeşlerini göstererek, "Bunlar kimdir?" diye sormuştur. Yusuf Efendi'nin "Çocuklarımdır." cevabı üzerine Hocazâde'yi işaret ederek, "Peki bu kimdir?" diye tekrar sormuş, onun da kendi oğlu olduğunu öğrenince çocukları arasında neden böyle bir ayırım yaptığını merak etmiştir.

Yusuf Efendi ise, "Benim yolumu terk ettiği için gözümünden düştü." cevabını vermiştir. Bunun üzerine Şeyh Velî Şemseddin, oğluna bu şekilde davranmasının doğru olmadığını ifade ederek Yusuf Efendi'ye, Hocazâde'nin ilim tahsiline destek olması yönünde nasihatle bulunmuştur. Ancak bu tavsiyeler de sonuç vermemiştir. Bunun üzerine Şeyh, Hocazâde'ye hitaben, "İçinde bulunduğun sıkıntılardan dolayı ümitsizliğe kapılma. Doğru olan yolu seçmiş bulunuyorsun. İleride büyük bir makama ulaşacak, kardeşlerin ise senin hizmetinde bulunacaktır." diyerek onu teselli etmiş ve gelecekte elde edeceği ilmî mevki müjdelemiştir.

Hocazâde'nin eski kılık kıyafetlerinden çok güzel ahlakına dikkat çekerek elbisesi eski de olsa davranışlarındaki kemal sebebiyle ahlak-ı hamideden giyindiği gerçek kısıyla gün gibi parladığını ifade ederek onun faziletinden bahseder (Hoca Sadeddin Efendi). Kitap alacak parası olmadığından geceleri dersleri için gerekli olan kitapları ucuza aldığı kalitesiz kağıtlara istinsah etti. Para kazanmak için birçok geceyi kitap istinsah ederek geçirmiştir.

Bursa'daki Sultâniye Medresesi'nde öğrenimini sürdürdüğü sırada gösterdiği üstün başarı, kısa sürede hocası Celâlzâde Hızır Bey'in dikkatini çekmiştir. İlmi kabiliyeti, muhakeme gücü ve çalışma disiplini sayesinde Hızır Bey'in yardımcısı konumuna yükselmiş; hocası onun olağanüstü zekâsı, güçlü kavrayışı ve hızlı intikal kabiliyeti sebebiyle kendisini "akl-ı selîm" olarak nitelendirmiştir. Kaynaklarda, Hızır Bey'in cevaplandırılması güç meselelerle karşılaştığında, "Akl-ı selîme müracaat edelim." diyerek sözü Hocazâde'ye bıraktığı rivayet edilmektedir. Bu durum, henüz genç yaşta ilmî çevrelerde kazandığı itibarı göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

Eğitimi tamamladıktan sonra hocası Hızır Bey tarafından Sultan II. Murad'a tak-

dim edilen Hocasâde, padişahın güvenini kazanarak önce Kestel kadılığına, ardından Bursa'daki Esediyye Medresesi müderrisliğine tayin edilmiştir. Yaklaşık altı yıl süren müderrisliği sırasında Seyyid Şerîf el-Cür-cânî'nin hacimli eseri *Şerhu'l-Mevâkıf*'i ezberlediği belirtilmektedir. Bu ilmî birikimi ve başarılı tedris faaliyetleri sayesinde II. Murad'ın takdirini kazanmış ve Osmanlı ilmiye teşkilatında yükselmeye başlamıştır.

Sultan II. Mehmed'in ikinci defa tahta çıkmasının ardından etrafında seçkin âlimleri topladığı haberini alan Hocasâde de İstanbul'a giderek padişahın huzuruna çıkmıştır. Kendisi de ilim ehli olan Mahmud Paşa tarafından Sultan'a takdim edilen Hocasâde, Fatih'in huzurunda Molla Zeyrek ve Molla Seyyid Ali ile yapılan ilmî müzakerelerde verdiği cevaplarla dikkat çekmiştir. Rivayete göre münazaranın ardından Sultan II. Mehmed, Molla Zeyrek ve Molla Seyyid Ali'yi çeşitli ihسانlarla taltif etmiş; Hocasâde'yi ise herhangi bir iltifatta bulunmadan huzurundan uğurlamıştır. Hocasâde bu durumu Sultan'ın kendisini beğenmediği şeklinde yorumlamış; beraberinde bulunan hizmetkârı da aynı kanaate vararak efendisine karşı ilgisiz ve kaba davranmaya başlamıştır.

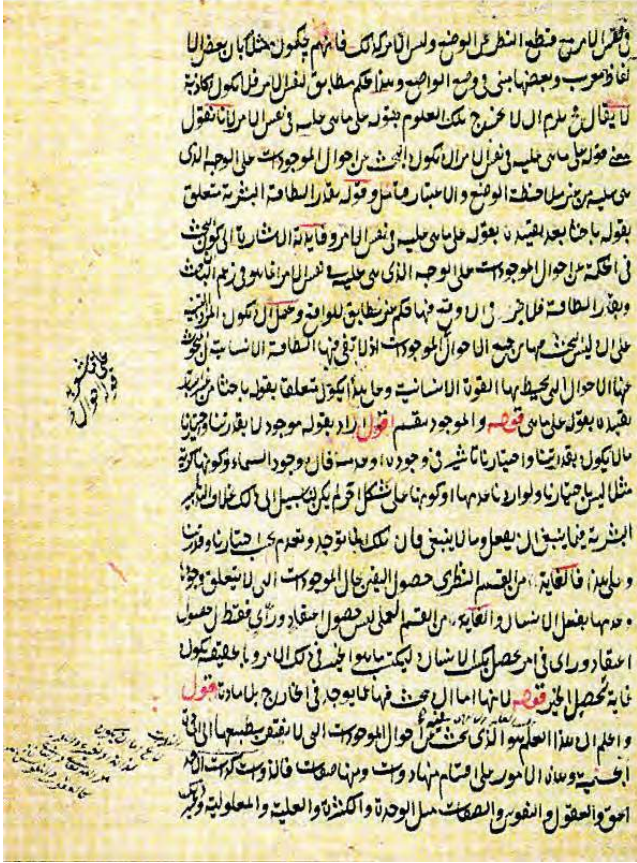
Kaynaklarda anlatıldığına göre, bu olayın ardından büyük bir üzüntü içinde şehrin dışında bir ağacın altında dinlenmekte olan Hocasâde'nin yanına saraydan gönderilen üç görevli gelmiştir. Mütevazı kıyafetleri sebebiyle başlangıçta onun aradıkları kişi olduğuna inanmakta güçlük çeken görevliler, yaptığı açıklamalar üzerine Hocasâde'yi tanımışlardır. Ardından Sultan II. Mehmed'in kendisini hocalığına tayin ettiğini bildirerek görkemli bir at, kıymetli elbiseler, bir hizmetkâr ve on bin akçe takdim etmişlerdir.

Fatih Sultan Mehmed'in hazırlattığı kanunnâmede, padişah hocalarının Osmanlı devlet protokolündeki yüksek konumu açıkça

ortaya konulmuştur. Kanunnâmeye göre padişah hocaları, şeyhülislâm ile aynı mertebede kabul edilmiş; sadrazam dışındaki vezirlerin üzerinde bir mevkiye yerleştirilmiştir. Ayrıca bayram tebrikleri sırasında padişahın hocası geldiğinde hükümdarın ayağa kalkması da protokol kuralları arasında sayılmıştır. İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın belirttiği üzere, tarihî belgeler bazı dönemlerde ilim ve faziletleriyle temayüz eden padişah hocalarının fiilen şeyhülislâm ve hatta sadrazamdan daha fazla itibar gördüklerini ortaya koymaktadır. Bu durum, Osmanlı devlet geleneğinde ilme ve ilim ehline verilen değerlerin önemli göstergelerinden biri olarak değerlendirilebilir.

Hocasâde'nin kısa sürede Fatih Sultan Mehmed'in güven ve takdirini kazanması, başta Sadrazam Mahmud Paşa olmak üzere bazı devlet adamlarının kıskançlığına yol açmıştır. Kaynaklarda anlatıldığına göre Mahmud Paşa, Hocasâde'yi padişahın yakın çevresinden uzaklaştırmak amacıyla onun kazaskerlik görevini arzuladığı izlenimini Sultan'a vermiş; Fatih Sultan Mehmed de bunu Hocasâde'nin kendi isteği olarak değerlendirerek kendisini kazaskerliğe tayin etmiştir. Hocasâde başlangıçta bu görevi kabul etmek istememişse de Mahmud Paşa'nın, hükümdarın tevcih ettiği bir görevin reddedilmesinin uygun olmayacağı yönündeki telkinleri üzerine görevi kabul etmek zorunda kalmıştır. Bir süre kazaskerlik yaptıktan sonra bu görevden ayrılmış ve günlük elli akçe maaşla yeniden Bursa Sultâniye Medresesi müderrisliğine tayin edilmiştir.

Fatih Sultan Mehmed daha sonra Bursa'da müderrislik yapan Hocasâde'yi İstanbul'a davet ederek onu Molla Zeyrek ile ilmî bir münazaraya katılmak üzere huzuruna çağırmıştır. Rivayetlere göre bu münazaranın temel sebebi, Molla Zeyrek'in Seyyid Şerîf el-Cür-cânî'den daha üstün bir âlim olduğunu ileri sürmesi ve bu iddiasının Sultan tarafından hoş karşılanmamasıdır. Nitekim

Namık Kemal'in naklettiğine göre, "Fatih Sultan Mehmed herhangi bir âlimin gurura kapıldığını gördüğünde onu Hocazâde ile münazaraya çıkararak ilmî seviyesini ortaya koyardı."

Münazaranın konusu kelâm ilminin temel meselelerinden biri olan burhân-ı vahid veya diğer adıyla tevhid delili olmuştur. Fatih Sultan Mehmed'in huzurunda gerçekleştirilen tartışmalar yedi gün boyunca devam etmiştir. Altıncı günün sonunda Sultan, sözlü tartışmaların yeterli olmayacağını düşünerek taraflardan görüşlerini yazılı hâle getirip birbirlerine sunmalarını istemiştir. Hocazâde, risalesinin ikinci nüshasını hazırlayarak teslim etmiş; Molla Zeyrek ise eserinin başka bir nüshasının bulunmadığını ifade etmiştir. Bunun üzerine Hocazâde, kendi nüshasının arka sayfalarına Molla Zeyrek'in risalesini istinsah edebileceğini söylemiştir. Fatih Sultan Mehmed'in, istinsah sırasında hata yapmaması konusunda şaka yollu uyarıda bulunması üzerine Hocazâde, "İstinsah ha-

talarının, risalenin aslındaki yanlışlar kadar olmayacağını umarım." diyerek nükteli bir karşılık vermiştir. Bu diyalog, kaynaklarda onun ilmî özgüveni ve hazırcevaplığına örnek olarak aktarılmaktadır.

Yedinci gün yapılan değerlendirmede Fatih Sultan Mehmed, hocası Molla Hüsrev ve Sadrazam Mahmud Paşa ile birlikte münazaranın hakemliğini yapmış; Hocazâde'nin ileri sürdüğü görüşlerin daha güçlü ve isabetli olduğu kanaatine varılmıştır. Bunun üzerine Sultan, Molla Zeyrek'in ilmî münazaradaki başarısızlığını ve kaynaklarda zikredilen kibirli tavrını da dikkate alarak onun görev yaptığı medreseye Hocazâde'yi tayin etmiştir. Kaynaklarda Fatih Sultan Mehmed'in bu kararını açıklarken Hocazâde'ye şu sözlerle hitap ettiği nakledilmektedir: "Ey Hocam! Resûlullah'ın, 'Kim bir düşman askerini öldürürse üzerindeki ganimet ona aittir.' buyurduğu rivayet edilir. Sen de bu adamı ilmî bakımdan mağlup ettin. Ben buna şahidim. Bu sebeple medreseyi de sana verdim."

Münazaranın ardından Molla Zeyrek'in büyük üzüntü duyduğu, Bursa'ya çekildiği ve Fatih Sultan Mehmed'in davetlerine rağmen bir daha İstanbul'a dönmediği rivayet edilmektedir. Bu münazara, Osmanlı ilim tarihinde yalnızca iki büyük âlim arasındaki ilmî rekabeti değil, aynı zamanda Fatih Sultan Mehmed'in ilmî liyakati esas alan yaklaşımını ve medrese teşkilatındaki tayinlerde ilmî yeterliliği belirleyici unsur olarak gördüğünü göstermesi bakımından önem taşımaktadır.

Hocazâde, Sahn-ı Seman müderrisliği görevinde iken Fatih Sultan Mehmed'in isteki üzerine *Tehâfütü'l-Felâsife* adlı eserini kaleme aldı. Padişah, Sahn-ı Seman'da müderrislik yapan Alâeddin Ali et-Tûsî'den de aynı konuda bir eser yazmasını istemiş, Hocazâde dört ayda, Ali et-Tûsî altı ayda bitirmiştir. Bu iki çalışmadan Hocazâde'ninkini daha değerli bulan Fatih Sultan Mehmed iki alimi de 10.000 akçe ile mükafatlandırmıştır. Bundan başka Hocazâde'ye bir de kaftan hediye etmiştir. Bu duruma içerleyen Ali et-Tûsî İstanbul'u terk ederek İran'a gitmiştir.

Hocazâde 871/1466 yılında önce Edirne onu izleyen bir sene sonra da Molla Hüsrev'in yerine İstanbul kadılığına getirilmiştir. Molla İzârî şu sözleriyle Hocazâde'nin kadılık görevini kabul etmesini ilim adına büyük bir kayıp olarak değerlendirir: "Onun kadılık görevini kabulü bütünüyle musibettir. Eğer ilmî görevlerine devam etmiş olsaydı akıl sahiplerini hayrete düşürecek değerli eserler ortaya çıkacaktı" diyerek bu konudaki üzüntüsünü dile getirmiştir.

Sadrazam Karamânî Mehmed Paşa, hocası Alâeddin Ali et-Tûsî'nin Hocazâde karşısında ikinci planda kalmasından rahatsız olmuş ve bu durumun etkisiyle Hocazâde'yi ilmî bir münazarada zor durumda bırakmayı amaçlamıştır. Bu doğrultuda, hükümdarın da onayıyla Hocazâde, Hatîbzâde ile münazarada bulunmak üzere İznik'ten İs-

tanbul'a davet edilmiştir. Kaynaklar, bu davetin temel amacının Hocazâde'yi Hatîbzâde karşısında mağlup ederek Fatih Sultan Mehmed nezdindeki itibarını sarsmak olduğunu ileri sürmektedir.

Hocazâde, davet üzerine talebeleri Molla Sirâceddin, Molla Bahâeddin ve Murad Paşa Medresesi müderrisi Molla Muslihuddin el-Yarhisârî ile birlikte İstanbul'a hareket etmiştir. Rivayete göre Hocazâde at üzerinde ilerlerken, kendileri de Sahn-ı Seman müderrisleri olan talebeleri hocalarına duydukları saygının bir göstergesi olarak onun önünde yaya yürümüşlerdir. Bu manzaranın Sadrazam Mehmed Paşa'yı etkilediği, kendisini konağında büyük bir hürmetle karşılayarak makamına oturttuğu nakledilmektedir.

Hocazâde, davetin sebebini sorduğunda Hatîbzâde ile ilmî bir münazara yapılmasının planlandığını öğrenmiştir. Bunun üzerine Hatîbzâde'nin ilmî tartışmalarda ki üslubunu gerekçe göstererek, öncelikle kendi talebeleriyle münazaraya girmesinin daha uygun olacağını ifade etmiştir. Hocazâde'ye göre Hatîbzâde, önce ilim bakımından kendisine yakın seviyedeki âlimlerle tartışmalı; onlara üstünlük sağlaması hâlinde kendisiyle münazaraya çıkmalıydı. Ancak Hatîbzâde'nin bu tavrı, Hocazâde'nin münazaradan kaçınması şeklinde yorumladığı rivayet edilmektedir. Bunun üzerine Hocazâde, İznik'teki kitaplarının getirilmesi için bir görevli göndermiş ve tartışmaya hazırlanmaya başlamıştır.

Bu gelişmeler üzerine Hızır Bey'in oğlu ve Fatih Sultan Mehmed'in hocalarından Sinan Paşa'nın Sadrazam Mehmed Paşa ile görüşerek Hocazâde'nin ilmî kudretini hatırlattığı nakledilmektedir. Sinan Paşa'nın, Hocazâde'nin ele aldığı konularda son derece güçlü bir âlim olduğunu, böyle bir münazaranın Hatîbzâde'nin ilmî itibarını zedeleyebileceğini ifade etmesi üzerine

Sadrâzam'ın münazaradan vazgeçtiği ve Hocazâde'nin yeniden İznik'e dönmesine izin verdiği belirtilmektedir.

Bu rivayet, XV. yüzyıl Osmanlı ilmiye çevrelerinde ilmî münazaraların yalnızca ilmî meselelerin tartışıldığı toplantılar olmadığını; aynı zamanda ilmî rekabet, nüfuz mücadeleleri ve devlet adamları arasındaki ilişkilerin de etkili olduğu sosyal ve siyasî zeminler hâline gelebildiğini göstermesi bakımından önem taşımaktadır.

Fatih Sultan Mehmed'in vefatının ardından tahta çıkan II. Bayezid, Hocazâde'yi günlük yüz akçe maaşla önce Bursa Sultâniye Medresesi müderrisliğine, daha sonra ise Bursa müftülüğüne tayin etmiştir. Bu görevleri sırasında ayaklarına ve sağ koluna felç isabet etmiş, buna rağmen ilmî faaliyetlerini sürdürmeye çalışmıştır. Kaynaklarda, fetvalarını sol eliyle güçlkle yazdığı belirtilmektedir.

II. Bayezid, Hocazâde'den Seyyid Şerîf el-Cürcânî'nin *Şerhu'l-Mevâkıf* adlı eserine bir hâşiye kaleme almasını istemiştir. Hocazâde ise daha önce bu eser üzerine hazırladığı notların Fenârî Hasan Çelebi tarafından alınarak kendi hâşiyesine dâhil edildiğini, sağlık durumunun da yeni bir çalışma hazırlamaya elverişli olmadığını ifade ederek bu talebi yerine getiremeyeceğini bildirmiştir. Ancak padişahın ısrarı üzerine bütün güçlüklerine rağmen yeniden hâşiye yazmaya başlamış, eseri müsvedde hâlinde tamamlayabilmiş; temize çekmeye fırsat bulamadan 12 Rebülevvel 891 (25 Şubat 1486) tarihinde Bursa'da vefat etmiştir. Kabri, Emir Sultan Türbesi haziresindedir. Ardında bıraktığı müsvedde, talebesi Molla Bahâeddin tarafından temize çekilerek ilmî çevrelerin istifadesine sunulmuştur.

Hocazâde, çağdaşları ve sonraki dönem müellifleri tarafından XV. yüzyıl Osmanlı ilim hayatının en seçkin simalarından biri olarak değerlendirilmiştir. Adnan Adıvar,

onu aklî ve naklî ilimlerde geniş bir birikime sahip, Batı ilim geleneğindeki *doctores universales* tipine benzer çok yönlü bir âlim olarak nitelendirmektedir. Onun ilmî şöhretinin Osmanlı coğrafyasını aşarak İran ve Orta Asya'ya kadar ulaştığı da çeşitli rivayetlerle desteklenmektedir. Nitekim Timurlu hükümdarı Hüseyin Baykara'nın, Sultan II. Bayezid'e cülûs tebriği için gönderdiği elçilik heyetiyle birlikte Horasanlı bir âlimi Hocazâde'den ders almak üzere Osmanlı ülkesine göndermesi, bu ilmî itibarın dikkat çekici göstergelerinden biri olarak değerlendirilmektedir.

Hocazâde'nin ilmî kişiliği hakkında sonraki dönem müellifleri de dikkat çekici değerlendirmelerde bulunmuştur. Namık Kemal, onun ilmî titizliğini şu sözlerle ifade etmektedir: "Kendisi hazırlanmadan hiçbir meselede kimse ile konuşmaya katılmazdı; fakat hazırlandığı bir konuda da kendisinden kurtulmak dünyada kimseye nasip olmadı." Bu değerlendirme, Hocazâde'nin ilmî münazaralara verdiği önemi, sistemli çalışma anlayışını ve güçlü muhakeme yeteneğini vurgulayan dikkat çekici bir tespit niteliğindedir. Bu yönleriyle Hocazâde, yalnızca yetiştirdiği talebeler ve kaleme aldığı eserlerle değil, temsil ettiği ilmî gelenek ve münazara kültürüyle de XV. yüzyıl Osmanlı düşünce tarihinin önde gelen âlimleri arasında yer almaktadır.

İstanbul'a gelmekte olan dönemin önemli astronom ve matematikçilerinden Ali Kuşçu'yu karşılamak amacıyla Fatih Sultan Mehmed tarafından oluşturulan heyetin başında Hocazâde'nin bulunması, onun ilmî itibarı ve saray çevresindeki konumunu göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Ali Kuşçu'nun da Hocazâde'nin ilmî seviyesinden haberdar olduğu anlaşılmaktadır. Rivayete göre Fatih Sultan Mehmed ile Ali Kuşçu'nun Üsküdar'dan saraya geçişleri sırasında aralarında med-cezir meselesi üzerine bir ilmî sohbet gerçekleşmiş; bu

görüşmenin ardından Sultan, Ali Kuşçu'ya Hocazâde hakkındaki kanaatini sormuştur. Ali Kuşçu'nun, "Rum'da ve Acem'de benzeri yoktur." şeklindeki değerlendirmesine Fatih Sultan Mehmed'in, "Arap'ta dahi yoktur." cevabını verdiği nakledilmektedir. Bu rivayet, Hocazâde'nin yalnızca Osmanlı coğrafyasında değil, dönemin geniş İslâm ilim dünyasında da yüksek bir itibara sahip olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

Ali Kuşçu ile Hocazâde arasındaki ilmî yakınlık zamanla aile bağlarına da dönüşmüştür. Kaynaklarda aktarıldığına göre Ali Kuşçu kızlarından birini Hocazâde'nin oğlu ile, Hocazâde ise kızını Ali Kuşçu'nun torunu Kutbüddin Mehmed ile evlendirmiştir. Bu evliliklerden biri sonucunda Osmanlı matematik ve astronomi tarihinde önemli bir yere sahip olan Mîrim Çelebi dünyaya gelmiştir. Böylece iki büyük âlim ailesi arasında kurulan hısmılık ilişkisi, Osmanlı ilim geleneğinde matematik ve astronomi birikiminin sonraki nesillere aktarılmasında etkili olmuştur.

Hocazâde Muslihüddin Efendi, XV. yüzyıl Osmanlı ilim hayatının ve Fatih Sultan Mehmed dönemi entelektüel çevresinin önde gelen temsilcilerinden biridir. Çocukluk ve gençlik döneminde karşılaştığı maddî güçlükleri aşarak ilim yolunda ilerlemiş; sahip olduğu ilmî kabiliyet, çalışma azmi ve muhakeme gücü sayesinde Osmanlı ilmiye teşkilatının en yüksek makamlarında görev almıştır.

Hocazâde'nin Ali Kuşçu ile kurduğu ilmî ve ailevî ilişki, Osmanlı bilim tarihindeki farklı disiplinlerin birbirleriyle etkileşim içinde geliştiğini göstermektedir. Bu bağlamda Mîrim Çelebi'nin yetişmesi, XV. yüzyıl Osmanlı ilim çevresinde oluşan matematik ve astronomi mirasının XVI. yüzyıla aktarılmasının önemli örneklerinden biri olarak değerlendirilebilir.

Hayatının son döneminde ağır sağlık sorunlarına rağmen ilmî çalışmalarını sürdürmesi,

Hocazâde'nin ilme bağlılığının dikkat çekici bir göstergesidir. Özellikle *Şerhu'l-Mevâkıf* üzerine hazırladığı hâşiye çalışmasını hastalığına rağmen devam ettirmesi, onun ilmî faaliyetlere verdiği önemi ortaya koymaktadır. Kelâm, felsefe ve mantık alanlarındaki eserleriyle Hocazâde, Osmanlı düşünce tarihinin oluşumunda etkili olmuş; Fatih Sultan Mehmed döneminde şekillenen ilmî atmosferin önemli temsilcilerinden biri hâline gelmiştir.

SİNAN PAŞA

El yazısıyla günümüze ulaşan bir fetvasının altında yer alan "Yûsuf b. Hızır b. Celâled-din" imzası, Sinan Paşa'nın babasının İstanbul'un ilk kadısı Hızır Bey, dedesinin ise Sivrihisar kadılığı yapmış Celâleddin Efendi olduğunu göstermektedir. Annesi ise Osmanlı ilim geleneğinin önemli isimlerinden Molla Yegân'ın kızıdır. Bu yönüyle Sinan Paşa, hem baba hem de anne tarafından dönemin seçkin ilmiye çevreleriyle bağlantılı bir aile ortamında yetişmiştir.

Sinan Paşa'nın doğum tarihi ve yerine dair kaynaklarda farklı bilgiler bulunmaktadır. Çağdaşı kabul edilen Mecdî, onun doğumu için 16 Receb 844 (11 Aralık 1440) tarihini zikretmektedir. Recâizâde Mahmud Ekrem ise *Kudemâdan Birkaç Şâir* adlı eserinde, Tazarru'nâme'nin bazı yazma nüshalarının sonunda Ebüssuûd Efendi'nin kalemıyla yazılmış tercüme-i hâl bilgisine dayanarak 841 (1437) tarihini vermektedir. Bunun yanında eserleri üzerinde çalışma yapan araştırmacılar Mertol Tulum ve Emine Gürsoy Naskali doğum yılının 845 (1441) olduğunu belirtmektedir. Doğum yeri konusunda da farklı rivayetler bulunmaktadır. Hoca Sâdeddin ve Bursalı Mehmed Tâhir onu Bursalı olarak gösterirken, İsmail Hakkı Uzunçarşılı Sivrihisar veya Bursa ihtimalini zikretmekte; Fâik Reşad ise İstanbul'da doğduğunu ifade etmektedir.

Sinan Paşa'nın ilmî kişiliğinin oluşmasında ailesinin büyük etkisi olmuştur. Babası Hızır Bey, dönemin önde gelen âlimlerinden biri olarak oğlunun eğitiminde ilk rehber konumunda bulunmuş; annesinin Molla Yegân'ın kızı olması da onu Osmanlı ilmiye çevresinin güçlü bir ilmî mirasıyla buluşturmuştur. Hem anne hem de baba tarafından devrin önemli âlimleriyle akrabalık ve yakınlık ilişkisine sahip olması, Sinan Paşa'nın daha erken yaşlardan itibaren geniş bir ilmî çevre içerisinde yetişmesine imkân sağlamıştır. "İlim dağarcığı" olarak nitelendirilen Hızır Bey'in, oğlu Sinan Paşa'nın eğitimine büyük önem verdiği ve onun ilmî kabiliyetini geliştirmesi için yönlendirici olduğu anlaşılmaktadır. Babasının ilmî mirası ve teşviki, Sinan Paşa'nın ilerleyen dönemlerde Osmanlı düşünce hayatının dikkat çeken isimlerinden biri hâline gelmesinde önemli bir rol oynamıştır.

Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'un fethinden sonra devletin ilmî ve idarî yapısını güçlendirmek amacıyla seçkin bir ulema çevresi oluşturduğu dönemde, Hızır Bey de ilmî birikimi ve idarecilik kabiliyeti sebebiyle İstanbul'a davet edilmiştir. Hızır Bey'in İstanbul'a gelişiyle birlikte, henüz on dört yaşında olan Sinâeddin Yusuf da ailesiyle beraber İstanbul'a gelmiş ve dönemin en canlı ilmî ortamlarından birinin içinde bulunma imkânı elde etmiştir.

Sinan Paşa, babası Hızır Bey'den aldığı temel eğitimin ardından İstanbul'daki ilmî çevrelerle yakın temas kurmuştur. Molla Hüsrev, Molla Gürânî, Molla Kırımî ve Hoca-zâde gibi dönemin önde gelen âlimleriyle tanışmış; onların ders ve sohbet meclislerine katılmış, ilmî münazaraları takip ederek kendisini geliştirmiştir. Böylece Osmanlı ilim dünyasının merkezinde yetişen Sinan Paşa, genç yaşta güçlü zekâsı, etkili hitabeti ve ilmî kabiliyetiyle dikkat çekmiştir.

Kaynaklarda, onun erken yaşlardan itibaren güzel konuşan, etkili hitabet yeteneği-

ne sahip ve ilmî meselelerde derinleşmeye başlayan bir âlim olarak öne çıktığı belirtilmektedir. Toplum içinde ahlâkî öğütleriyle tanınan Sinan Paşa, iyiliği teşvik eden ve kötülüklerden sakındıran konuşmalarıyla da dikkat çekmiştir. Bu özellikleri, onun yalnızca bir müderris ve müellif değil, aynı zamanda dönemin sosyal ve düşünsel hayatında etkili bir ilim adamı olarak şekillenmesini sağlamıştır.

Gençliğinin daha başlarında bile arkadaşlarını tek bir tatil günü için bile uyararak onlarla boş vakit geçirmeye eğlenceye gitmemiş ne kadar ısrar ederlerse etsinler onları reddettiğini ve arkadaşlarına: "*İşte lezzetin gelip geçici oluşu yüzünden sizinle bir olduk; sizde yeme içmeden ötürü ağırlık var, bizde o da yok*" diyerek akranlarına göre farklı yetiştiğini, ilim yolunda azim, heves ve tutku ile yürüdüğünü kendisi de Maarif-name adlı eserinde ifade etmiştir.

Babasının 1459 yılında vefatının ardından Sinan Paşa'nın ilmî ve idarî kariyerinde önemli bir dönüm noktası yaşanmıştır. Fatih Sultan Mehmed tarafından önce Edirne'deki bir medreseye, ardından Dârülhadis Medresesi'ne müderris olarak tayin edilen Sinan Paşa, daha sonra "Hâce-i Sultânî" unvanıyla Sahn-ı Semân müderrisliği görevine getirilmiştir. Sahip olduğu ilmî birikimden devlet işlerinde de faydalanmak isteyen Fatih Sultan Mehmed, ona vezirlik rütbesi vermiştir. Böylece padişahın hocası sıfatıyla devlet yönetiminde de söz sahibi olan Sinâeddin Yusuf, bu dönemden itibaren "Hoca Paşa" unvanıyla anılmıştır.

Sinan Paşa'nın vezirlik görevinden hangi sebeple azledildiği kesin olarak bilinmemektedir. Bununla birlikte kaynaklarda, azlinin ardından hapsedildiği ve bu durumun Osmanlı uleması arasında tepkiye yol açtığı aktarılmaktadır. Rivayetlere göre bazı âlimler, Sinan Paşa'nın serbest bırakılması hâlinde eserlerini yakarak ülkeyi terk

edeceklerini ifade etmişlerdir. Bu gelişmeler üzerine serbest bırakılan Sinan Paşa, İstanbul'dan uzaklaştırılarak Sivrihisar kadılığı ve müderrisliği görevine gönderilmiştir. Fatih Sultan Mehmed'in vefatı ve II. Bayezid'in tahta çıkmasının ardından ise kendisine yeniden vezirlik rütbesi verilerek itibarı iade edilmiş, daha sonra Edirne Dârülhadis Medresesi müderrisliğine tayin edilmiştir.

Hayatını büyük ölçüde ilme ve öğretim faaliyetlerine adanmış Sinan Paşa, padişah hocalığı, müderrislik ve ilmî danışmanlık görevleriyle Osmanlı ilmiye teşkilatının üst seviyelerinde yer almıştır. Genç yaşlarından itibaren Antik Yunan felsefesine ait eserlerin Arapça tercümeleri ile İslâm düşünürlerinin çalışmalarını incelemiş, farklı ilim alanlarında kendisini geliştirmiştir. Özellikle varlık, bilgi ve metafizik meseleleri üzerine yoğunlaşan düşünce dünyasında, İslâm felsefesi geleneğinin yanı sıra Yeni Eflâtuncu unsurların da etkileri görülmektedir.

Sinan Paşa'nın ilmî gelişiminde farklı hocaların etkisi olmuştur. Tasavvufî düşünce alanında Şeyh Vefâ'dan istifade ettiği, matematik alanında ise Ali Kuşçu'dan ders aldığı belirtilmektedir. Bu çok yönlü eğitim, onun hem aklî hem de naklî ilimlerde derinleşmesine katkı sağlamıştır. Felsefe, kelâm, matematik, geometri, astronomi ve tabiat bilimleri gibi çeşitli alanlarla ilgilenen Sinan Paşa, eserleri ve ilmî yaklaşımıyla XV. yüzyıl Osmanlı düşünce hayatının dikkat çeken münevverlerinden biri olmuştur.

Onun ilmî faaliyetleri, yalnızca belirli bir disiplin içerisinde kalmamış; farklı bilgi alanlarını bir araya getiren bütüncül bir düşünce anlayışı ortaya koymuştur. Bu yönüyle Sinan Paşa, Fatih Sultan Mehmed dönemi Osmanlı ilim çevresinde şekillenen çok yönlü âlim modelinin önemli temsilcilerinden biri olarak değerlendirilmiştir.

Sinan Paşa'nın hayatını ve ilmî faaliyetlerini, vezirlik görevinden önceki ve sonraki

dönemler olmak üzere iki ayrı safhada değerlendirmek mümkündür. Vezirlik makamında bulunduğu dönemde kaleme aldığı eserler daha çok ilmî meseleler üzerine yoğunlaşan ve Arapça yazılmış risâlelerden oluşmaktadır. Tenkit, inceleme ve araştırma mahiyetindeki bu çalışmalar, Fatih Sultan Mehmed dönemi ilmî faaliyetlerini ve Sinan Paşa'nın farklı ilim dallarına yönelik ilgisini göstermesi bakımından önem taşımaktadır.

Sinan Paşa'nın vezirlik görevinden azledilerek İstanbul'dan uzaklaştırıldığı dönem ise onun ilmî ve edebî kişiliğinin daha belirgin şekilde ortaya çıktığı bir safha olmuştur. Bu süreçte yıllar boyunca elde ettiği ilmî birikimi, edebî tecrübesi ve tasavvufî düşünce dünyasıyla birleştirerek *Tazarru'nâme*, *Maarifnâme* ve *Tezkiretü'l-Evliyâ* gibi eserlerini kaleme almıştır. İlim ehlinin zamanını verimli kullanması gerektiği düşüncesine önem veren Sinan Paşa'nın bu eserleri, sahip olduğu bilgi ve tecrübeleri sonraki nesillere aktarma gayesinin bir ürünü olarak değerlendirilmiştir.

Nitekim *Tazarru'nâme* ile ilmî ve manevî tecrübelerini kendisinden sonra gelenlere ulaştırmayı, *Maarifnâme* ile ise bilgi, ahlâk ve hayat tecrübelerine dair görüşlerini gelecek nesillere aktarmayı amaçladığı kabul edilmektedir. Bu eserler, onun yalnızca bir müderris ve devlet adamı değil; aynı zamanda insan, ahlâk ve bilgi meseleleri üzerine düşünen bir müellif olduğunu göstermektedir.

Kaynaklarda Sinan Paşa'nın üstün zekâsı, erken yaşlardan itibaren felsefe ve hikmet ilimlerine duyduğu ilgiyle dikkat çektiği belirtilmektedir. Babası Hızır Bey'in, onun felsefeye olan merakı sebebiyle kendisini uyardığı yönünde rivayetler bulunmaktadır. İlmî münazaralarda gösterdiği başarı ve güçlü hitabet kabiliyeti sayesinde Fatih Sultan Mehmed'in huzurunda yapılan tar-

tışmalarda takdir kazanmış, padişahın ilmî çevresinde önemli bir konuma yükselmiştir.

Sinan Paşa'nın yetiştirdiği talebeler arasında Molla Lutfi, Mîrim Çelebi ve Sarıgörez Nûreddin Efendi gibi dönemin tanınmış âlimleri bulunmaktadır. Özellikle nesir alanındaki başarısı ve kendine has üslûbuyla Osmanlı edebiyat tarihinde önemli bir yere sahip olan Sinan Paşa, Arapça kaleme aldığı riyâziye, hey'et, fıkıh ve kelâm konularındaki risâlelerini büyük ölçüde Fatih Sultan Mehmed döneminde yazmıştır. Din, tasavvuf, ahlâk ve velîlerin hayatlarına dair Türkçe eserleri ise II. Bayezid dönemi, yani ilmî ve edebî olgunluk dönemiyle ilişkilendirilmektedir.

XV. yüzyıl Osmanlı entelektüel tarihinin dikkat çeken simalarından biri olan Sinan Paşa (Yûsuf b. Hızır b. Celâleddin), hem aile çevresi hem de içinde yetiştiği ilmî muhit bakımından Osmanlı ilmiye geleneğinin önemli temsilcilerinden biridir. Babası İstanbul'un ilk kadısı Hızır Bey, annesi ise Fatih Sultan Mehmed'in hocası Molla Yegân'ın kızı olduğundan, güçlü bir ilmî mirasın içerisinde yetişmiştir.

Sinan Paşa, yalnızca bir devlet adamı veya ilmî eserler veren bir âlim olarak değil; aynı zamanda Osmanlı Türk nesrinin gelişiminde etkili olmuş müelliflerden biri olarak değerlendirilir. Özellikle *Tazarru'nâme* başta olmak üzere Türkçe eserlerinde kullandığı sanatlı nesir üslûbu, onun dil ve anlatım gücünü ortaya koymaktadır. İlmî birikimini edebî ifade kabiliyetiyle birleştiren Sinan Paşa, ahlâkî ve tasavvufî düşüncelerini sonraki nesillere aktaran önemli bir Osmanlı mütefekkeri olarak yerini almıştır.

Sinan Paşa, ulema sınıfının saray siyasetiyle olan hassas dengesini hayatıyla deneyimlemiş; felsefe, bilim ve tasavvufu şahsında birleştirebilmiş öncü bir Osmanlı aydınıdır. Onun entelektüel mirası, Osmanlı düşünce dünyasının sadece nakilci bir yapıda olma-

diğını, aksine derin felsefi sorgulamalara ve dilsel estetiğe sahip dinamik bir yapı arz ettiğini en somut şekilde ortaya koymaktadır.

Fatih Sultan Mehmed dönemi, Osmanlı tarihinin sadece toprak bütünlüğü açısından değil, entelektüel ve kurumsal kimlik açısından da bir "*kuruluş ve olgunlaşma*" evresidir. Bu evrenin baş mimarlarından olan padişah hocaları; klasik İslam bilim geleneğini, Osmanlı'nın gaza ruhu ve jeopolitik vizyonu ile sentezleyerek benzersiz bir "*İstanbul Bilim Havzası*" meydana getirmişlerdir.

Fatih Sultan Mehmed'in hocalarının kökenleri ve eğitim rotaları (Şam, Kahire, Bursa, Semerkand hattı), Fatih'in eğitiminin nedenli kozmopolit ve evrensel bir temele oturduğunu göstermektedir. Molla Gürânî'nin Memluk coğrafyasından getirdiği tavizsiz hadis ve tefsir ekolü; Hocasâde'nin akli ilimlerdeki diyalektik gücü ve Molla Yegân'ın köprü vazifesi gören kurumsal rehberliği, padişahın zihin dünyasını tek tipleşmekten kurtarmış; ona hem Doğu'nun hem de Batı'nın Sinan Paşa örneğinde de görüldüğü üzere felsefi derinliğin kapılarını açmıştır.

Sinan Paşa'nın medrese müfredatına felsefi bir derinlik kazandırma girişimi, Osmanlı medrese sisteminin XV. yüzyılda altın çağını yaşamasını sağlamıştır. Bu alimler, Sahn-ı Seman Medreseleri ile akli ilim sürecinin temellerini atmış, Osmanlı'yı sadece askeri bir güç değil, bir "*ilimi cazibe merkezi*" haline getirmişlerdir. Hocaların rolü sadece dersliklerle sınırlı kalmamış; İstanbul'un fethinde ve stratejik karar mekanizmalarında bizzat yer almışlardır. Padişahı umutsuzluk anlarında motive eden, fethin manevi ve hukuki meşruiyetini (fetihnameler ve fetvalar yoluyla) inşa eden bu kadro, "*ulema-devlet*" iş birliğinin en başarılı tarihsel örneğini sunmuştur.

Molla Gürânî'nin disiplini, Molla Hüsrev'in adalet anlayışı, Molla Yegân'ın teşkilatçılığı, Hocasâde'nin mantığı ve Sinan Paşa'nın

felsefi dehası; Fatih Sultan Mehmed'in şahsında birleşerek "*Filozof-Hükümdar*" tipolojisini doğurmuştur. Osmanlı düşünce atlası, bu isimlerin açtığı yolda şekillenmiş ve imparatorluk asırlarca sürecektir olan entelektüel enerjisini bu sağlam temelden almıştır. Bu çalışma, söz konusu alimlerin her birinin sadece birer hoca değil, aynı zamanda Osmanlı medeniyetinin bağımsız birer sütunu olduğunu ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA

Ayverdi, Ekrem Hakkı. "Fatih Sultan Mehmed." *Makaleler*. İstanbul, 1952.

Ayverdi, Semiha. "Fatih Sultan Mehmed ve Gayesi." Ed. İsmail Hacifettahoğlu. *Öncesi ve Sonrası ile Trabzon'un Fethi*. Ankara, 2001.

Baykal, Bekir Sıdkı. "Fatih Sultan Mehmed'in Muhiti ve Şahsiyeti Üzerinde Bir Deneme." *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 14/3-4 (1956).

Bolat, Kasım. "Fatih Sultan Mehmed, Vezirleri ve Dönemi." *Millî Mecmua*, sy. 32 (2023).

Bulut, Ali. "Fatih Sultan Mehmed'in Âlimlere Verdiği Değer." Ed. Fahameddin Başar. *Fatih Sultan Mehmed Han*. İstanbul, 2016.

Cihan, Ahmet Kâmil. "Fatih Dönemi İlim Hayatı ve Hocazâde." Ed. Tevfik Yücedoğru ve Orhan Ş. Koloğlu. *Uluslararası Hocazâde Sempozyumu*. Bursa, 2011.

Dosay Gökdoğan, Melek ve Yavuz Unat. "Fatih Dönemi (1451-1481) Bilim Anlayışı ve Bilim Adamları." Ed. Yavuz Unat. *Osmanlılarda Bilim ve Teknoloji Makaleleri*. Ankara, 2010.

Gürbüz, Deniz. "Mustafa Muslihiddin Hocazâde." *Yeni Türkiye*, sy. 91 (2016).

İnalçık, Halil. *Fâtih Sultan Mehmed Han: İki Karanın Sultanı, İki Denizin Hakanı, Kâyser-i Rûm*. İstanbul, 2019.

İnalçık, Halil. "Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'u." *Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi Ansiklopedisi*. C. 1. İstanbul, 2015.

İnalçık, Halil. "Mehmed II." *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 28. Ankara, 2003.

İpşirli, Mehmet. "İlim Hayatı ve İlmiye Teşkilatı." Ed. Barış Cezar. *Fatih Sultan Mehmed*. İstanbul, 2021.

İpşirli, Mehmet. "Fatih Sultan Mehmed Dönemi Uleması ve İlim Hayatı." Ed. Fahammedin Başar. *Fatih Sultan Mehmed Han*. İstanbul, 2018.

İpşirli, Mehmet. "Molla Zeyrek." *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 30. Ankara, 2020.

Jacobs, Emil. "Fatih Sultan Mehmed, Rönesansla Olan İlişkileri ve Kitaplığı." Çev. Hüseyin Zamantılı. *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, sy. 2. İstanbul, 1982.

Koç, Aylın. "Sinan Paşa." *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 37. İstanbul, 2009.

Koca, Ferhat. "Molla Hüsrev." *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 30. Ankara, 2020.

Köse, Saffet. "Hocazâde Muslihuddin Efendi." *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 18. İstanbul, 1998.

Köprülü, Orhan F. ve Mustafa İsmet Uzun. "Akşemseddin." *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 2. İstanbul, 1989.

Özcan, Abdülkadir. "Fatih Sultan Mehmed'in Kanunî Şahsiyeti ve Çıkardığı Kanunlar." Ed. Hayrunisa Alan, Abdulvahap Kara ve Osman Yorulmaz. *İslam Öncesinden Çağdaş Türk Dünyasına Prof. Dr. Gülçin Çandarlıoğlu'na Armağan*. İstanbul, 2008.

Özcan, Abdülkadir. "Fatih Sultan Mehmed ve Yabancı Danışmanları." Ed. Abdülkadir Özcan. *Fatih'in İstanbul'u: Fatih Sultan Mehmed, Gentile Bellini ve İstanbul*. İstanbul, 2023.

Özcan, Abdülkadir. "Fatih Sultan Mehmed ve Dönemi (1451-1481)." Ed. Selim Hilmi Özkan. *Osmanlı Tarihi I (1299-1774): Siyasi Tarih, Kültür ve Medeniyet*. İstanbul, 2019.

Özcan, Abdülkadir. "Molla Yegân." *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 30. Ankara, 2020.

Özcan, Emine Sonnur. "Fatih Sultan Mehmed'in Hikmete 'Sığınması' Üzerine." *Millî Mecmuası*, sy. 32 (2023).

Özdemir, Nezaket. "Fatih Sultan Mehmed'in Portre Gravürleri." Ed. Ayşenur Bilge Zafer. *Fatih Sultan Mehmed Han ve Dönemi*. Bursa, 2016.

Öztürk, Zehra. "Fatih Sultan Mehmed Devrinde İlim ve İlim Adamlarına Verilen Değer." Ed. Ayşenur Bilge Zafer. *Fatih Sultan Mehmed Han ve Dönemi*. Bursa, 2016.

Şahiner, Yakup. "Molla Gürani'den Şeyh Akşemseddin'e Fethin Hocaları (1432-1453)." *Anasay*, sy. 8 (2019): 107-145.

Ünal, Halit. "Molla Hüsrev'in Molla Gürani ile Tartışması." Ed. Ahmet Hulusi Köker. *Molla Hüsrev Mehmet Efendi Kongresi*. Kayseri, 1985.

Ünver, A. Süheyl. "Fatih Sultan Mehmed ve Babası ile Oğlu." *İstanbul Risaleleri*. C. 3. İstanbul, 1995.

Yaşaroğlu, M. Kâmil. "Molla Gürânî." *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 30. Ankara, 2020.

Yazıcıoğlu, Mustafa Said. "Hızır Bey." *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 17. İstanbul, 1998.

Yıldız, Muhammed Ali. "Hacı Bayram Velî ve En Meşhur Halifesi Akşemseddin." Ed. Ahmet Cahid Haksever. *Uluslararası Hacı Bayram-ı Velî Sempozyumu*. Ankara, 2016.

Yıldız, Sakıb. "Molla Gürani ve İstanbul Fethi'ndeki Rolü." *Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi*, sy. 3 (1979).

İlber Ortaylı'nın adımlarıyla fethin kalbine yolculuk

Beyza Nur Ataer

Geçtiğimiz günlerde ebediyete uğurladığımız, ömrünü tarihe ve bu kadim şehrin ruhunu deşifre etmeye vakfetmiş Prof. Dr. İlber Ortaylı, **"İşte İstanbul burasıdır."** derken daima o devasa mirası, Suriçi'ni işaret ederdi. Onun rehberliğinde bu şehri adımlamak; sadece sokaklardan geçmek değil, taşlara kazınmış bir imparatorluk hafızasını okumaktır. Eminönü'nün deniz kokan telaşından sıyrılıp Rıza Paşa Yokuşu'nun dik basamaklarına tırmanmak, Süleymaniye'nin o vakur sükûnetinden geçip Küçükpazar'a ve ahşap dokulu sokaklarıyla Zeyrek'e süzülme demektir. Oradan Çarşamba'nın ağırbaşlı atmosferine, Balat'ın ve Ayvansaray'ın çok kültürlü tarihi dokusuna karışmak, Edirnekapı'dan Kariye'nin eşsiz zarafetine uzanmak ve yaralı bir gazi gibi dimdik duran kara surları boyunca Yedikule Hisarı'na kadar o heybetli tarihi takip etmektir. Yedikule'nin burçlarından dönüp, Cerrahpaşa ve Beyazıt üzerinden Sultanahmet'e, o cihanı titreten büyük imparatorluk meydanına ulaşıp bu 13 duraklı devasa rotayı tamamlamak, adeta etten ve kemikten sıyrılıp tarihe dönüşmektir.

Ancak bizler, elinizdeki bu Fetih Özel Sayısında, İlber Hoca'nın bize emanet ettiği bu haritanın tamamını aynı ritimle geçmek yerine, onun ayak izlerini takip ederek fethin tam kalbine iniyoruz. Sınırları aşan o geniş güzergâhın içinden, fethin kılıçla başlayıp mürekkeple taçlandığı o eşsiz fetih duraklarını merceğe alıyoruz. Diğer sokaklardan şehrin asırlık ruhunu içimize çekerek geçerken, imparatorlukların kaderinin yazıldığı o büyük meydanlarda, çelikten bir iradenin taşa dönüştüğü o ilim yuvalarında adımlarımızı yavaşlatacak ve zamanı durduracağız.

Şimdi rotamızı en başa çeviriyor; hocamızın yürü-

yüşünü başlattığı o noktadan, Tarihi Yarımada'nın o durmaksızın akan ritminin içinden, Eminönü'nden yola çıkıyoruz...

Eminönü'nün o bitmek bilmeyen, insanı yutan kalabalığına karışarak atıyoruz ilk adımlarımızı. Şehrin o yorucu ama bir o kadar da diri tutan telaşını arkamızda bırakıp Rıza Paşa Yokuşu'ndan yukarı, tarihin basamaklarına vuruyoruz kendimizi. Adımlarımız bizi klasik Osmanlı'nın mutlak zirvesine, Süleymaniye'nin o göğe uzanan eşsiz sükûnetine çıkarıyor. Mimar Sinan'ın aklı donduran dehasına hürmetle başımızı eğip Küçükpazar'ın daracık sokaklarından geçiyor; bir önceki sayımızda uzun uzun soluklandığımız, Zeyrek yokuşlarına aşına bir bakış atarak yürümeye devam ediyoruz.

Şehrin dokusunu iliklerimize kadar hissediyoruz ama durmuyoruz; çünkü asıl menzilimiz fethin kalbinin attığı yer. Zeyrek'ten süzülüp Çarşamba'nın o ağırbaşlı, tarihi sokaklarına girdiğimizde adımlarımız kendiliğinden yavaşlıyor. İşte burası, kılıcın fethettiği, kanla alınan toprakların ilimle mayalandığı yer: Fatih Camii ve Külliyesi. **"Ben bu şehri kılıçla aldım ama ancak adaletle ve ilimle elimde tutabilirim."** diyen o devasa aklın, muazzam vizyonun, Sahn-ı Seman'ın avlularındayız. İlber Hoca'nın **"Fatih, İstanbul'u sadece kılıçla almadı, onu bir ilim merkezine çevirerek asıl fethi gerçekleştirdi."** diyerek anlattığı o entelektüel dirilişin taşa bürünmüş hali. Burası, bir zamanlar Ali Kuşçuların, Molla

Eminönü
Fethin şehrin canlı kalbi,
geçmişle bugünün buluşma noktası.

Süleymaniye Camii
İlim, mimari ve ulkan eseri.

Rıza Paşa Yokuşu
Tarihi adımların iz bıraktığı,
sessiz ve güzel bir sokak.

Hüsrevlerin adımladığı, imparatorluğun beynini ilmek ilmek dokuyan avlular. Ama bu ulu mabedin gölgesinde bizi asıl etkileyen, tarihin o muazzam vefası oluyor. Şehri fetheden o büyük padişahın, Fatih Sultan Mehmed'in ebedi istirahatgâhı olan bu hazire, bugün fethi ve Osmanlı'yı bize en yetkin şekilde anlatan iki ulu çınarı ağırlıyor: "Şeyhü'l-Müverrihin" Halil İnalçık ve onun sadık talebesi, "Hocaların Hocası" İlber Ortaylı... İki büyük usta, şimdi Fatih'in gölgesinde, sevdalı oldukları bu şehrin toprağında yan yana, omuz omuzalar. Fethin kılıçla başlayan o epik hikâyesi, işte bu hazirede, ilmin ve vefanın o sessiz ama dünyayı titreten mührüyle tamamlanıyor.

Fatih'in o vakur huzurundan ayrılıp adımlarımızı tekrar hızlandırıyoruz. Haliç kıyılarına doğru süzülürken Balat ve Ayvansaray'ın sokaklarından geçiyor, Edirnekapı'da Mihrimah Sultan'ın zarafetini selamlıyor ve yüzümüzü o büyüleyici kara surlarına dönüyoruz. Fethin en çetin sahnelerine tanıklık eden ve şahit toplarının surlara nakşettiği o ağır tahribatın gölgesinde kalan bu heybetli taşların arasında, nice askerin kanıyla sulanmış o yollarda yürümek bizi adeta bir zaman tünelinin içine çekiyor. Adımlarımız, surların bitiminde, bizzat 21 yaşındaki Fatih'in, Bizans'ın "Altın Kapı" sına kendi mutlak mührünü vurarak inşa ettirdiği Yedikule Hisarı'nda yavaşlıyor. İlber Hoca'nın "Tarih okur gibi yürüyün." dediği bu sur boyu, şehrin ne kadar büyük bir bedelle, nasıl bir inançla ve ne devasa bir iradeyle fethedildiğinin en somut ve asırlık şahidi olarak karşımızda yükseliyor.

Yedikule'den dönüp, şehrin o kadim damarlarından olan Cerrahpaşa ve Beyazıt üzerinden ilerleyerek, adımlarımızı fethin mutlak zirvesine, imparatorlukların kalbi Sultanahmet'e taşıyoruz. Ve işte

burada zamanı tamamen durduruyoruz.

Karşımız-

Fatih Camii
Fatih sonrası şükürün, imtin ve düzenin simgesi.

Fatih Haziresi
Sultan Mehmed Han ve devrin büyüklerinin huzur bulduğu yer.

Yedikule Hisarı
Şehri koruyan surların görkemli mahafuzu...

da tüm ihtişamıyla fethin en büyük sembolü, ulu mabet Ayasofya duruyor. 21 yaşındaki o efsanevi padişahın şehre girdiği an atını doğrudan buraya sürdüğü, o devasa kubbenin altında bir çağı kapatıp yepyeni bir medeniyetin şafağını başlattığı yerdeyiz. Kubbelerde yankılanan o ilk ezanın asırlık sedası ve fethin o kutlu nidası, zamanı aşip doğrudan ruhumuzda derin bir karşılık buluyor. Ayasofya, fethin tartışılmaz, bilek gücüyle alınmış kılıç hakkı; hemen ardında yükselen Topkapı Sarayı ise bu fethin keskin akıldır. Asil bir duruş sergileyen bu görkemli avlular; İstanbul'un sıradan bir şehirden cihana hükmeden bir başkente evrilmesinin en somut nişanesidir.

İlber Hoca'nın adımlarını takip ederek çıktığımız bu yolculuğu, fethin o ihtişamlı kubbeleri altında tamamlarken, kendisinin İstanbul sevdası çınlıyor kulaklarımızda. Boğaziçi'nin rüzgârını, baharın müjdecisi erguvanların o efsunlu rengini çok seven İlber Hoca'nın bize bıraktığı miras, bu şehrin sadece taşı toprağıyla değil, ruhuyla korunması gereken kutsal bir emanet olduğu bilincidir.

Bu Fetih Özel Sayısı'nda; "**Ya ben İstanbul'u alırım, ya İstanbul beni.**" diyen o büyük fatihin çelikten iradesini ve onun aziz İstanbul'unu bizlere en görkemli şekilde anlatan kıymetli hocalarımızı rahmetle ve minnetle anıyoruz...

Kaynakça

İnalçık, Halil. *Fatih Sultan Mehmed Han*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Ortaylı, İlber. *Bir Ömür Nasıl Yaşanır?*. İstanbul: Kronik Kitap.

Ortaylı, İlber. *Fatih Sultan Mehmed Han*. İstanbul: Kronik Kitap.

Ortaylı, İlber. *İstanbul'dan Sayfalar*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi

Tursun Bey. *Târih-i Ebu'l-Feth*. (Haz. Mertol Tulum). İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti.

■ PROF. DR. ERHAN AFYONCU İLE FATİH SULTAN MEHMED VE ZAMANI ÜZERİNE SÖYLEŞİ

Soru: Sayın Erhan Afyoncu Hocam, Fatih Sultan Mehmed Vakıf Üniversitesi Kütüphanesi olarak yayımladığımız bültenimize nazik davetimizi kabul edip katıldığınız için içtenlikle teşekkür ederiz. Söyleşimizde, bizim için artık bir klasik hâline gelen o temel soruyla başlamak isterim: Size göre nitelikli ve derinlikli bir sohbetin temel kriterleri nelerdir? Bir ortamdan ayrılırken, "Evet, bu gerçekten besleyici ve kaliteli bir sohbetti." diyebilmeniz için olmazsa olmaz gördüğünüz unsurlar hangileridir?

Prof. Dr. Erhan Afyoncu: Sohbetin, insanın hem maddi hem de manevi olarak iyileşmesine, gelişmesine ve bu dünyadaki amacını bulmasına yardımcı olduğunu düşünüyorum. Sohbet en önemli şey, sohbet edebileceğiniz iyi bir ekibin olmasıdır. Karşınızdaki kişiyle bilgi alışverişi yapabileceğiniz bir ortam olduğu zaman sohbet verimli olur. Eskiden tartışma kelimesinin üç farklı karşılığı vardı: Kavgalı olana *münakaşa*, inatlaşmaya dayalı olana *münazara*, gerçek manada entelektüel tartışmaya ise *müzakere* derdik. Bizim müzakere ortamını bulmamız lazım. Size

bir şeyler aktaran veya sizin söylediklerinizi anlayabilecek insanların bulunduğu ortamlar sohbeti verimli kılar.

Soru: Daha önceki söyleşilerimizden birinde Prof. Dr. Abdulkadir Özcan Hocamız bu durumu tasvir ederken, hocalarının meclisinden "sıbga-i maneviye" (manevi bir boya) ile boyanmış olarak, derin bir huzurla ayrıldığına dile getirmişti.

Prof. Dr. Erhan Afyoncu: Tabii ki... Orada hocalarla sohbet etmekten ziyade, hoca anlatır, siz alırsınız. Örneğin rahmetli Durmuş Hoca'ya vardı; felsefe ve düşünceyle ilgili bir sorumuz olduğunda oturup saatlerce dinlerdik. Siz ona bir şey vermez, ondan alırdınız. Keza Haluk Dursun Hocayla gezmek veya Avrupa kültürü üzerine konuşmak da böyleydi. Bu hocaları kaybettiğiniz zaman büyük bir boşluk doğuyor, soracağınız bir kapı bulamıyorsunuz. Eskiden bilgiye ulaşmak kolay değildi; bilgi, âlimlerin tekelindeydi. Onların anlattıkları ve yazdıkları kadarıyla öğrenbiliyordunuz. Abdulkadir Hoca da İstanbul Edebiyat geleneğinden yetişmiş çok kıymetli bir tarihçimizdir. Eskiden insanlar, bir şeyler anlatsınlar da öğrenelim diye hocaları konuşturmak için saatlerce yanlarında beklerlermiş. Şimdi bilgi kaynakları çok arttı ama onların yol göstericiliğine her zaman ihtiyacımız var.

Soru: Bu noktada, Mehmed İpşirli Hocamdan duyduğum "Âlimin ölümü, âlemin ölümü gibidir." sözünü anmak isterim.

Prof. Dr. Erhan Afyoncu: Çok doğru.

Soru: Ömrünü talebelerine, gençliğe ve bu ülkenin kültürel mirasına adanmış olan Prof. Dr. A. Haluk Dursun Hocamızı da buradan rahmet ve minnetle anmak isterim. Ruhu şâd, mekânı cennet olsun. Tam

da bu manevi miras çizgisinde sormak isterim: Sizin hayat yolculuğunuza yön veren, "Bugün bu noktaya gelmemde çok büyük payı ve emeği var." diyebileceğiniz kıymetli hocalarınız kimlerdi? Bizlere o hocalarınızdan biraz bahsetmek ister misiniz?

Prof. Dr. Erhan Afyoncu: Akademik disiplinimi Yusuf Halaçoğlu'ndan aldım. İstanbul Edebiyat'tan yetişmiş Abdulkadir Hoca gibi o da hayatımda çok etkili oldu. Felsefe ve düşünceyi rahmetli Durmuş Hoca'dan, arşivde bilimsel çalışmayı ise Hanefi Bostan'dan öğrendik. Tarih disiplini için birisinin elinizden tutması, o sıkıntılı yolları daha hızlı geçmenizi sağlar. Osmanlı kültür dünyasını ve coğrafyasını ise Haluk Dursun Hoca'dan öğrendik. Her birinin hayatımda büyük etkisi oldu. Onlarla aynı ortamda bulunduğunuzda bile bir şeyler öğrenirsiniz; size bir yol haritası çizerler.

Soru: Üniversitemize adını veren Fatih Sultan Mehmed'in, başta Akşemseddin ve Molla Gürânî olmak üzere hocalarıyla olan münasebeti ve onlara gösterdiği hürmet nasıldı?

Prof. Dr. Erhan Afyoncu: Tabii, Akşemseddin, Molla Gürânî'den sonra Fatih'in hocası oluyor. Fatih Sultan Mehmed inatçı ve zor bir şehzadeydi; onun disipline edilmesinde Molla Gürânî ve Şeyh Akşemseddin gibi hocalarının büyük payı vardır. Ancak Fatih'in eğitiminde sadece Türk ve İslam âlimleri yoktur; ismini bilmediğimiz Batılı hocaları da vardır. Manisa Sarayı'ndayken yanında bulunmuşlar ve Fatih onlardan da beslenmiştir. Bildiğimiz üç Türk hocası Molla Hüsrev, Molla Gürânî ve Akşemseddin'dir; fakat Batı kültürünü ve Avrupa'yı analiz etmesinde

yabancı hocalarının da büyük rolü vardır. Bu manada Fatih, hem Batı kültürünü hem de İslâm kültürünü öğrenmiş bir liderdir. Bunu Batı'nın üstün olduğu için Fatih onun kültürü ve tarihini öğrenmiştir olarak anlamamak lazım. Bir cihan imparatoru olmak için en önemli hedeflerinden biri o coğrafya olduğu için tarih ve kültürünü merak etmiştir.

Soru: Molla Gürânî hayatına girene dek Şehzade Mehmed'in hayli hareketli ve yaramaz bir çocuk olduğu anlatılır; ancak Gürânî'nin rahle-i tedrisinden sonra onda muazzam bir öğrenme aşkı doğuyor. Siz, geçmişin bu dönüştürücü hoca-talebe ilişkisi ile günümüzdeki daha mesafeli durumu nasıl değerlendiriyorsunuz?

Prof. Dr. Erhan Afyoncu: Günümüz daha modern bir dönem. 2000'li yıllara kadar hocanın etkisi daha ön plandaydı. Örneğin dün bir imam hatip ortaokulundaydım; çocuk kendine hedef koymuş, kitap okuyor, hocasını dinliyor. Tabii bu durum sayıca azaldı. Artık her şey şu telefonun içine giriyor ve gençler uzun uğraşlar istemiyorlar. Gençliğin en büyük problemi akıl almak istememeleri; bazen ancak yaşayarak, tabiri caizse hayatın sillesini yiyerek öğreniyorlar. Şehzadeler ise çocuk-

luklarını yaşayamazlardı. Çok disiplinli bir şekilde, bir devlet başkanı gibi yetiştirildikleri için erken yaşlardan itibaren olgun davranmaları gerekirdi. Fatih ilk kez tahta çıktığında 12 yaşındaydı. On iki yaşındaki bir çocuğun yirmi yaşındaymış gibi davranması bekleniyordu; davranmadığı zaman da hocaları onu buna zorluyordu.

Soru: Fatih'in ilk taht deneyimiyle ikinci kez tahta çıkışı arasındaki dönemi nasıl okumalıyız? Bu aralıkta onun bir şehzadeden çok, fiilî bir "ikinci hükümdar" gibi davrandığını söyleyebilir miyiz?

Prof. Dr. Erhan Afyoncu: Evet, Halil İnalcık öyle der. Çünkü tahttan inmeyi kabullenemiyor. 1446'dan 1451'e kadar olan dönemde kendi adına para bastırıyor, Osmanlı'nın elinde olmayan topraklara akınlar düzenliyor. Adeta bir tahtta iki padişah varmış gibi hareket ediyor. Normalde affedilecek bir davranış değil ama II. Murad'ın o dönemde başka çocuğu yok. Bu durum, çocuk yaşta olsa bile o liderlik karizmasını kaybetmek istemediğini ve hükümdarlık vasıflarını erkenden kuşandığını gösteriyor.

Soru: İstanbul'un fethinin zorlaştığı ve umutsuzluğun baş gösterdiği anlarda, Akşemseddin tarafından Fatih Sultan Mehmed'e yazılan meşhur mektubun içeriğinden ve bu mektubun fethin motivasyonu üzerindeki psikolojik etkilerinden bahsedebilir misiniz?

Prof. Dr. Erhan Afyoncu: İstanbul'un fethi çok zor bir iştir. Müslümanlar tarafından yedi defa büyük kuşatma yapılmış ama şehir alınamamıştır. İradeyi sonuna kadar sürdürmek gerekir ve Fatih bunu gösteriyor. O zor dönemlerde padişahı cesaretlendiren, yanında dimdik duran Akşemseddin, Şehâbeddin Paşa ve Zağanos

Paşa gibi isimler var. Özellikle Bizans gemilerinin Haliç'e girmesinden sonra fethe muhalif olanlar, "Üç tane gemiyi durduramadınız, ne yapacaksınız?" diyerek baskıyı artırıyorlar. Halil İnalçık'ın yayımladığı o mektupta Akşemseddin, "Zaman acımak devri değildir. İçindeki zayıf adamları ve başarısız olanları cezalandır; sana fetih müjdelenmiştir." diyerek kuşatmayı sonuna kadar sürdürmesini öğütüyor. Bu mektup Fatih'e büyük bir cesaret ve motivasyon vermiş, ardından gemilerin karadan yürütülmesiyle de o moral en üst seviyeye çıkmıştır.

Soru: II. Murad'ın, oğlu Şehzade Mehmed'i Manisa sancağında Molla Gürânî ve Molla Yegân gibi çeşitli coğrafyalardan gelen âlimlerle yetiştirdiği göz önüne alındığında; Şehzade Mehmed'in vizyonunun şekillenmesinde, "Fatih" unvanını kazanmasında ve İstanbul'un fethine hazırlanmasında babasının oynadığı rol nedir?

Prof. Dr. Erhan Afyoncu: Fatih, II. Murad'ın dördüncü oğludur. İki ağabeyi daha önce ölüyor, diğer ağabeyi de 1444'te bir av kazasında ölünce taht yolu ona açılıyor. Normal şartlarda dördüncü çocuk olarak tahta geçmesi mümkün görünmüyor. Babası, İstanbul'un fethinin zeminini hazırladı. Varna Zaferi'ni kazanarak fethin önünü açtı. Yani Varna'daki savaşlar, İstanbul'un Katolik mi yoksa Müslüman mı olacağını belirleyen savaşlardır. Eğer orada Macarlara ve Haçlı ordusuna yenilsedik, zaten böyle bir fetih gerçekleşmezdi. Çünkü İstanbul'un fethi sırasında dışarıdan ciddi bir yardım gelememiştir. Elli bir gün süren bir kuşatma yürütüyorsunuz; bunun başarılı olabilmesi için o süreçte başka bir düşmanla uğraşmamanız gerekir. II. Murad sayesinde bu sağlanmıştır.

II. Murad, devleti Fetret Devri'nin sıkıntılarında büyük ölçüde uzaklaştıran bir hükümdardır. O ortamı hazırlamış, oğluna iyi bir eğitim vermiştir. Hırçın ve inatçı bir kişiliğe sahip bir şehzadeyi yetiştirmek de kolay değildir. Osmanlı tahtı ortaklık kabul etmiyordu. Nitekim Kanuni'nin Şehzade Mustafa'yı boğdurması da bunun bir örneğidir. II. Murad'ın özellikle fetihleri, İstanbul'un fethine giden yolu açmıştır.

Soru: İki şehzadenin ölümüne değindiniz. Tahta namzet her şehzadenin ölümü birtakım kuşkular doğurur. Sizce burada da böyle bir durum söz konusu mu?

Prof. Dr. Erhan Afyoncu: İlk ikisinin nasıl öldüğünü bilmiyoruz. Büyük ağabeyinin av kazasında öldüğü söyleniyor. Bu konuda çeşitli komplo teorileri üretiliyor ama ayrıntılarını bilmiyoruz. "Devşirme partisi öldürdü." şeklinde birtakım iddialar var; ben buna pek ihtimal vermiyorum. Neticede II. Murad'ın en çok sevdiği, hatta yanında gömülmesini vasiyet ettiği oğludur. Dediğimiz gibi, nasıl öldüklerine dair elimizde ayrıntılı bilgiler yok.

Soru: Osmanlı Devleti'nde âlimlerin medrese veya saray hizmetinde istihdam edilmesinde, teklif ve davet usulüne dayanan kurumsal bir mekanizma mevcut muydu?

Prof. Dr. Erhan Afyoncu: Buna verilebilecek en önemli örnek, Fatih'in Ali Kuşçu'yu davet etmesidir. Onu ücret vaat ederek İstanbul'a çağırıyor. Zaten Osmanlı'ya gelen büyük âlimlerin önemli bir kısmı Mâverâünnehir'den ve İran'dan geliyordu. Çünkü burası yeni fethedilmiş bir coğrafya. Fatih, bu tür âlimleri davet ederek ülkesini ilim açısından geliştirmek ve onları teşvik etmek istiyor.

Tabii bunlar zor insanlar. Bu büyük âlimler, en ufak bir mesele yüzünden küsebiliyor ve gidebiliyorlar. Padişahın birini sağına, birini soluna oturtması bile bazen hakaret olarak algılanabiliyor. Fakat devrin âlimleri genel itibarıyla böyle güçlü karakterlere sahip. Fatih ise ilmi destekleyen bir hükümdar. Medrese kültürü de Fatih medreselerinin kurulmasıyla birlikte kurumsal bir yapıya kavuşmaya başlıyor.

Soru: Hocam, İstanbul'un fethiyle birlikte Ayasofya ve Zeyrek medreselerinin hızla açılması ve özellikle Ayasofya Medresesi'nin, Sahn-ı Semân kurulduktan sonra dahi zirvedeki yerini koruması çok dikkat çekici. Sizce bu iki stratejik kurumsal adım, Osmanlı eğitim geleneğinin bölgesel bir yapıdan çıkıp küresel bir imparatorluk vizyonuna geçtiğinin somut bir göstergesi midir?

Prof. Dr. Erhan Afyoncu: Artık yükseköğretim geliyor. Fatih ve ardından Kanuni döneminde bu gelişim zirveye ulaşıyor. Şöyle düşünün: İkinci padişah Orhan Gazi zamanında İznik'te medrese kuruluyor. Yeni fikirler orada üretiliyor, bilimsel çalışmalar orada yapılıyor; devlet bürokratları, kadılar ve medrese hocaları orada yetişiyor. Bu altyapı Orhan Gazi döneminde başlıyor, Fatih Sultan Mehmed zamanında klasik yapısını kazanıyor. Sahn-ı Semân medreseleriyle birlikte de bu klasik yapı zirvesine ulaşıyor.

Soru: Fatih Sultan Mehmed, gerek hazırlattığı vakfiyesinde gerekse çıkardığı kanunnamesinde müderrisleri ve âlimleri maddi açıdan güvence altına almıştır. Dönemin ilim dünyasına sağlanan bu ekonomik refah ve hukuki koruma hakkında neler söyleyebilirsiniz?

Prof. Dr. Erhan Afyoncu: O dönemde iyi bir ücret verirsiniz ilmin altyapısını da hazırlamış olursunuz. Devlet artık zenginleşmiş, belli bir refah seviyesine ulaşmıştır. Müderrislerin ücretlerini günümüzle kıyasladığınızda oldukça yüksek görünebilir. Ancak o dönemde müderris sayısının da fazla olmadığını göz önünde bulundurmak gerekir.

Soru: Fatih Sultan Mehmed dönemi ilim hayatını konuştuk. Peki II. Murad dönemi ilim hayatı nasıldı?

Prof. Dr. Erhan Afyoncu: II. Murad dönemi de ilmî bakımdan oldukça parlak bir dönemdir. Türkçe tercümelemler yapıldığı, pek çok eserin kaleme alındığı verimli bir dönem olarak değerlendirilmelidir.

Soru: Molla Lütfi, Hocaşâde, Kritovulos, Trapezuntios ve Amirutzes gibi birbirinden farklı isimleri Fatih Sultan Mehmed'in bir araya getirmesi ve ortak bir amaç doğrultusunda çalıştırması hakkında neler söyleyebilirsiniz?

Prof. Dr. Erhan Afyoncu: İmparatorluklar tekdüze olmaz; farklı renklerin, farklı fikirlerin ve farklı kaynaklardan beslenmenin olması gerekir. Fatih bunu başarıyor. Hocaşâde'ye, "Git, İbn Rüşd ile Gazzâlî'nin tartışmasını yeniden müzakere et." diyor. Sonra patrikle Hristiyanlığı tartışıyor, Batlamyus'un coğrafyasını çevirttiriyor. Çok derin ve zengin bir altyapısı var. İşte bu yüzden imparatorluk büyüyor. Farklı milletlerden ve farklı kültürlerden insanları aynı hedef doğrultusunda kullanabilen bir hükümdar, büyük bir imparatorluk kurabiliyor demektir.

Soru: Şöyle diyebilir miyiz hocam: Osmanlı Devleti'nin büyüklüğü nispetinde Mahmud Paşa da büyük bir devlet adamıdır.

Prof. Dr. Erhan Afyoncu: Bunlar imparatorluğu zenginleştiren unsurlardır. Mahmud Paşa büyük bir yöneticidir; tabii Türk asıllı değildir, devşirme sisteminin yetiştirdiği önemli devlet adamlarından biridir. Siz bu tür farklı insanları imparatorluğunuza hizmet ettirebildiğiniz ölçüde büyük oluyorsunuz. Bir millet, başka milletlerden insanları kendi idealleri doğrultusunda çalıştırabiliyorsa büyük bir imparatorluk kurabiliyor demektir.

Bugün de benzer bir durumu Amerika'da görebiliyoruz. Farklı milletlerden, Latin kökenli, Asya kökenli insanlar Amerikan devletine hizmet ediyor. Bunun için ortak bir ideoloji ve fikriyat oluşturmanız gerekir. Osmanlı Devleti bunu çok iyi başarmıştır.

Şimdi Zağanos Paşa Arnavut, Mahmud Paşa Rum, hani böyle farklı kökenden

gelen insanları kullanabiliyor. Mesela en açığı şudur: Fatih, İstanbul'u fethettiğinde Konstantin evli değil, bekâr. Hatta üvey annesi Mara Despina ile evlenmek istiyor, kadın kabul etmiyor ilginç bir şekilde. Ondan sonra tahta kim geçecek? Kardeşinin çocukları geçecek. Kardeşinin çocukları kim? İmparatorun varislerinin birisi Osmanlı sarayındaki Has Murad Paşa (Rumeli Beylerbeyi), diğeri sadrazam olan Mesih Paşa. Yani Bizans imparatoru olabilecek kişileri almış, Osmanlı devşirmiş, birini Beylerbeyi yapmış, öbürünü Veziriazam yapmış ve kendisine hizmet ettirmiş. Bu durum aynı zamanda kendisinde büyük bir özgüven olduğunu gösteriyor. Dediğimiz gibi, bunun üzerinde pek durulmaz ama bunu o özgüven sayesinde yapabiliyorsunuz.

Soru: Kütüphane bültenimiz adına yönelttiğim bu soruda, çocukluk yıllarınızdan bugüne kütüphaneler yaşamınızda ve düşünce dünyanızda nasıl bir yere sahiptir?

Prof. Dr. Erhan Afyoncu: Ben 1967 doğumluyum, ilkokul yıllarım yetmişli yıllara denk geliyor. Benim önemli bir avantajım vardı; kütüphaneler içinde büyüdüm. Eskiden Anadolu'da da İstanbul'da da bugünkü anlamda çok fazla kütüphane yoktu. Rahmetli babam öğretmendi ve okumayı çok severdi. Yüzlerce kitabı vardı. Oysa birçok arkadaşımız evinde kitabın bulunmadığı ortamlarda büyüdü. Bu onların eksikliği değildi; ailelerinin sosyal şartları ve imkânları buna elvermiyordu. Benim için ise çocuk yaşta kitaplarla iç içe olmak büyük bir avantaj sağladı.

O dönemde yapacak çok fazla şey de yoktu. Televizyon yeni yeni yaygınlaşıyordu. Kitaplarla büyümek insanı erken yaşta geliştiriyor. Bugün ise Türkiye'de kütüphaneli evlerde yetişen insanların sayısı çok daha fazla. Özellikle 1980'lerden sonra bu konuda ciddi bir gelişme yaşandı.

İstanbul'a geldiğimde on yedi yaşındaydım. Yaptığım ilk işlerden biri kitap fuarına gitmek oldu. Türk Tarih Kurumundan kitaplar alıyor, İstanbul'dan Tokat'a götürüyor, sonra tekrar İstanbul'a getiriyordum. Akademisyenlerin en büyük problemlerinden biri de uzun yıllar boyunca kitaplarını koyacak yer bulamamalarıydı. Çünkü eskiden birçok kaynağa ulaşmak zordu; mecburen onları kendi kütüphanenizde bulundurmanız gerekiyordu. Belleten dergisini bile evimizde muhafaza ediyorduk. Okulda bir kütüphane, evde bir kütüphane vardı.

Bizim gençliğimizde kütüphanelerin çalışma şartları da çok iyi değildi. Üniversite yıllarında devlet kütüphaneleri vardı ama oldukça ağır çalışırlardı. Rahmetli Mehmed Niyazi Özdemir bir ara Kültür Bakanı Erkan Mumcu'dan rica etmiş, kütüphanelerin geç saate kadar açık kalmasını sağlamıştı. Fakat daha sonra bu uygulamadan vazgeçildi.

Yurt dışına giden arkadaşlarımız hep şunu anlatırdı: "Yirmi dört saat açık kütüphaneler var, açık raf sistemi uygulanıyor; kitabı alıp fotokopisini çekebiliyorsunuz." Bizde durum böyle değildi. Beyazıt Devlet Kütüphanesi'nde bilgisayar sistemine yeni geçilmişti; sistem çok yavaştı ve bazı kitaplara ulaşmak bile mümkün olmuyordu. Fotokopi hizmetleri de oldukça sınırlıydı. Bir kitabın gelmesi kırk beş dakikayı bulabiliyordu. Ayrıca hafta sonları kütüphaneler kapalıydı. Bugün ise bu konuda önemli gelişmeler yaşandı.

Biz ilk modern kütüphaneyi 1980'li yılların ortalarında İSAM Kütüphanesi'nin açılmasıyla gördük. Burada Allah uzun ömür versin, İsmail Erünsal'ın büyük emeği vardır. Batı'da gördüğü kütüphane anlayışını Türkiye şartlarına uyarladı. Açık raf sistemi, kitabı beklemeden alabilme imkânı, gece geç saatlere kadar açık olması, hafta sonu hizmet vermesi gibi uygulamalar o dönemde büyük yeniliklerdi.

Daha sonra Coşkun Yılmaz'ın İstanbul İl Kültür Müdürü olduğu dönemde devlet kütüphanelerinde de önemli gelişmeler yaşandı. Bugün İSAM, Rami Kütüphanesi ve Ankara'daki Millet Kütüphanesi gibi kurumlarla Türkiye bu alanda çok ileri bir noktaya geldi. Hatta bazı yönleriyle Avrupa'nın da önüne geçtiğimizi söyleyebiliriz.

Ancak bugün başka bir problem var: Kütüphanelerden istifade eden insanların sayısı azaldı. Kütüphaneler daha çok ders çalışma mekânları olarak görülüyor. Eskiden bir kitaba ulaşmak için mutlaka kütüphaneye gitmek zorundaydınız. Bugün ise makalelerin, dergilerin ve kitapların önemli bir kısmına dijital ortamdan ulaşabiliyorsunuz.

Atatürk Kitaplığı da bu anlamda öncü kurumlardan biridir. Birçok kaynağı ilk defa dijitalleştirerek araştırmacıların hizmetine sundu. Artık yeni aşama dijital kütüphanelerdir. İsmail Erünsal ve Birol Ülker'in öncülüğünde çeşitli dijital veri tabanları oluşturuldu; ilahiyat, tarih ve medeniyet alanlarında önemli çalışmalar yapıldı.

Tabii her şeyi dijital ortamda bulmak da mümkün değil. Telif hakları gibi bazı en-

geller var. Buna rağmen üniversiteler ve çeşitli kurumlar çok değerli veri tabanları oluşturuyorlar. Böylece araştırmacının işi kolaylaşıyor. Eskiden ya kendiniz gitmek ya da birini göndermek zorundaydınız. Avrupa'dan kitap getirtmek bile büyük meseleydi. Sovyetler Birliği döneminde Doğu Bloku'ndaki kaynaklara ulaşmak ise neredeyse imkânsızdı. Bir kitaba on yıl sonra ulaşabildiğimi hatırlıyorum.

Bugün artık dijital kütüphanelere yönelmek gerekiyor. Osmanlıca eserler bile büyük ölçüde taranıp erişime açılıyor. Burada önemli olan, dijital verilerin doğru hazırlanması ve arama sistemlerinin sağlıklı çalışmasıdır. Şapkalı veya şapkasız harf ayrımı yapmadan sonuç verebilen, araştırmacının işini kolaylaştıran sistemlere ihtiyaç var. Çünkü yeni nesil artık bilgiye büyük ölçüde dijital ortamdan ulaşıyor.

Soru: Fatih Sultan Mehmed'in şahsi kütüphanesinde farklı medeniyetlere ve dillere ait eserlerin bulunması onun entelektüel derinliğini ortaya koymaktadır. Doğu dillerinin (Türkçe, Arapça, Farsça) yanı sıra Grekçe ve üvey annesi Mara Despina'dan orta düzeyde Sırpça öğrendiğini biliyoruz. Fatih'in yaşadığı dönemin ötesinde bir entelektüel birikime sahip olmasını nasıl değerlendiriyorsunuz?

Prof. Dr. Erhan Afyoncu: Fatih'in bu kadar dili ne ölçüde bildiğini tam olarak bilemiyoruz. Arapça ve Farsçayı klasik eğitiminden dolayı biliyor. Grekçe çalıştığını kendi notlarından anlıyoruz. Üvey annesi Mara Despina'dan Sırpça öğrendiğini de biliyoruz. İtalyanca kitapları olduğu biliyor; bunları kendisi mi okuyordu, yoksa çevresindekiler mi tercüme ediyordu, bunu kesin olarak söyleyemiyoruz.

Yanında farklı dillerde eserleri Arapçaya çeviren insanlar var. Bu durum yetişme tarzıyla da alakalı. Çevresinde çok farklı âlimler bulunuyor. Fakat burada en önemli unsur meraktır. Yanınızda çok önemli insanlar olabilir ama merakınız yoksa onlardan istifade edemezsiniz. Fatih'in zengin bir kütüphanesi var, kendisine ithaf edilmiş çok sayıda eser bulunuyor. Günümüze ulaşan yaklaşık altmış yabancı dilde kitap tespit edilmiş; bunların büyük kısmı Grekçe ve Latince eserlerden oluşuyor. Tarih, coğrafya, astronomi ve çeşitli bilim dallarına ait kitaplar bunlar.

Fatih'e eser ithaf eden yabancı âlimler de var. Çünkü onun ilme verdiği desteği görüyorlar. Latince şiirler yazıp takdim edenler, askerlik ve çeşitli alanlarda eserler kaleme alanlar bulunuyor. Bütün bunların temelinde ise merak var. Merak olmadan hiçbir şey olmuyor. İlimin başında da merak vardır; insan önce merak etmeli ki öğrenmeye başlayabilsin.

Soru: Teşekkür ederim hocam. Fatih Sultan Mehmed zaman zaman hocalarını küstürüyor; Akşemseddin olsun, Molla Gürânî olsun...

Prof. Dr. Erhan Afyoncu: Evet, Akşemseddin küstükten sonra Göynük'e gidiyor.

Soru: Fatih Sultan Mehmed'in, Molla Gürânî gibi küstürdüğü hocalarının gönlünü almayı bildiğini görüyoruz. Benzer şekilde, Sinan Paşa olayında da dönemin âlimleri yazdıkları kitapları yırtıp İstanbul'u terk etmekle Fatih'i tehdit etmiş ve geri adım attırmışlardır. Bu olaylar özelinde, Fatih dönemi âlimlerinin karakteri ve padişahla olan ilişkileri hakkında neler söyleyebilirsiniz? Sonraki dönemlerde pek rastlamadığımız bu dik duruşu göz önüne alırsak, dönemin uleması da karakter bakımından bir anlamda Fatih Sultan Mehmed'e benziyor diyebilir miyiz?

Prof. Dr. Erhan Afyoncu: Fatih Sultan Mehmed, dediğim gibi, zor bir hükümdar. İstedikinin olmasını istiyor. Âlimler de güçlü karakterlere sahip insanlar; onlarla birlikte hareket etmek kolay değil. Buna rağmen bu dengeyi kurabilmişler. Fatih âlimlere saygı duyuyor, âlimler de Fatih Sultan Mehmed'e saygı gösteriyor. Elbette zaman zaman çatışmalar yaşanıyor ama bu da son derece normal.

Düşünün, Hocaşâde var, Molla Zeyrek var, Molla Gürânî var; etrafında çok sayıda büyük âlim bulunuyor. Sonraki dönemlerde de büyük âlimler yetişiyor ancak hükümdarların çevresinde daha çok şairlerin öne çıktığını görüyoruz. Fatih Sultan Mehmed ise ilme ve düşünceye son derece meraklı bir hükümdar. Yavuz Sultan Selim de öyledir; ona da çeşitli eserler ithaf edilmiştir. Fakat Fatih kadar geniş bir entelektüel meraka sahip bir padişahın daha sonra gelmediğini düşünüyorum.

Soru: Molla Lütfi ile Fatih Sultan Mehmed'in hâfız-ı kütübü arasında yakın bir dostluk ve şakalaşma derecesinde bir samimiyet olduğu bilinmektedir. Aralarındaki bu muhabbeti ve dönemin ortamına yansımalarını nasıl değerlendiriyorsunuz?

Prof. Dr. Erhan Afyoncu: Fatih Sultan Mehmed ile Molla Lütfi arasında bir samimiyet vardır ama bu, bugünkü arkadaşlık anlayışımıza benzemez. Sonuçta biri hükümdardır ve hanedan mensubudur; bu bizim bugün tam olarak anlayabileceğimiz bir ilişki biçimi değildir. Elbette Fatih zaman zaman şakalaşır, espriler yapar ama karşı tarafın aynı rahatlıkla cevap vermesi pek mümkün değildir.

Molla Lütfi ise çok keskin zekâyâ sahip büyük bir âlimdir. Aynı zamanda büyük kütüphaneci Ali Kuşçu'nun öğrencisidir. Bu dönemde birçok önemli isim saray çevresinde toplanmıştır. Sarayın güçlü bir patronaj merkezi olması sayesinde şairler ve ilim adamları himaye edilmiştir.

Soru: Sadece Müslüman ve Doğulu âlimleri değil, Batı'dan da âlimleri sarayına davet ediyor, değil mi?

Prof. Dr. Erhan Afyoncu: İşte bu tamamen meraktan kaynaklanıyor. Venedik ile 1469 yılında yapılan anlaşmaya bir madde ekleyerek, "Bana ressam göndereceksiniz." diyor. Meraklı bir hükümdar olduğu için farklı alanlardan insanları ülkesine getiriyor.

Soru: Sonlara doğru hocam, Fatih Sultan Mehmed hakkında zihinlerde en çok soru işareti bırakan konulardan birine değinmek istiyorum. Ölümüyle ilgili yıllardır süregelen tartışmalar var. Bu ne-

denle şu soruyu sormak isterim: Fatih Sultan Mehmed gerçekten doğal sebeplerle mi öldü, yoksa öldürüldü mü?

Prof. Dr. Erhan Afyoncu: Fatih Sultan Mehmed, ömrünün sonlarında, Mayıs 1481'de sefere çıkıyor. Üsküdar'a geçiyor, Maltepe civarında konaklıyor ve orada vefat ediyor. Benim de kesin olarak çözemediğim meselelerden biri budur. Devrin kaynaklarına baktığımız zaman konu netlik kazanmıyor. Kimisi zehirlendiğini, kimisi ise eceliyle öldüğünü söylüyor. Maalesef bu mesele günümüzde de tam anlamıyla çözülebilmemiş değildir.

Soru: Hocam, bir diğer önemli soru da Fatih'in yarım kalan son seferinin hedefiyle ilgili. Tarihçiler arasında bu seferin yönü konusunda farklı görüşler bulunuyor. Sizce Fatih Sultan Mehmed bu son seferinde nereye gitmeyi planlıyordu ve asıl hedefi neydi?

Prof. Dr. Erhan Afyoncu: Yapılan araştırmalara göre son seferinin hedefi Memlük Devleti üzerine düzenlenecek bir Mısır seferiydi. Ancak sefere çıkıldığı sırada vefat ettiği için bu mesele de ölümü gibi tarihî bir muamma olarak kalmıştır.

Soru: Son olarak hocam, bugün ağırlıklı olarak Fatih Sultan Mehmed'i konuştuk. Şüphesiz kendisi Osmanlı tarihinin en önemli hükümdarlarından biri. Ancak sizin için, "Fatih Sultan Mehmed'in yeri çok ayrı ama şu padişahın benim nezdimde yeri bambaşkadır." diyebileceğiniz bir padişah var mı?

Prof. Dr. Erhan Afyoncu: Fatih, bütün Türk tarihinin en önemli devlet adamlarından biridir. Benim de en çok takdir ettiğim ve en çok beğendiğim devlet adamıdır. Çünkü çok yönlü bir kişiliğe

sahiptir. Mesela Yavuz Sultan Selim askerî başarıları bakımından daha büyük görülebilir ama Fatih aynı zamanda entelektüel birikimi olan, güçlü bir devlet teşkilatçısı ve büyük bir komutandır.

Fatih bizzat ordusunun başında on yedi sefere çıkmıştır. Kanuni Sultan Süleyman'ın ise bu sayı on üçtür. Bu yönüyle Fatih Sultan Mehmed, Osmanlı padişahları arasında ayrı bir yere konulabilecek, hatta bütün Türk tarihinin en önemli şahsiyetlerinden biri olarak değerlendirilmelidir.

Soru: Teşekkür ederim hocam. Osmanlı tarihini konuşurken genellikle padişahlar ön plana çıkıyor; ancak devletin ikinci adamları olan sadrazamlar çoğu zaman yeterince konuşulmuyor ve tanınmıyor. Eğer bu isimler arasından özellikle öne çıkardığınız bir sadrazam varsa, kim olurdu ve neden?

Prof. Dr. Erhan Afyoncu: Mesela Sokollu Mehmed Paşa, klasik devlet aklını temsil eden büyük bir sadrazamdır. Koca Ragıp Paşa da XVIII. yüzyılda aynı şekilde devlet aklını temsil eden önemli isimlerden biridir. Devlet sadece padişahlarla ayakta durmaz; bu tür devlet adamları sayesinde kurumsal düzen sağlanır. Mahmud Paşa da Fatih döneminin en önemli devlet adamlarından biridir. Devletin teşkilatlanması ve düzen içinde işlemesi bu gibi güçlü sadrazamlar sayesinde mümkün olmuştur.

Soru: Teşekkür ederim hocam. Son olarak, bir kütüphane bülteni olarak kitaplarla ve fikir insanlarıyla özel bir bağ kurmaya çalışıyoruz. Bu nedenle size şunu sormak isterim: Hayatınızda iz bırakan, düşünce dünyanızı şekillendiren isimler ve mutlaka okunmasını tavsiye edeceğiniz bir kitap var mı?

Prof. Dr. Erhan Afyoncu: İnsan hayatında etkileyici pek çok kitap olur. Mesela beni etkileyen ilk kitaplardan biri Nihal Atsız'ın *Bozkurtlar*'ıdır. Eski Türk tarihine bakışı ve Türklerin cihan hâkimiyeti anlayışını ilk öğrendiğim eserlerden biri budur.

Bunun dışında çok sayıda tarihî romanın üzerimde etkisi olmuştur. Tek bir kitap olarak söyleyemesem de Halil İnalçık Hoca'nın bütün eserleri bizim akademik ufukumuzu açan çalışmalardır. Halil İnalçık bize yön vermiştir; akademik eser nasıl yazılır, akademik makale nasıl kaleme alınır, tarihe nasıl bakılır, bunları büyük ölçüde onun çalışmalarından öğrendik.

Elbette başka birçok yazar ve eser de vardır; ancak bu iki ismin benim tarih ve düşünce dünyamın oluşmasında çok önemli bir yeri olmuştur.

Soru: Teşekkür ederim hocam. Son olarak, bültenimizin okuyucu kitlesinin büyük bir kısmını lisans ve lisansüstü öğrencileri oluşturuyor. Onlara yönelik, akademik hayatlarında ve kişisel gelişimlerinde yol gösterici olabileceğini düşündüğünüz bir tavsiye ya da öneri paylaşmak ister misiniz?

Prof. Dr. Erhan Afyoncu: Yeni nesil bizden çok daha şanslı; bilgiye ve kaynaklara ulaşmak bugün çok daha kolay. Ancak bunun bir bedeli de var. Hayat çok hızlı yaşanıyor. Biz, bizden önceki nesillere göre daha hızlı yaşadık; bugünün gençleri ise bizden de hızlı yaşıyor. Bu durum öğrenme alışkanlıklarını da etkiliyor. Daha kısa metinler, daha hızlı sonuçlar isteniyor.

Benim en önemli tavsiyem, gençlerin kitaptan kopmamalarıdır. Bugün kitabın sunduğu bilgilere farklı kaynaklardan ulaşmak mümkün olsa da bir zihniyet

dünyasının oluşmasında kitabın hâlâ çok önemli bir yeri vardır. Kitap okumayı bırakmamalıdır.

İkinci olarak, zamanı verimli kullanmaya çalışmalı. Zaman çok hızlı geçiyor. Okul hayatı bittiğinde dönüp baktıklarında kırk yılın nasıl geçtiğini anlamayacaklar. Özellikle eğitim hayatından sonra zaman çok daha hızlı akıyor. Bu yüzden vakitlerini iyi değerlendirmeleri gerekir.

Soru: Hocam, soruyu biraz tersinden sorayım. Gençler için yapılması gerekenlerden bahsettik; peki sizce bugün öğrencilerin özellikle uzak durması gereken şeyler nelerdir?

Prof. Dr. Erhan Afyoncu: Birinci olarak, dijital mecralardan tamamen uzak durmaları mümkün değil ama bunları sınırlandırabilirler. Sınır koyamadıkları takdirde, özellikle bilgisayar oyunları ve benzeri dijital içerikler son derece cez-

bedici hâle geliyor. Bunları ölçülü kullanabilirlerse kendileri için çok faydalı olur.

İkinci önemli mesele ise gençlerin uyku düzenidir. Eskiden insanlar yatsı namazından sonra büyük ölçüde dinlenmeye çekilirdi. Elektriğin yaygınlaşması insan hayatında büyük bir değişim meydana getirdi. Bizim dönemimizde insanlar gece bire, ikiye kadar oturuyordu; bugün ise sabaha kadar ayakta kalabiliyorlar. Gençlerin en büyük problemlerinden biri düzensiz uyku alışkanlığıdır. Bunu düzene koyamazlarsa planlı bir eğitim ve çalışma hayatı sürdürmeleri de oldukça zor olur.

Soru: Çok teşekkür ederim hocam.

Prof. Dr. Erhan Afyoncu: Ben teşekkür ederim, başarılar dilerim.

Bu söyleşinin hazırlanmasında katkılarından dolayı Tuğba Sevil'e teşekkür ederiz.

İlber Ortaylı

İlber Ortaylı, 1947 yılında Avusturya'nın Bregenz şehrinde dünyaya gelmiştir. İki yaşındayken ailesiyle birlikte Türkiye'ye göç etmiş ve çocukluk yıllarını İstanbul ve Ankara'da geçirmiştir. Özellikle Etlik'te geçen dönem, onun gözlem gücünü ve entelektüel merakını besleyen önemli bir süreç olmuştur.

Kendi anlatımına göre, doğayla iç içe geçen bu yıllar; çevresindeki insanları dikkatle dinlediği, farklı kültürleri tanımaya başladığı ve bilgiye karşı derin ilgi geliştirdiği bir dönemdir. Küçük yaşta yetişkinlerle kurduğu diyaloglar sayesinde tarih ve coğrafya bilgisi erken yaşta şekillenmiştir.

Annesinin Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Rus Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde uzun yıllar Rusça öğretmeni olarak görev yapması ve ev ortamında Türkçe, Almanca ve Rusçanın bir arada konuşulması, Ortaylı'nın çok dilli ve kültürlü bir çevrede yetişmesini sağlamıştır.

İlk ve orta öğrenimini İstanbul Avusturya Lisesinde tamamlayan Ortaylı, 1965 yılında Ankara Atatürk Lisesinden mezun olmuştur. Ardından Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde öğrenim görmüş, daha sonra İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nde eğitimine devam etmiştir.

Viyana ve Chicago gibi önemli merkezlerde aldığı eğitimler, onun tarihçiliğine uluslararası bir perspektif kazandırmıştır. Ortaylı, ileri seviyede Almanca, Rusça, İngilizce, Fransızca ve İtalyanca; ayrıca Farsça ve iyi seviyede Latince bilmekteydi.

Osmanlı tarihi, diplomasi tarihi ve şehir tarihi üzerine yoğunlaşan Ortaylı; yalnızca akademik çevrelerde değil, geniş okuyucu kitlesi üzerinde de etkili olmayı başarmıştır. Akıcı üslubu, güçlü yorumları ve disiplinler arası yaklaşımıyla tarih anlatımını canlı ve anlaşılır kılmıştır.

İlber Ortaylı'nın ayrıca çocukluğundan beri biriktirdiği minyatür otomobillerden oluşan geniş bir koleksiyonu bulunmaktadır. Bu ilgi, onun detaylara verdiği önemi ve gözlem gücünü yansıtan kişisel yönlerinden biri olarak dikkat çekmektedir.

İlber Ortaylı'nın tarih yazımındaki yaklaşımını anlamak için eserlerine bakmak önemli bir imkân sunar. Yazarın "İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı" adlı eseri, Osmanlı Devleti'nin 19. yüzyıldaki dönüşüm sürecini ele alarak modernleşme hareketlerini siyasi, sosyal ve kültürel boyutlarıyla birlikte değerlendirir. Bu

eser, Osmanlı'nın Batı ile ilişkilerinin ve reform sürecinin anlaşılmasında temel kaynaklardan biri olarak kabul edilmektedir.

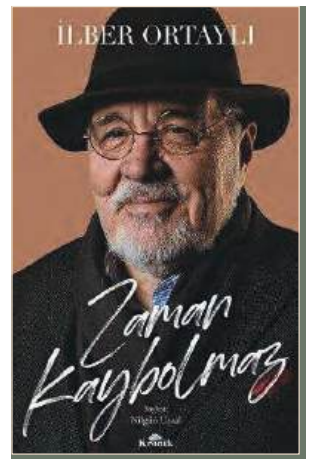
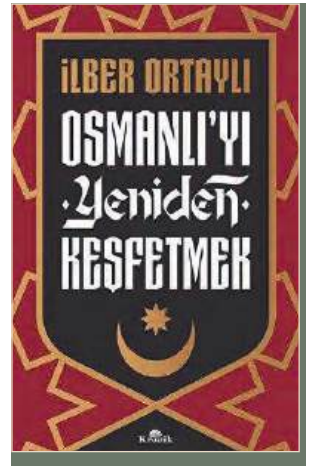
Ortaylı'nın "Osmanlı'yı Yeniden Keşfetmek" adlı kitabı ise, Osmanlı tarihine dair yerleşmiş kalıpları sorgulayan bir bakış açısı sunar. Yazar bu eserinde, imparatorluğun çok kültürlü yapısını, şehir yaşamını ve yönetim anlayışını sade ve anlaşılır bir dil ile ele alarak okuyucunun tarihi yeniden düşünmesini sağlar.

Yazarın "Bir Ömür Nasıl Yaşanır?" adlı eseri ise diğer çalışmalarından farklı olarak tarih bilgisini bireysel yaşam deneyimiyle birleştirdiği bir rehber niteliği taşır. Okuma alışkanlığı, dil öğrenimi, seyahat ve şehir kültürü gibi konular üzerinden hayatı anlamlandırmaya dair öneriler sunar.

İlber Ortaylı'nın yaşamöyküsünü okurlara sunan "Zaman Kaybolmaz" adlı eser ise bir söyleşi niteliği taşımaktadır. Yaşam tecrübesini paylaşmayı seven, zamanı koklayan ve her yaşında kendisine ayrı ödevler çıkaran İstanbul âşığı bir entelektüel olarak Ortaylı'nın; çocukluk yılları, eğitim hayatı, yetiştiği çevre, ilgi alanları ve farklı coğrafyalara dair gözlemleri bu eserde bütüncül bir şekilde ele alınmaktadır. Bu yönüyle eser, yalnızca bir biyografi değil, aynı zamanda hayatı anlamlandırmaya yönelik bir tecrübeler kitabı olarak da değerlendirilebilir.

Yazarın son dönem çalışmalarından biri olan "Kuruluş: Cumhuriyet'e Giden Yol" adlı eseri ise Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş sürecini ele alarak siyasi, toplumsal ve düşünsel dönüşümü kapsamlı bir şekilde analiz etmektedir. Bu eser, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş dinamiklerini anlamak açısından güncel ve önemli bir katkı sunmaktadır.

Eserleriyle yaşama daha farklı bir pencereden bakma imkânı sunan, tarihçi, yazar İlber Ortaylı Ocak 2026'da geçirdiği prostat ameliyatı sonrası gelişen komplikasyonlar, diyabet ve kronik böbrek yetmezliği nedeniyle, 13 Mart 2026 tarihinde hayatını kaybetmiştir.

Kaynakça

İlber Ortaylı, *Zaman Kaybolmaz* (Söyleşi: Nilgün Uysal), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. 2014

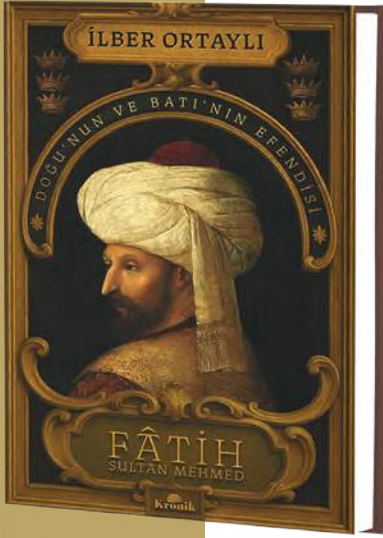
Mehmet Sarioğlu, "Etlik'in Seçkin Sakinleri", *Kebikeç*, 2024.

https://tr.wikipedia.org/wiki/%C4%B0lber_Ortaylı%C4%B1

Kitap Tahlili

Hacer Güleş

Fâtih Sultan Mehmed: Doğu'nun ve Batı'nın Efendisi

İlber Ortaylı

"Fâtih, Avrupa'dan Karadeniz'e kadar ömrü sefer-i hümâyunda geçen bir hükümdardı. Devrin yazarları onu Büyük İskender, Hannibal ve Caesar'la karşılaştırıyordu. Aynı zamanda, ülkesine İtalya'dan ressamlar getirecek kadar sanatla da ilgiliydi. Arapça, Farsça, İtalyanca ve Yunanca biliyordu. İmparatorluğunu ve çevresindeki dünyayı tarihiyle ve coğrafyasıyla tanımak istiyordu. Fâtih Sultan Mehmed'i tek bir cümleyle ifade etmek gerekirse: Doğu'nun ve Batı'nın efendisiydi."

İlber Ortaylı, "**Fâtih Sultan Mehmed: Doğu'nun ve Batı'nın Efendisi**" isimli eserini Fâtih Sultan Mehmed'in 600.

doğum yılına takdim etme niyetiyle kaleme almıştır.

Dünya tarihinde fetihler yapan hükümdarların savaş kabiliyetleri ve dehalaları şüphesiz en merak edilen yönleridir; ama bu özellikleri dışında ihmal edilen tarafları da vardır. Fâtih Sultan Mehmed hakkında da pek çok yazar, düşünür ve tarihçi fikir beyan etmiştir. İlber Ortaylı ise, alışlagelmiş Fâtih Sultan Mehmed portresinin dışında bir portre çizmiştir.

Bu eser, Fâtih Sultan Mehmed'in tarihî ve askerî kişiliğinden ziyade entelektüel ve münevver tarafının üzerine yazılmış-

tır. Birçok dile, sanata ve felsefeye hâkim olması, engin vizyonu ve merakları irdelenmiştir. Döneminin karışık olan siyasi hukuku ve kültürel dinamikleri, çağının bilinmeyen yönleri ve bakış açılarına karşı Fatih'in fikirleri ve hükümleri incelenmiştir.

Fâtih Sultan Mehmed, imparatorluğunu, tarihi ve coğrafyasıyla birlikte tanımak istemiştir. İyi bildiği ve hâkim olduğu diller vesilesiyle çeşitli kaynaklara başvurmuştur. Dâhidir, dehâsı herkesçe bilindir. Şiire ve resim sanatına karşı bilirkışı sayılır. Bilinmeyen bir özelliği de yaratıcılığıdır. İslam dinine birçok âlimi şaşırtacak ve kendisine hayran bırakacak kadar önemli ölçüde hakimiyeti vardır. Bugünün dünyasında onun en anlaşılmayan tarafı ise etrafındaki dünyayı yönlendirip şekillendirme marifetidir. Batı ile Doğu'nun dengesini kurmuş, devletimizi ve kültürümüzü Batı'ya açmıştır. Fâtih, bir örneğine daha rastlanılmayan bir aydındır. Aman vermeyen, hiçbir şeyi unutmayan, zamanı iyi kollayan, sert yapılı bir devlet ve dünya adamıdır. 15. yüzyıl ancak Fatih'le anlam kazanır.

"Fâtih büyük bir kişiliktir. Ölümü de bir dağın çökmesi veya devasa bir geminin batması gibidir."

Sekiz bölümden oluşan eserin ilk bölümünde, II. Mehmed'in içine doğduğu dünya anlatılır. Daha sonra şehzadeliliği, tahta çıkışı, İstanbul, fetih, imparatorluğun genişlemesi, Fâtih'in yönetim

anlayışı, vefatı, vefatı sonrası Osmanlı İmparatorluğu ve üçüncü Roma gibi konuların ele alındığı bölümlerle devam eder. Sekizinci ve son bölümde ise Fâtih Sultan Mehmed'in bir rönesans hükümdarı olarak portresi çizilir.

"İmparatorluğa sığınmayan hükümdar" olarak tanımlanan Fâtih Sultan Mehmed'i yeni ve farklı bakış açılarıyla bakmamızı sağlayacak eser, Türk tarihçiliği açısından değerli bir kaynaktır.

KÜTÜPHANE TANITIMI

AHMET HAMDİ TANPINAR

EDEBİYAT MÜZE KÜTÜPHANESİ

Kübra Ay

Ahmet Hamdi Tanpınar Edebiyat Müze Kütüphanesi, Gülhane Parkı girişinin solunda, Topkapı Sarayı'nı çeviren surun köşe kulesi üstünde yer alan Alay Köşkü'nde hizmet vermektedir. Alay Köşkü'ne, Osmanlı Dönemi'nde padişahın geçit alaylarını seyretmeleri için yaptırılmış olan "Selam Köşkü" de denilmektedir. Pencere kemerlerine bronz harflerle yazılan manzum kitabeye göre Sultan II. Mahmud tarafından 1819 tarihinde yaptırılan ampir üslûbunda olan mermer köşk, üst bölümünde taht odası, 2 adet salon, 3 adet oda; alt bölümünde ise 2 oda ile geniş bölüm bulunmaktadır. II. Mahmud döneminin şairlerinden Keçecizade İzzet Molla'nın kaleme aldığı tarih kitabesi, köşkün yedi cephesindeki yedi pencerenin siyah mermerle kaplanmış kemerlerine Yesarizade talikiyle yazılmıştır:

"Budur terkîb-sâz-ı saltanat Sultan Mahmûd'un
Gelüb erkânını seyr etdiği kasr-ı felek-dergâh
O gündür ıydımız kim bendegâne fer verir gâhî
Verâ-yı revzeninden mihr-i rahşan-veş zillullâh
Beraberken bu kasrın irtifai tâk-i gerdüne
Yakîn ittirdi râh-ı dâd-hahâne o şâhenşâh
Murafı istima'-ı arz-ı hâlidir berâyânın
Seda-yı pestle oldukça mazlûman adâlet-hâh
Küreyyü'-ş-şekl olub bu reşk-i Kistrâ tâk-ı sultani
Yanında Keykubâd'ın kasrı kaldı köhne bir hângâh
Getürsün pîşgâh-ı kasra pâ-bend ile a'dâsın
Ser-i bed-hahını Hakk eylesün galtide-i şeh-râh.
Dizildi rişte-i târihe İzzet harf-i cevherdar
Alay Köşkün müretteb kıldı resm-i sah-ı gerdun-câh"

Sultan Abdülmecid tarafından Dolmabahçe Sarayı yaptırılınca Alay Köşkü işlevini, Pembe Köşk'e bırakmıştır. Bu tarihi mekân 1855 yılında Telgrafhane Nazırlığına makam binası olarak tahsis edilmiştir. Sonrasında Alay Köşkü uzun yıllar boş kalmıştır. Cumhuriyet'in ilk yıllarında, Güzel Sanatlar Birli-

ği'ne tahsis edilen köşkte, 18 Temmuz 1928 tarihinde Sanayi-i Nefise Birliği'nin Edebiyat Şubesi'ni kurmak amacıyla dönemin edebiyatçıları toplanmıştır. Köşkte, Ahmet Hamdi Tanpınar'ın 19 Eylül 1929 tarihindeki toplantıya aza olarak seçildiği, 1920'li yıllardan 1930'lu yılların sonuna kadar edebiyat toplantılarının yapıldığı bilinmektedir. Daha sonra 1938 yılında Topkapı Sarayı'na bağlanmıştır. Köşk, Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından onarımı yaptırılarak Türk edebiyatının önemli isimlerinden romancı, öykücü ve şair Ahmet Hamdi Tanpınar'ın adını taşıyan Edebiyat Müze Kütüphanesi olarak 12 Kasım 2011 yılında ziyarete açılmıştır.

Ahmet Hamdi Tanpınar Edebiyat Müze Kütüphanesi'nde, 1000'i aşkın yazarın yaklaşık olarak 9000 eseri bulunmaktadır. Kütüphanedeki kitapların kategorileri, kent kitapları, Türk edebiyatı (İstanbul'da yaşamış yazarların oluşturduğu kitaplar), estetik ve edebiyat kuramı, ödüllü Türkçe ve ödüllü Nobel kitapları, bakanlık kitapları, TEDA (Kültür ve Turizm Bakanlığı Türk Kültür, Sanat ve Edebiyat Eserlerinin Dışa Açılımını Destekleme Projesi) kitapları, tıpkı basımlardan seçki kitapları şeklindedir. Ayrıca kütüphanede, İstanbul'un dışından Kırklareli, Edirne, Tekirdağ, Çanakkale, Kocaeli, Sakarya ve Yalova illerinde yaşamış yazarların eserleri de mevcuttur. Edebiyat Müze Kütüphanesi'nde edebiyat, kültür ve sanat alanlarında çeşitli güncel dergiler de bulunmaktadır. Müze kütüphanesinde 33 ayrı yazarın 100'ün üzerinde eşyaları, belgeleri sergilenmektedir. Edebiyatçılara ait daktilo, gözlük, kalem gibi kişisel eşyalar, mektuplar, el yazması çalışmaları, eserlerin prova ve ilk baskıları müzenin içinde sergilenmektedir. Müzenin içinde Nedim, Yahya Kemal Beyatlı, Ahmet Hamdi Tanpınar, Nazım Hikmet Ran, Orhan Pamuk gibi edebiyatçılara ayrılan köşelerde bazı objeler, eserler de sergilenmektedir. Ayrıca Doğan Hızlan, Hulki Aktunç, İskender Pala, Hasan Hüsrev Hatemi, Çetin Altan gibi isimlerin müze kütüphanesine verdiği eşyalarda bulunmaktadır. Bunun yanında yazarların eserleri ve kendileri hakkında yazılmış çalışmalardan oluşan özel koleksi-

yonlar, müze kütüphaneciliği felsefesine uygun kitaplar, bazı yazma eserlerin tıpkı basımları da bulunmaktadır.

Ahmet Hamdi Tanpınar Edebiyat Müze Kütüphanesi, kütüphane hizmetinin yanında çeşitli etkinliklerin yapılmasına ve kültür-sanat faaliyetlerinin sürdürülmesine ev sahipliği yapmaktadır. Kütüphanede edebiyat, sanat, kültür, tarih, felsefe, müzik, resim gibi konularda söyleşi, bilimsel toplantı, sanatsal etkinlik düzenlenmektedir. Edebiyat Müze Kütüphanesi'nde, edebiyatçıların, eleştirmenlerin, yayıncıların, çevirmenlerin ve edebiyatla ilgili sivil toplum kuruluşlarının edebiyata ilişkin etkinliklerine ortam oluşturularak çalışmaların düzenlenmesine öncelik verilmiştir. Bu mekânda edebiyatın yanında estetik kültür ile ilgili çeşitli etkinliklerin ve serginin yapılmasına imkân tanınmıştır.

Ahmet Hamdi Tanpınar Edebiyat Müze Kütüphanesi, bünyesinde yapılan etkinliklerle, toplumun kültür ve sanatla buluşmasını sağlayan bir mekân olma özelliğini kazanmıştır. Bununla birlikte tarihi ve mimari dokusunu koruyarak aktif olarak kütüphaneye hizmeti vermesi açısından da büyük bir öneme sahiptir. Kütüphane içinde bulunan koleksiyonlar, piyano ve önemli yazarlarımıza ait kişisel eşyaların sergilenmesiyle de edebiyat müze kütüphaneciliği açısından gelen misafirlerin dikkatini çekmiştir. Ayrıca bu kütüphane, medeniyetimizin zenginliklerinin yanında kültürün gelişmesinde, edebi birikiminin korunmasında ve gelecek kuşaklara aktarılmasında aktif bir rol oynamayı amaçlamıştır.

Ahmet Hamdi Tanpınar Edebiyat Müze Kütüphanesi, pazar günleri hariç haftanın her günü 10.00 ile 19.00 saatleri arasında hizmet vermektedir.

Kaynakça:

<https://ahtem.kutuphane.gov.tr/#>

<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/811440>

Fatma Sümeyra Koray

SARAY KOLEKSİYONLARI MÜZESİ

Sultan Abdülmecid tarafından yaptırılan Dolmabahçe Sarayı'nın hemen yanında yer alan Saray Koleksiyonları Müzesi, sarayın mutfağı olarak inşa edilen Matbah-ı Âmire binasında hizmet vermektedir. Müze, sanat galerisi ve depo olmak üzere üç bölümden oluşan yapıda, eserler belirli bir kompozisyon çerçevesinde düzenlenmiştir.

Sanat galerisi bölümü, müzenin hemen girişinde yer almakta ve dönemsel olarak değişen çeşitli sergilere ev sahipliği yapmaktadır. Restorasyon çalışmaları sırasında ortaya çıkarılan ve Matbah-ı Âmire'de kullanılan bakır kazanların kalaylanması amacıyla inşa edilen Kalay Ocakları da aynı bölümde, arkeolojik alan niteliği korunacak şekilde üzeri camla kapatılarak sergilenmektedir.

Müze bölümüne geçildiğinde, girişte ziyaretçileri Sultan Abdülhamid'in cuma namazlarına giderken kullandığı fayton karşılamaktadır. Müzenin bir bölümü, saray çocuklarının kıyafetlerine, eğitimlerinde kullanılan materyallere ve oyuncaklarına ayrılmıştır. Bir başka bölümde ise sarayda kullanılan, gümüş üzerine altın

işlemeli yemek takımları sergilenmektedir. Matbaa makineleri ve eczacılıkta kullanılan malzemeler de müzede yer alan eserler arasındadır. Ayrıca sarayların ısıtılmasında kullanılan sobalar da müzenin dikkat çeken parçaları arasında bulunmaktadır.

Oda şeklinde düzenlenen vitrinde, Mabeyn Başkâtibi Halit Ziya Uşaklıgil'e ait masa ve çeşitli eşyalar, bir çalışma odası atmosferi içerisinde sergilenmektedir. Saraylarda kullanılan yazı takımları ve mühürleri de vitrinlerde görmek mümkündür.

Müzenin en ilgi çekici eserlerinden biri de, 1870 yılında Sultan Abdülaziz tarafından Dolmabahçe Sarayı'nda çıkabilecek olası yangınlara müdahale etmek amacıyla sipariş edilen ve günümüzde hâlâ çalışır durumda olan tulumbadır.

Müzenin depo bölümünde, oturma takımlarından şamdanlara kadar uzanan geniş bir eşya grubu ile Milli Saraylar bünyesinde sergilenmeyen diğer saray eşyaları muhafaza edilmektedir. Türkiye'nin halka açık ilk depo müzesi niteliğini taşıyan bu bölümde, eserler demir kasalar içerisinde korunmakta ve olası afetlere karşı güvence altına alınmaktadır.

Dolmabahçe Sarayı, Yıldız Sarayı, Aynalıkavak Kasrı, Küçüksu Kasrı, İhlamur Kasrı ve Beylerbeyi Sarayı gibi tarihi yapılarda kullanılan eşyaların sergilendiği müzede yaklaşık 43 bin obje yer almaktadır.

Müze, pazartesi günleri dışında haftanın her günü 09.00-17.30 saatleri arasında ziyarete açıktır. Yılbaşı ile Ramazan ve Kurban Bayramlarının ilk günlerinde kapalı olan müze, diğer resmî tatil günlerinde ise ziyaret edilebilmektedir.

BİLİYOR MUSUNUZ ?

PROF. DR. İLBER ORTAYLI'NIN ÖNERDİĞİ KİTAPLAR

Emrah Karabulut

Tarih ve Milli Mücadele Kaynakları

- **Nutuk (Mustafa Kemal Atatürk):** Modern Türkiye'nin kuruluş belgesi; bizzat kurucu iradenin ağzından bir devrin panoramasını sunar.

Kütüphanemizdeki yeri : [DR 592 .K4/A833](#)

- **Osmanlı İmparatorluğu II (Halil İnalıcık):** 'Hocaların Hocası'ndan Osmanlı'nın sosyal ve ekonomik yapısını bilimsel bir titizlikle anlatan temel kaynak.

Kütüphanemizdeki yeri : [HC 492/.İ535](#)

- **Suyu Arayan Adam (Şevket Süreyya Aydemir):** Bir Osmanlı aydınının Cumhuriyet'e uzanan içsel ve toplumsal dönüşümünü anlatan kült bir otobiyografi.

Kütüphanemizdeki yeri : [PL 248 .A933/S89](#)

- **Atatürk (Andrew Mango):** Bir yabancı kalemden çıkmış, Mustafa Kemal'in hayatını en objektif ve kapsamlı ele alan biyografilerden biri.

Kütüphanemizdeki yeri : [DR 592 .K4/M3619](#)

- **Milli Mücadele Başlarken (M. Tayyib Gökbilgin):** Kurtuluş Savaşı'nın hazırlık aşamasını ve o dönemin siyasi atmosferini belgelerle açıklayan titiz bir çalışma.

Kütüphanemizdeki yeri : [DR 590/G653](#)

- **Tarih Notları (Bernard Lewis):** Ortadoğu tarihçiliğinin dev ismi Lewis'in, tarih metodolojisi ve gözlemlerini aktardığı ufuk açıcı notları.

Kütüphanemizdeki yeri : [DS 61.7/.L4919](#)

- **İslam Uygarlıkları Tarihi (Corci Zeydan):** İslam dünyasının sadece dini değil, kültürel ve sanatsal mirasını da ele alan geniş bir perspektif

Kütüphanemizdeki yeri : [DS 36.8/.Z4919](#)

Biyografi ve Dönem İncelemeleri

- **Yavuz Sultan Selim (Feridun M. Emecen):** Osmanlı'nın en kudretli padişahlarından birini, efsanelerden arındırıp tarihi gerçeklerle ortaya koyan bir inceleme.

Kütüphanemizdeki yeri : [DR 504/E44](#)

- **Sultan Alp Arslan (Cihan Piyadeoğlu):** Selçuklu tarihinin dönüm noktası olan Malazgirt'in kahramanını ve o dönemin stratejik yapısını anlatan eser.

Kütüphanemizdeki yeri : [DS 27.22 .A44/P59](#)

- **Timurlenk (Beatrice Forbes Manz):** Bozkırın son göçebe fatihi Timur'un askeri dehasını ve kurduğu imparatorluğun yapısını analiz eder.

Kütüphanemizdeki yeri : [DS 23/M3619](#)

- **Yeniçeriler (Reşad Ekrem Koçu):** Osmanlı askeri teşkilatının ve günlük yaşamının en renkli sayfalarını Koçu'nun eşsiz anlatımıyla sunan bir klasik.

Kütüphanemizdeki yeri : [DR 448/K63](#)

- **Savaş Günlükleri 1939-1943 (Kont Galeazzo Ciano):** İkinci Dünya Savaşı'nın perde arkasını, Mussolini'nin dışişleri bakanının notlarından okuyacağınız çarpıcı bir günlük.

Kütüphanemizdeki yeri : [DG 575 .C52/A319](#)

Dünya Edebiyatı ve Rus Klasikleri

- **Savaş ve Barış (Lev Tolstoy):** Ortaylı'nın 'dünyanın en büyük romanı' dediği, Napolyon savaşları fonunda insan ruhunu ve tarihi işleyen başyapıt.

Kütüphanemizdeki yeri : [PG 3367 .T8/S28](#)

- **Karamazov Kardeşler (F. Dostoyevski):** İnsan psikolojisinin en karanlık ve en aydınlık yönlerini felsefi bir derinlikle sorgulayan dev eser.

Kütüphanemizdeki yeri : [PG 3327 .T9/K37](#)

- **Yüzbaşının Kızı (Aleksandr Puşkin):** Rus edebiyatının temeli sayılan, sade ama tarihsel derinliği olan etkileyici bir anlatı.

Kütüphanemizdeki yeri : [PG 3349 .T8/K3](#)

- **Vanya Dayı (Anton Çehov):** Boşa geçen hayatların, hayal kırıklıklarının ve taşra yaşamının melankolisini ustalıklı işleyen bir tiyatro klasiği.

Kütüphanemizdeki yeri : [PG 3457 .T9/V36](#)

- **Kral Lear (William Shakespeare):** İktidar hırsı, ihanet ve aile trajedisini evrensel bir dille anlatan tiyatro tarihinin zirve noktası.

Kütüphanemizdeki yeri : [PR 2796 .T92/K56](#)

Doğu Klasikleri ve Şiir Sanatı

- **Divan (Fuzuli):** Türkçenin ve klasik Türk edebiyatının estetik zirvesi; aşkın ve ıstırabın şiirleşmiş hali.

Kütüphanemizdeki yeri : [PL 248 .F89/G65](#)

- **Hafız Divanı (Hafız-ı Şirazi):** Fars edebiyatının en büyük şairi Hafız'ın, dünya edebiyatını etkileyen derinlikli gazelleri.

Kütüphanemizdeki yeri : [PK 6465 .Z7/G651](#)

- **Bostan (Sadi-i Şirazi):** Ahlak, adalet ve yaşam bilgeliği üzerine yazılmış, yüzyıllardır yol gösteren bir doğu klasiği.

Kütüphanemizdeki yeri : [PK 6542 .T8/B27](#)

- **Batı-Doğu Divanı (Goethe):** Batılı bir devin, Doğu'nun hikmetine duyduğu hayranlığın ve iki kültür arasındaki köprünün şiirsel dışavurumu.

Kütüphanemizdeki yeri : [PT 1898 .O38/D619](#)

Çağdaş Edebiyat ve Roman

- **İnce Memed (Yaşar Kemal):** Anadolu'nun epik dili; düzene başkaldıran bir eşkiyanın üzerinden insan onurunun savunulması.

Kütüphanemizdeki yeri : [PL 248 .Y275/İ53](#)

- **Puslu Kıtalar Atlası (İhsan Oktay Anar):** Tarih, felsefe ve masalsı bir anlatımın iç içe geçtiği, Türk edebiyatının en özgün eserlerinden biri.

Kütüphanemizdeki yeri : [PL 248 .A537/P87](#)

- **Semerkant (Amin Maalouf):** Ömer Hayyam'ın rubaileri etrafında şekillenen, Doğu'nun gizemli tarihine yapılan büyüleyici bir yolculuk.

Kütüphanemizdeki yeri : [PQ 3979.2 .M28/S419](#)

- **Kambur (Şule Gürbüz):** Dilin sınırlarını zorlayan, varoluşsal sancuları ve insan ruhunun kuytu köşelerini anlatan sıra dışı bir modern eser.

Kütüphanemizdeki yeri : [PL 248 .G8725/K38](#)

Kaynakça

<https://onedio.com/haber/unlu-tarihci-ilber-ortayli-nin-yediden-yetmise-herkese-tavsiye-ettigi-kitaplar-1347621>

BİLİM VE TEKNOLOJİ

Fatih Sultan Mehmed Dönemi'nde

İlim ve Teknik

Tuğba Sevil

İlmi yenilikler

Fatih Sultan Mehmed, padişahlığı süresince ve öncesinde ilimle iç içe bir hayat sürmüştür. Bu doğrultuda, seferlere giderken dahi ordusunda ilim adamlarıyla birlikte hareket etmiştir. İstanbul'un fethinden sonra ise vakit kaybetmeden ordusunda bulunan âlimlerle görüşmüş; büyük külliye tamamlanana kadar bazı kiliseleri medreseye dönüştürmüştür.

Fatih Sultan Mehmed, çok sayıda âlimi İstanbul'da bir araya getirerek ilmi çalışmalar yapmalarına ve eserler ortaya koymalarına imkân sağlamıştır. Bu bağlamda fıkıh alanında Molla Hüsrev, tefsir alanında Molla Gürânî, kelâm alanında Hızır Bey ile Hocazâde Muslihiddin Efendi, astronomi ve matematik alanında ise Ali Kuşçu gibi önemli isimleri etrafında toplamıştır.

Nitekim Tehâfütü'l-Felâsife adlı eser ile buna karşılık Tehâfütü't-Tehâfüt, Orta Çağ İslam düşüncesinin önemli tartışma metinleri olarak yeniden gündeme getirilmiştir. Bu çerçevede, Gazzâlî'nin görüşlerinin yeniden değerlendirilmesi Hocazâde Muslihiddin Efendi ve Alâeddin Tûsî tarafından yapılmıştır.

Gülle sektirme teknolojisi

Fatih Sultan Mehmed, İstanbul kuşatması sırasında Karadeniz'den Bizans'a gelen yardımları engellemek amacıyla Anadolu Hisarı ve Rumeli Hisarı'na denize paralel ve düşük açıyla toplar yerleştirmiştir. Bu toplardan atılan güller, su yüzeyine çarparak sekmekte ve hızını kaybedene kadar ilerleyerek etkisini sürdürmektedir. Bu yöntem, suya atılan taşların sekmesine benzer bir fizik prensibine dayanmaktadır.

Fatih Sultan Mehmed'in özellikle hareketli hedeflere karşı kullandığı bu teknik, ilerleyen dönemlerde Osmanlılar tarafından da geliştirilerek kullanılmış ve Çanakkale Savaşı sırasında da etkili bir biçimde uygulanmıştır.

Şahi top

Fatih Sultan Mehmed, İstanbul'un fethi için yürütülen hazırlıklar sırasında Edirne'deki dökümhanenin yönetimini Saruca Usta ile Mimar Muslihiddin'e bırakmıştır. Hazırlıkların devam ettiği süreçte Macar asıllı Urban Usta da çalışmalara katılmıştır. Top döküm faaliyetleri sürerken, Sultan II. Mehmed menzil hesaplamaları ve balistik ayarlamaları bizzat kendisi yapmıştır. Metal işçiliğine olan yatkınlığı ve bu alandaki bilgisi, bu çalışmalarda daha etkin rol üstlenmesini sağlamıştır. Bu gelişmelerle birlikte havan topu hem savunmada hem de saldırıda etkili biçimde kullanılmaya başlanmıştır.

Sahn-ı Semân Medreseleri

Devrinin önde gelen ulemâ sınıfını etrafında toplayan Fatih Sultan Mehmed, fetihten hemen sonra Ayasofya ve Zeyrek Camii'nde odalar hazırlatarak buraları medreseye çevirmiştir.

Bunlara, 1471 yılında yapımı tamamlanan Fatih Külliyesi içerisinde yer alan Sahn-ı Semân medreseleri de dâhil olmuştur. Daha sonra Osmanlı'nın ilk üniversitesi olarak da anılacak bu medreselerde değerli âlimler ve devlet adamları yetişmiştir.

Kırkçeşme su sistemi

Fatih Sultan Mehmed, İstanbul'un fethinin ardından nüfus artışıyla oluşacak su ihtiyacını öngörerek Bizans döneminden kalan su yollarının onarılmasını ve genişletilmesini emretmiştir. Belgrad Ormanı'ndan gelen isale hatlarının büyük bölümü, 21 su kemeriyle birlikte yeniden inşa ettirilmiştir. Bozdoğan Kemer altından Haliç yönüne uzanan bölgede yaptırılan sıra çeşmeler, daha sonra Kanuni Sultan Süleyman döneminde geliştirilen kapsamlı su tesisleriyle birlikte halk arasında "Kırkçeşme" olarak adlandırılmıştır.

Kaynakça:

- Fevzi Yılmaz, "Fatih Sultan Mehmet Döneminde Teknoloji, Malzeme, Lojistik ve Günümüze Yansımaları", *Fatih Sultan Mehmed Han*, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, İstanbul, 2018.
- Fırat Buzlu, "Fatih Sultan Mehmet Dönemi Top Teknolojisi ve Özel Atış Tekniği: Gülleri Su Üzerinde Sektirme", *Uluslararası Tarihi Yarımada Sempozyumu 2013*, İstanbul Tarihi Yarımada Uygulama ve Araştırma Merkezi, İstanbul, 2013.
- Zehra Öztürk, "Fatih Sultan Mehmed Devrinde İlim ve İlim Adamlarına Verilen Değer", *Fatih Sultan Mehmet Han Dönemi*, Gaye Kitabevi, Bursa, 2016.

21 Mayıs 1947 - 13 Mart 2026

FATİH
SULTAN
MEHMET
VAKIF ÜNİVERSİTESİ

KÜTÜPHANE ve
DOKÜMANTASYON
DİREKTÖRLÜĞÜ

kutuphane.fsm.edu.tr | library@fsm.edu.tr

[fsmvu_kutuphane](https://twitter.com/fsmvu_kutuphane)

[Fsmvulibrary](https://www.facebook.com/Fsmvulibrary)

[fsmvukutuphane](https://www.instagram.com/fsmvukutuphane)